

Storpolitiske idealer og grensekryssende hverdagsliv

Har seks år med grenseboerbevis påvirket sted og relasjoner i norsk-russisk grenseland?

—
Anne Randa

Masteroppgave i Samfunnsplanlegging og kulturforståelse, SPL-3900

Mai 2018

Sammendrag

I denne studien tar jeg for meg visumfasiliteringsavtalen Norge og Russland inngikk i 2010, og visumforenklingene avtalen la opp til, kjent som grenseboerbevis. Oppgavens intensjon er å forklare hvorvidt bruken av grenseboerbevis står til de forventninger myndighetene hadde til forenklingene. Dette er gjort gjennom kvalitative undersøkelser av hvordan visumforenklingene er tatt i bruk av beboerne i de grensenæreområdene: grenseboerne. Til slutt undersøker oppgaven hvorvidt bruken av visumforenklingene er med på å endre stedsforståelser og mellommenneskelige relasjoner i det geografiske området grenseboerbevisordningen innbefatter. Oppgaven baserer seg i hovedsak på feltarbeid i grensesonen hvor visumforenklingene er implementert. Kildegrunnlaget til oppgaven er samtaler med norske grenseboere som har søkt, eller har muligheten til å søke om visumforenklinger, samt to individuelle reiser med grenseboere til Russland. Statistikk på grensepasseringer, medieframstilling og eksterne myndigheters oppfatning av forenklingene er også tatt med. Studien viser at visumforenklingene har gjort personreiser innad i grenseboersonen enklere, men at det i liten grad er snakk om økt kontakt mellom nordmenn og russere på et mellommenneskelig nivå innenfor sonen. Oppgaven er et bidrag til å forstå hvordan internasjonale avtaler må ses i lys av den historiske og stedlige lokalkonteksten de implementeres i.

Forord

I dag, 15.mai, kan vi lese i almanakken at det er Hallvardsmesse. Nord i landet markerte gjerne Hallvardsmesse starten på såtiden. For oss som leverer masteroppgaven vår i dag er det også såtid. Vi legger med masteroppgaven grunnlaget for vår yrkeskarriere. Samtidig er det også tid for å høste, av all den kunnskapen vi har opparbeidet oss gjennom fem år med akademiske arbeider. Vi klarte det!

Denne oppgaven er min største akademiske prestasjon, og for den er det mange som skal ha takk. Jeg vil først og fremst få takk mine informanter. For at dere ga av dere selv og tiden deres. Takk til henholdsvis Kometen - Nord-Norges forskningsfond og HSL-fakultetet for tildelingen av stipend. Takk til alle som gjennom uformelle samtaler har gitt verdifull innsikt og brakt videre deres kunnskap. Her rettes en spesiell takk til Marit og Vibeke. Takk til min fantastiske veileder Halldis Valestrand for på kyndig vis å ha ledet meg gjennom denne kaotiske prosessen. Takk rettes også til Anniken Førde og Maiken S. Granberg som kom med verdifulle innspill i innspurten. Bjørn Hatteng skal ha stor takk for grafisk karthjelp og Steinar Wikan for at han tok seg tiden til å fortelle om grenseområdets historie.

Takk til familien for at dere, til tross for at dere aldri helt fikk tak på hva jeg jobbet med, likevel aldri mistet troen på "det der du skriv om Russland". Takk til mamma og pappa som har spart på aviser, sendt meg linker og tipset meg om personer jeg burde snakke med. Takk til sjonkel Rolf for hjelp med den historiske bakgrunnen, og korrekturlesing av oppgaven. Takk til LT for å være "en søster vegg å lene seg på", som Gro Dahle så fint har sagt det. En spesiell takk til Åshild for å ha vært venn, støttekontakt og partner in crime.

Så til folkan mine. Lesehusgjengen. Takk for at æ fikk være dåkkers lesehusinspektør. Det har vært interessant, på mer enn ett vis... Takk for alle runda med kortspill og kabal. For kaffeslaberas og tidvis altfor lange pausa. Om mine fremtidige arbeidskollegaer e halvparten så kunnskapsrik, morsom, glad i kaffe (og kortspill) som dåkker skal æ si mæ meget fornøyd!

De feil oppgaven måtte inneholde er ene og alene mine.

Tromsø 15.05.18

Anne Randa

Innholdsfortegnelse

1 TEMA OG PROBLEMSTILLING	3
1.1 GRENSEBOERBEVIS	3
1.2 BAKGRUNNEN FOR VISUMFASILITERINGSAVTALEN	5
1.3 NORGE OG RUSSLAND INNFØRER LOCAL BORDER TRAFFIC	7
1.3.1 Å passere grensen	8
1.3.2 Regler for innførsel av varer til Norge.....	10
1.4 UTSTEDELSE AV GRENSEBOERBEVIS	11
1.5 OPPSUMMERING	11
1.6 PROBLEMSTILLING	12
1.7 ARBEIDER OM GREENSESONEN.....	14
1.8 OPPGAVENS OPPBYGNING	16
2 ANALYTISKE INNTAK OG PERSPEKTIVER	17
2.1 STATEN OG DIFFERENSIERING MELLOM "OSS" OG "DEM"	17
2.1.1 En sosiokulturell grenseforståelse	18
2.2 GRENSENÆRE STEDER	20
2.2.1 Tre måter å forstå sted.....	20
2.2.2 Stedsidentitet og stedets identitet	22
2.2.3 Et relasjonelt stedsbegrep – steder som møtesteder	22
2.3 MOBILITET	23
2.3.1 Mobiliteter, grense og sted.....	23
2.4 MOBILITET HOS FORBRUKERE I GRENSENÆRE OMRÅDER	24
2.5 SAMMENFATNING.....	26
3 METODOLOGI OG METODE	29
3.1 KILDER	29
3.1.1 Facebook-gruppa "Grenseboer".....	30
3.1.2 Mediesøk i Retriever	30
3.1.3 Statistisk datamateriale.....	31
3.2 FORSKNINGSPLEGG OG ANALYSE.....	31
3.3 FELTARBEID	33
3.3.1 Valg av informanter	33
3.3.2 Informantene	34
3.3.3 Turer over en grense	36
3.4 Å FORSKE I EGET MILJØ – NÆRHET OG DISTANSE	36
3.5 NOEN BEGRENSINGER – SPRÅKBARRIERE OG TIDSPERSPEKTIV	37
4 GRENSELANDETS HISTORIE	39

4.1 HISTORISK MOBILITET	39
4.2 "DEN FINSKE FARE"	40
4.3 NIKEL OG ZAPOLJARNYJ	42
4.4 KALD KRIG I GRENSEOMRÅDET	44
4.5 SOVJET FALLER – BARENTSREGIONENS TID	45
5 GRENSEBOERE I DAG.....	47
5.1 "- HER KAN DU OVERNATTE PÅ HOTELLET, GÅ PÅ NATTKLUBBEN OG SOVE PÅ POLITISTASJONEN" - PÅ HANDLETUR I ZAPOLJARNYJ	47
5.2 STATISTIKK FRA GRENSESTEDET STORSKOG.....	55
5.3 GRENSEMYNDIGHETENE: "- EN SUKSESSHISTORIE"	55
5.4 MEDIEDEKNING AV GRENSEBOERORDNINGEN 2012-2017	56
5.5 "FYLLETUR"	59
5.5.1 Russiske grenseboere	61
5.5.2 Norsk-Russisk grenseboerklubb "Dialog".....	62
5.5.3 Facebookgruppa "Grenseboer"	63
5.6 "- KORDAN SIR MAN TAKK PÅ RUSSISK?" – ROMJULSHANDEL I NIKEL.....	64
6 GRENSESONENS IDEALER OG REALITETER.....	71
6.1 ET ØNSKE OM Å OPPRETTE KONTAKT	72
6.1.1 Å forene grenseboerne	73
6.1.2 Instrumentelt virkemiddel for kontakt.....	74
6.2 HISTORISKE FORUTSETNINGER SETTER SINE SPOR	76
6.2.1 Grad av kjennskap	76
6.2.2 Grad av fremmedartethet.....	77
6.2.3 Russiske grenseboere	79
6.3 GRENSEBOERBEVIS - ET UTGANGSPUNKT FOR KONTAKT	80
6.3.1. Stedet blir til og endres.....	80
6.3.2 Det eksisterer fortsatt grenser.....	83
6.3.3 Å opprette mellommenneskelige relasjoner	86
6.3.4 På vei mot en "sense of place"	88
6.4 GRENSEBOERBEVISET: ET OVERORDNET BLIKK	89
7 SEKS ÅR MED GRENSEBOERBEVIS: EN AVSLUTNING.....	91
OPPSUMMERING AV ANALYSE.....	91
AVSLUTNING.....	93
8 LITTERATURLISTE.....	95
9 VEDLEGG.....	101

Feltarbeidet var et opphold som ble preget av min egen bakgrunn fra Sør-Varanger. Jeg er vokst opp i Bjørnevatn, og nærheten til Russland har alltid vært i min bevissthet gjennom oppveksten. Fra mitt hjemsted og til Zapoljarnyj er det vel seks mil å kjøre. En kjøretur som er kortere enn turen jeg ofte tar til familiehytta i Øvre-Pasvik. Turen var derfor spennende, ikke bare i forventning om hva mine informanter ville vise og fortelle meg, men også på grunn av min egen nysgjerrighet til dette landet og stedene jeg ikke hadde besøkt på mange år.

Mitt første, og fram til sommeren 2017, eneste besøk til Nickel og Zapoljarnyj foretok jeg i 10.klasse. Da reiste skoleklassen vår ved Bjørnevatn skole over til vår vennskapsskole, skole nr.9 i Zapoljarnyj. Etter dette har jeg besøkt både Murmansk og Arkhangelsk, men ikke grensebyene Zapoljarnyj og Nickel. Det å studere sitt eget samfunn er interessant ettersom jeg på en måte allerede har opparbeidet meg mye kunnskap om det å bo i en grensesone ut i fra min egen oppvekst. Jeg har i dag vanskelig for å løsrive meg fra min bakgrunn når jeg nå skal forske i eget felt. Dette er heller ikke et mål. Det viktige er å erkjenne min bakgrunn når jeg trer inn i mitt hjemsamfunn som forsker. Det fungerer også som et hjelpemiddel i arbeidet at mine informanter vet at jeg er fra Sør-Varanger. Vår kommunikasjon farges av min kunnskap om grenseområdet. De plasserer meg i en annen kontekst enn en utenforstående ville fått, og basert på dette forteller de sine betraktninger.

1 Tema og problemstilling

Den 2. november 2010 var en viktig dag for innbyggerne i de grensenæreområdene langs den norsk-russiske grensen. Det var på denne datoen at visumfasiliteringsavtalen mellom Norge og Russland ble undertegnet. Avtalen, som blir betegnet som *grenseboeravtalen* på folkemunne, tillater nordmenn og russere innenfor en angitt grenseboersone å reise visumfritt for å besøke sitt naboland. Alt de trenger for å reise er pass og et grenseboerbevis som stadfester at de har rett til å reise visumfritt. Slik reiser hadde det få år tidligere vært vanskelig å se for seg over det som i over 40 år hadde vært en lukket grense mellom øst og vest. Visumfasiliteringsavtalen ble derfor sett på som viktig for den mellommenneskelige kontakten mellom nordmenn og russere i de grensenære områdene.

Den norsk-russiske grensen strekker seg 196km fra Grense Jakobselv i nord til Treriksrøysa i sør. Store deler av veien følger den Pasvikelva som ligger som et naturlig skille mellom Norge og Russland. På norsk side ligger Sør-Varanger kommune med i overkant av 10.000 innbyggere (Statistisk sentralbyrå, 2017). Et gammelt gruvesamfunn helt øst i Finnmark, som de siste årene har måttet omstille seg etter hjørnesteinsbedriftens konkurs. På den russiske siden av grensen, helt i utkanten av Murmansk fylke ligger Petchenga rayon¹. De fleste av kommunens over 40.000 innbyggere bor i de to grensebyene Nickel og Zapoljarnyj. Der er nikkilverket og den tilhørende gruve viktige arbeidsplasser for kommunens innbyggere. Det var disse innbyggerne som nå fikk forenklete muligheter til å reise over grensen som tidligere hadde skilt.

1.1 Grenseboerbevis

For å kvalifisere til grenseboerbevis må søkeren bo innenfor den angitte grenseboersonen² i mer enn tre år sammenhengende, og ha skjellig grunn til å ønske grenseboerbevis. Det er likevel nok å oppgi at søker ønsker å besøke grensebyene eller skal handle, som begrunnelse for søknaden. Grenseboerbeviset utstedes for tre år av gangen, eller mindre dersom øvrige reisedokumenter (pass) utløper før de tre årene er gått (Russisk visumsenter i Norge (IFS), 2017). Grenseboerbeviset er et reise- og oppholdsdokument, men det er ikke tillatt å jobbe i nabolandet når søkeren reiser med grenseboerbevis. Norske statsborgere kan oppholde seg 15 dager sammenhengende i Russland. Reglene er likelydende for russiske statsborgere som

---

¹ Petchenga har flere stavemåter. Petsjenga og Pechenga er i oppgaven benyttet der hvor eksterne kilder har stavet det slik. Det er i alle tilfeller referanser til samme sted. Det russiske rayon tilsvarer det norske kommune.

² Se kartet under, samt vedlegg 1 og 2

ønsker å oppholde seg i Norge. Selve grenseboersonen er vedtatt å ikke være mer enn 30km fra grenselinjen på norsk side, med noen unntak. For Russland er grensenære områder definert som "De delene av kommunene Nickel og Petsjenga som er innenfor 30 km fra grensen samt kommunene Zapolyarnyj og Korzunovo." (Utenriksdepartementet, 2010).

Fig. 1. Kart over grenseboersonen (Meld.St.7, 2011-2012)

År	Antall utstedte grenseboerbevis
2012	759
2013	536
2014	638
2015	475
2016	569
2017	692
2018	221
Totalsum	3892

Tabell 1: Antall grenseboerbevis utstedt til borgere av Russland

Tall jeg har fått tilsendt fra Det russiske generalkonsulatet i Kirkenes viser at det i perioden mai 2012 til oktober 2017 var utstedt 6449 grenseboerbevis til norske borgere. Det russiske generalkonsulatet hadde ikke data på hvor mange nordmenn som hadde fått fornyet sitt grenseboerbevis. Statistikk innhentet fra UDI viser at det totalt er utstedt 3892 grenseboerbevis til russiske borgere fra grenseboerbevisordningen ble opprettet i mai 2012 fram til april 2018 (se oversikt over). Av disse var det 743 russiske borgere som har fått fornyet sitt grenseboerbevis minst én gang.

1.2 Bakgrunnen for visumfasiliteringsavtalen

Visumfasiliteringsavtalen mellom Norge og Russland var et resultat av flere hendelser som startet et helt annet sted i Europa, men som også skulle komme til å påvirke det norsk-russiske grenseforholdet. Samarbeidsavtaler for å lette passering av grenser i Europa har eksistert i en årrekke. I 1985 ble et slikt samarbeid formalisert gjennom Schengen-samarbeidet. Reiser mellom medlemslandene skulle foregå uten de tradisjonelle grensekontrollene og samhandling over grensene skulle forenkles. Senere fant Schengen-landene og den Europeiske Union (EU) det hensiktsmessig å opprette et samarbeid dem imellom. Schengen har derfor vært en integrert del av den EU siden Amsterdamtraktaten av 1997 (European Communities, 1997). Norge er som kjent ikke medlem av EU, men sluttet seg til Schengen-samarbeidet i 2001 (Utenriksdepartementet og Justis- og beredskapsdepartementet, 2014). Det er gjennom prosesser innenfor EU/Schengen-samarbeidet at Norge og Russland i 2010 kom til å signere visumfasiliteringsavtalen.

Årstall	Hendelse
1985	Schengen-samarbeidet opprettes
1997	Amsterdamtraktaten stadfester at Schengen blir en integrert del av EU
2001	Norge går inn i Schengen-samarbeidet
2006	EU oppretter Local Border Traffic
2010	Visumfasiliteringsavtalen mellom Norge og Russland undertegnes
2012	Grenseboerbevisordningen blir operativ
2017	Grenseboersonen utvides til å inkludere Øvre Neiden på norsk side

Tabell 2 – Hendelser og avtaler som leder fram til grenseboerbevisordningen.

I 2004 ble ti nye stater tatt opp som medlemsland i EU. Det dukket da opp en ny problemstilling for EU ettersom mange av disse landene var lokalisert i Øst-Europa. På grunn av jernteppet som hadde eksistert under den kalde krigen hadde vestlige land hatt forutsigbare grenseforhold. Med introduksjon av flere østeuropeiske stater i EU meldte det seg derimot et behov for bedre kontroll med de nye EU-landenes bakenforliggende grense mot øst. Praksisen i mange av de tidligere Sovjetstatene hadde vært fri grensepassering, og EU ønsket ikke å legge hindringer for dette samtidig som de så et behov for å verne om EU/Schengens ytre grenser (Den europeiske unionen, 2006). Dette innebar også at EU/Schengen jobbet med å involvere Russland som tredjeland i avtalen ettersom flere av de nye EU-landene hadde grense mot Russland.

Hensynet til den daglige aktiviteten og mobiliteten til innbyggere langs det som fra 2004 ble EU/Schengens yttergrenser var bakgrunnen til at EU introduserte Local Border Traffic (LBT). Gjennom rettsakten³ Regulation (EC) No 1931/2006 som ble vedtatt i 2006, ble de ytre rammene for LBT lagt. I avtalens artikkel 3, punkt 3) står det å lese at ""local border traffic" means the regular crossing of an external land border by border residents in order to stay in a border area, for example for social, cultural or substantiated economic reasons, or for family reasons [...]"⁴ Gjennom en "local border traffic permit" kunne beboerne i de grensenære områdene fortsette å krysse de ytre EU/Schengengrensene på en enkel måte, med liten inngripen i deres daglige aktivitet. Rettsakten inneholdt også elementer som minimum botid for å kvalifisere til ordningen, og hvor ofte innbyggerne er tillat å krysse den aktuelle grensen. I dag finnes slike avtaler om visumlettelser (LBT) flere steder langs EU/Schengens yttergrense. Eksempler er sonen mellom Latvia og Hviterussland, og Latvia og Russland hvor blant annet familierelasjoner gjør at grenseboerne reiser til sine naboland (Yeliseyeu, 2013).

³ Rettslig bestemmelse vedtatt av EU.

⁴ Avtaleteksten benytter hermetegn rundt Local border traffic.

1.3 Norge og Russland innfører Local border traffic

Ettersom Norge ikke er medlem i EU hadde ikke EU-kommisjonen mulighet til å inngå en visumfasiliteringsavtale mellom Norge og Russland på Norges vegne. Det er vanlig praksis at kommisjonen oppfordrer tredjeland⁵ til å inngå en likelydende avtale med EØS-landene Norge, Island og Sveits. Det gjorde de også i dette tilfellet (Se avtalens pkt. 16, Den europeiske unionen, 2006). Det var med bakgrunn i disse avtalene og hendelsene at det 2. november 2010 ble inngått en visumfasiliteringsavtale mellom Norge og Russland. Ved innføringen av en visumfasiliteringsavtalen var Norge i en noe annen situasjon enn de øvrige LBT-landene. Norge har hatt sin nåværende grense mot Russland siden 1826, lenge før det ble snakk om EU og Schengen. Historisk har den nordlige regionen vært preget av høy mobilitet over landegrensene, noe Norge og Russland i senere tid har skapt regelverk og samhandlingsområder for å kunne opprettholde. Den nye LBT-ordningen ble sett på som en mulighet for økt kontakt, og å skape nye samhandlingsmuligheter.

I avtalen mellom Norge og Russland skriver partene at de "[...] stadfester ønsket om å legge til rette for utvikling av mellomfolkelig kontakt som en nødvendig forutsetning for bærekraftig utvikling av økonomisk, sosialt og kulturelt samarbeid." (Justis- og beredskapsdepartementet, 2010). Avtalen er inngått innenfor rammene av EU/Schengen-regelverket, noe som innebærer at Norge står fritt til å gjøre de tilpasninger Norge og Russland finner best, så lenge det er i tråd med det overordnede LBT-regelverket. Russland, som ikke er medlem i EU/Schengen, står helt fritt til å innføre de regler og begrensinger de finner best. Det er også derfor den russiske grenseboersonen er synlig større enn den norske. Det er kun på norsk side grenseboersonen er begrenset av en sone på 30km. På grunn av de eksisterende grenseforholdene, og den russiske militærsonen rett innenfor russisk side av grensen, ble det bestemt at Storskog⁶ skulle være eneste grensekryssingspunkt. Siden 1949 har det vært det eneste punktet hvor det er lovlig å krysse den norsk-russiske grensen. Hadde forholdene vært annerledes er det ingenting i LBT-avtalen som setter begrensninger for at norske og russiske grenseboere ikke kunne rodd over grenseelva, Pasvikelva, for å besøke Russland eller Norge.

---

⁵ I dette tilfellet Russland.

⁶ Boris Glebsk er navnet på russisk side.

På norsk side er grensesonen som nevnt 30km fra grenselinjen. Også dette er en lokal tilpasning basert på hva norske og russiske myndigheter i samråd har funnet å være formålstjenlig, ettersom Local border traffic-rettsakten tillater en sone på opptil 50km fra grenselinjen. At den norske grenseboersonen ikke strekker seg lengre enn 30km fra grenselinjen skyldes at grenseboersonen da ville utlatt deler av Europavei 6 (E6), som forbinder Kirkenes med resten av Finnmark. Følger du E6 ville du kjørt ut av sonen på et punkt, for så å entre sonen igjen på et annet punkt. Det er ikke tillatt å kjøre inn og ut av sonen, ifølge rettsakten om Local border traffic. Norske og russiske myndigheter gjorde i samråd en tilpasning av grenseboeravtalen i 2017. Bygda Neiden ligger i den vestlige delen av Sør-Varanger, og E6 mot Varangerbotn passerer gjennom bygda. Tar du av ved riksvei 893 kommer du til Øvre Neiden og kan kjøre videre inn i Finland. Da grenseboeravtalen ble nedfelt i 2010 ble Neiden delt i to, slik at enkelte beboere langs riksvei 893 havnet utenfor grenseboersonen. I mars 2017 kom det derfor et tillegg i avtalen som stadfester en utvidelse av sonen slik at også Øvre Neiden innlemmes i grenseboersonen (Utenriksdepartementet, 2017a).

1.3.1 Å passere grensen

Da den norsk-russiske grensen ble åpnet for allmenn ferdsel i 1991 ble det opprettet faste politi- og tollposter på Storskog, ca. 11km med bil fra Kirkenes. Inntil da hadde det vært grensekommissærens ansvar å overvære grensepasseringer, og tilkalle politi og toll for hver passering noen ønsket å gjøre (Berg, 2005, s. 181). Dette baserte seg på en grenseavtale som Norge undertegnet med Sovjetunionen i 1949. I avtalen ble Norge pålagt å utnevne en grensekommissær som skulle ivareta bestemmelsene i grenseavtalen, og eventuelle senere bestemmelser som omhandlet grenseforholdet. Stillingen ble formelt opprettet i 1950 og underlagt politidirektoratet (Berg, 2005). Det var her det ble stadfestet at Storskog skulle være det eneste grensepasseringsstedet langs grensen.

De som ønsker å reise til Norge eller Russland, og ikke kvalifiserer til grenseboerbevis må reise på ordinært visum. Her har norske visumsøkere ulike visumvalg: med engangsvikum kan du passere grensen én gang ved inn og utreise. Ved multivikum/flerreisevikum kan den reisende oppholde seg tilsammen 90 dager i Russland, og har mulighet for å reise inn og ut av landet flere ganger (Russisk visumsenter i Norge (IFS), 2014). I Nord-Norge snakkes det gjerne om pomorvikum. Dette er ikke et eget vikum, men en rekke vikumforenklinger etter initiativ fra norske myndigheter for innbyggerne i Murmansk og Arkhangelsk fylker. Søknadsprosessen og vilkårene for flerreisevikum er forenklet for denne gruppen. Forenklingene gjelder *kun* for innbyggere i Murmansk og Arkhangelsk, mens nordmenn som ønsker flerreisevikum til Russland ikke har forenklinger i sitt dokumentasjonskrav. Russiske myndigheter har så langt ikke ønsket å gjøre liknende lempelser for norske visumsøkere. Utover grenseboerbeviset og "pomorvikum" reiser blant annet sjøfolk vikumfritt etter gitte vilkår.

Storskog grensestasjon med utsikt mot Russland (Foto: Molnes, 2016).

Det er uproblematisk å ha både vikum og grenseboerbevis. Ved innreise spesifiserer den reisende om hen ønsker å reise inn på vikum eller på grenseboerbevis. Reiser du inn på grenseboerbevis gjelder reglene for grenseboerbevis. Den reisende kan derfor ikke reise

utenfor grenseboersonen selv om personen har visum, dersom grenseboerbevis ble vist fram ved innreise. Ved innreise til Russland fyller du ut et innreiseskjema i to deler. Den ene kopiene leveres inn til tollstasjonen ved innreise og den gjenværende delen beholdes av den reisende fram til utreisetidspunkt. Dokumentet viser hvor personen skal reise, hvor lenge oppholdet er ment å vare og bekrefter opplysningene som er oppgitt i passet og brukte visum.

Det er i dag slik at det kun er mulig å passere grensen innenfor åpningstiden til de to tollstasjonene, og det er ikke mulig å krysse til fots. Grensen er strengt bevoktet, men ved selve tollstasjonen på Storskog er dette lite synlig. Alle passasjerer må inn på tollstasjonene på begge sider, og kjøretøyet gjennomføres ved innkjøring til et av landene. Utenom dette er det relativt kjapt og enkelt å passere grensen så lenge de som passerer har alt på det rene. Det går daglig minibusser over grensen for de som ønsker å reise til Kirkenes eller Nikel. De fleste reisende benytter seg av egen bil. Ved innkjøring fra Norge til Russland må denne fortolles inn. Dersom du kjører jevnlig inn i Russland kan du få utstedt multivisum på kjøretøyet. Dette gjør det enklere og raskere å passere tollstasjonen med bil ettersom du slipper å fylle ut nye deklareringskjema hver gang du skal reise over. Multivisum for bil opprettholdes så lenge sjåføren kjører over grensen minimum én gang hver måned.

1.3.2 Regler for innførsel av varer til Norge

Norge har ikke noen eksisterende frihandelsavtale med Russland, og i henhold til tolloven betraktes Russland derfor som et tredjeland (Tolletaten, 2017b). Dette setter restriksjoner for hvor mye verdi en privatperson kan føre over grensen, og hvilke varer som er lovlig å føre inn i Norge. Har du oppholdt deg mindre enn 24 timer i Russland kan du føre inn varer for kr.3000,- avgiftsfritt. Har du vært lengre enn 24t kan du ta med varer med verdi opptil kr.6000,-. Denne reglen gjelder både for tredjeland som Russland, og fra EU-land. Det er ikke tillatt å føre inn kjøtt og meieriprodukter fra et tredjeland (Tolletaten, 2007). Kjøp av alkohol og tobakk fra tredjeland er kun avgiftsfritt dersom du kan vise til at du har vært mer enn 24 timer i tredjelandet. Det er likevel slik at du må betale merverdiavgift for varene du tar inn (Tolletaten, 2017a). Det er lovlig å fylle drivstoff ved reiser til Russland. Russiske myndigheter har satt begrensninger for utførsel av drivstoff. Det er kun lov å føre ut ti liter drivstoff og dette skal være på spesifiserte metallkanister.

1.4 Utstedelse av grenseboerbevis

Søknadsprosessen for grenseboerbevis er lik for nordmenn og russere, og er regulert av avtalen om visumforenkling mellom landene (Justis- og beredskapsdepartementet, 2010). Det er Det russiske generalkonsulatet i Kirkenes som behandler søknader og utsteder grenseboerbevis til nordmenn. De siste årene har Russland opprettet et eget visumsenter i Kirkenes som ligger separat fra konsulatet. De tar inn søknader om grenseboerbevis. Søkeren har dokumentasjonskrav, men visumsenteret er behjelpelig med fylle ut skjema og ta passbilde. Det er derfor ikke lengre nødvendig å bestille time for oppmøte hos konsulatet, selv om det er de som formelt behandler søknaden, slik det var for få år siden.

For russere som ønsker grenseboerbevis er Det generalkonsulatet i Murmansk, liggende omlag 20 mil fra Kirkenes, som behandler søknader om grenseboerbevis. I motsetning til i Norge, hvor nordmenn kan få behandlet sin søknad i Kirkenes, må de fra eksempelvis Nikel som ønsker grenseboerbevis reise til Murmansk innenfor konsulatets åpningstider. Øvrig visumbehandling ble i 2017 flyttet fra generalkonsulatet i Murmansk til den norske ambassaden i Moskva, men ettersom det er nedfelt i visumfasiliteringsavtalen at kun generalkonsulatet kan behandle søknader om grenseboerbevis, skal søkerne fortsatt henvende seg dit. Tidligere var det nødvendig med personlig oppmøte, men dette er man gått bort fra på grunn av avstanden for mange til konsulatet. Det har ikke lyktes norske myndigheter å opprette et visumsenter i Nikel, men det er gjort forenklinger ved det norske konsulatet som "grenseboerlørdag". Konsulatet har da hatt åpent på lørdager for å kunne ta imot grenseboere som kun har mulighet til å reise til Murmansk utenom vanlig arbeidstid. En kort periode reiste også konsulatets personale til Nikel for å ta i mot søknader der.

1.5 Oppsummering

Visumfasiliteringsavtalen mellom Norge og Russland må ses som et resultat av en rekke politiske avtaler over tid, og en åpning i EU/Schengen-regelverket hvor det ble tilrettelagt for mobilitet og utstrakt kontakt over Schengens ytre grenser. Norge er bundet av Schengen til å følge de lover og regler som eksisterer. Russland står friere til selv å åpne opp, eller sette begrensninger ved grensepasseringer, ettersom de står utenfor EU/Schengen. Sammen har de to statene kommet fram til løsninger som de mener er best egnet i den norsk-russiske grensesonen. Dette er gjort med ønske om å legge til rette for økt kontakt mellom nordmenn

og russere, uten at visumfasiliteringsavtalen sier noe om virkemidler eller måter å oppnå dette på utenom visumforenklingene i seg selv.

1.6 Problemstilling

Politisk og gjennom media framstilles gjerne grenseboerbevisordningen med fokus på de tallene som ordningen kan vise til. Dette kan være i form av grensepasseringer eller utstedte grenseboerbevis. Jeg mener det har vært for lite fokus på hva som ligger *bak* disse tallene. Med bakgrunn i de nevnte hendelser og avtaler skal jeg i denne oppgaven studere visumfasiliteringsavtalen Norge og Russland inngikk i 2010. Som instrumentelt virkemiddel er ordningen med grenseboerbevis en mulighet for privatpersoner, uten formelle ærend, til å besøke de grensenæreområdene. En slik ordning kan åpne opp for helt nye kontaktflater mellom nordmenn og russere, over det som tidligere har vært en lukket grense. Hvorvidt dette faktisk er det som har skjedd lar seg ikke lese utelukkende ut fra tall på antall grenseboere. Ordningen har kun vært operativ i seks år i 2018, så en evaluering av ordningen vil være vanskelig. Det er likevel mulig å se tendenser til hvordan befolkningen i de grensenære områdene benytter seg av muligheten til å besøke nabolandet. Oppgavens problemstilling er derfor som følger:

Hva håpet Norge og Russland å oppnå ved innføringen av visumfasiliteringsavtalen, og hvordan benyttes grenseboerbeviset i praksis? Er det mulig å observere endringer i relasjoner mellom nordmenn og russere, samt stedlige endringer, som følge av innføringen av grenseboerbevis?

Problemstillingen "spiller" på en framstilling av idealer og realiteter. Den tar for seg grenseboerbeviset som instrumentelt virkemiddel for å oppnå mellommenneskelig kontakt, og hvilken form for kontakt visumfasiliteringsavtalen legger opp til. Dette er en gjennomgang som gjør det mulig å si noe om på hvilken måte grenseboerne har valgt å ta i bruk visumforenklinger, og om det er slik at denne bruken har endret grenseboersonen som sted, eller påvirket mellommenneskelige relasjoner mellom nordmenn og russere. Hva motiverer grenseboerne til å benytte seg av grenseboerbeviset, og hva gjør de når de reiser til Russland eller Norge? Jeg studerer i oppgaven norske grenseboeres bruk av grenseboerbevis. Russiske grenseboere har ikke vært en del av kildegrunnlaget. Det er likevel tatt med ulike datakilder som kan være med å belyse den russiske bruken av grenseboerbevis.

Det har vært samarbeid over den 192 år gamle grensen lenge før Local Border Traffic ble introdusert. Forskjellen nå er at privatpersoner, på eget initiativ, kan besøke det norske eller russiske grenseområdet. Romlig og geografisk har befolkningen alltid vært nære. Samtidig har det eksistert en sosial distanse hvor byråkrati og holdninger fra en kald krig har skilt dem. Jeg prøver derfor se på hvordan samhandling mellom enkeltindivider (norske og russiske grenseboere) eventuelt har endret seg etter innføringen av grenseboerbeviset, slik intensjonen også var ved innføringen i 2010.

Jeg ser også på hva grenseboerbevisordningen kan gjøre med grenseboersonen som sted. Jeg vil studere hvordan visumfasileringsavtalen, som har sin opprinnelse i EU, en kontekst som er forskjellig fra den som eksisterer langs den norsk-russiske grensen, fortolkes i en lokal, norsk-russisk kontekst. Hvordan trodde man i forkant at en slik avtale ville slå ut, og hva er det som faktisk har skjedd; hva er idealer og hva er realiteter? Endres måten stedet *er* og hvordan stedet *gjøres*? Også her vil den romlige og det tidsmessige aspektet være relevant for å kunne si noe om mobilitetsdimensjonen når grenseboerne, ikke bare i rom, men også i tid er kommet nærmere hverandre.

Oppgavens forskningsspørsmål blir derfor som følger:

- Hvordan er bruken av grenseboerbeviset med på å endre grenseboersonen?
- Kommer nordmenn og russere nærmere hverandre på individnivå (mellommenneskelige relasjoner) som følge av grenseboerbeviset?
- Hva er idealer og hva er realiteter? Hva var de opprinnelige intensjonene og hva er de faktiske forhold i dag?

1.7 Arbeider om grensesonen

Reiser med grenseboerbevis har i 2018 vært mulig i seks år, og denne korte tidsperioden gjør at det er gjort lite kvalitativ forskning på dette spesifikke feltet. Samtidig eksisterer mye interessant materiale som tar for seg ulike sider ved det norsk-russiske grensesamarbeidet. Av disse er det flere master- og hovedfagsoppgaver, men også flere vitenskapelige artikler som beskriver grensesonen, stedsidentitet i grenseområdet og konstruksjon av grense og sted. Nedenfor er noen av arbeidene som har inspirert meg i mitt arbeid med grenseboersonen.

Jeg har latt meg inspirere av arbeidet til Guri Olafsbye (1998). Hun skriver i sin hovedfagsoppgave *Grenser - nærhet og distanse mellom nordmenn og russere i Sør-Varanger* om forholdet nordmenn hadde til russere i Sør-Varanger da hun gjorde sitt antropologiske feltarbeid i 1993-94. Hun studerte hvordan grensen mellom de to landene manifesterte seg og var opphav for mange andre grenser i Sør-Varangersamfunnet som sosial avstand mellom nordmenn og russere. Olafsbye fant at disse manifestasjonene var med på å prege relasjonene mellom nordmenn og russere.

Når det kommer til stedsidentitet og stedets identitet er arbeidene til Anastasia Rogova (2009) og Brit Lynnebakke (2018) verdt å nevne. De tar begge for seg identiteter som eksisterer og preger sosiale forhold i norsk-russisk grenseland. Rogova viser til at det blant beboerne langs den norsk-russiske grensen er et bilde av de grensenære områdene som verken en del av Norge eller Russland, men et grenseland, preget av nordmenn og russeres reiser over til hverandre. Lynnebakke argumenterer for at perspektivene den norske lokalbefolkningen har til Russland og russere generelt relaterer seg til overført, lagdelte betydninger av grensen. Noe som igjen reflekterer en kompleks nåtid, og ulike historiske perioder.

Grenseliv, redigert av Scwenke Fors og Viken (2014), tar også for seg hvordan grensen preger hverdagslivet til befolkningen i de grensenære området. Boken er et resultat av forskningsprosjektet *The Construction and Negotiation of borders: Discourses related to the border between Norway and Russia* i regi av tidligere Høgskolen i Finnmark⁷. Noen av kapitlene i boken tar for seg grenseboerbevisordningen. Da boken ble gitt ut hadde grenseboerbeviset eksistert i to år og redaktørene argumenterer for at det i liten grad lar seg snakke effekter av ordningen på dette tidlige stadiet.

---

⁷ I dag en del av UiT.

Anne Figenschou (2011) har i sin masteroppgave sett på tvillingbysamarbeidet mellom Sør-Varanger kommune og Petchenga Rayon som ble initiert i 2008. En arena som skulle knytte grensebyene Kirkenes og Nikel nærmere hverandre. Figenschou finner at målene satt for tvillingbysamarbeidet i liten grad har gitt resultater. Dette skyldes slik hun ser det både institusjonelle hindringer, og liten folkelig forankring til prosjektet. Tvedt og Sørensen (2013) har skrevet om grensehandel. Gjennom undersøkelser og intervjuer på begge sider av den norsk-russiske grensen ser de på i hvilken utstrekning grensehandelen foregår. Deres masteroppgave har vært interessant lesing i forkant av min egen datainnsamling med tanke på å studere bruksområder for grenseboerbeviset.

I arbeidet med problemstillingen har jeg latt meg inspirere av disse. Noe av arbeidene benyttes også i oppgaven. Denne korte oppsummeringen gir et innblikk i hva som finnes av forskning på beboerne i de grensenære områdene og landskapet denne oppgaven plasserer seg innenfor.

1.8 Oppgavens oppbygning

Kapittel 1 er en introduksjon av oppgavens tema og problemstilling. Jeg gir en kort innføring til prosessene som ledet fram til visumfasiliteringsavtalen mellom Norge og Russland i 2010. Jeg viser også hva grenseboerbeviset er, og hvordan grenseboerne kan passere den norsk-russiske grensen. **Kapittel 2** tar for seg de teoretiske inntakene som er nødvendig for å kunne diskutere oppgavens problemstilling. I **kapittel 3** presenterer jeg oppgavens metodologiske utgangspunkt og mitt forskningsopplegg med feltarbeid. Jeg reflekterer her rundt hvordan det har vært å studere mitt hjemsted Sør-Varanger, hvor jeg både kjenner mange og er kjent for mange.

I **kapittel 4** presenterer jeg grenselandet Sør-Varanger. Kapitlet er ment å gi en oppfatning av de historiske grenseforholdene mellom Norge og Russland. Samtidig gir den en forståelse av de lokale mobilitetsmønstrene, og hvordan nordmenn og russere har forholdt seg til grensen mellom de to statene. I **kapittel 5** legger jeg fram de to reisene jeg har hatt til Russland med innehavere av grenseboerbevis. Mellom disse fortellingene har jeg valgt å presentere ulike perspektiver på hvordan det er å bo langs en grense og hva grenseboerbeviset benyttes til. I **kapittel 6** har jeg delt analysen inn i tre underkapitler som svarer på hver sin del av problemstillingen: håpene for ordningen, dagens bruk, og relasjoner og stedet i endring. I **kapittel 7** oppsummeres analysen og jeg kommer med noen betraktninger om framtiden for grenseboerordningen.

Nærhet og distanse vil være nøkkelord gjennom oppgaven ettersom jeg på mange måter beveger meg langs ulike skalaer. Oppgaven tar for seg politiske skalaer i form av storpolitiske og nasjonale føringer, og lokale fortolkning av disse. Avstanden fra det politiske sentrum til grenser i periferien vil prege oppgaven. Samtidig er grenseboersonen farget av en geografisk nærhet mellom grensebyene, men også av en sosial distanse mellom nordmenn og russere. Også jeg preges av nærhet og distanse når jeg i denne oppgaven kommer som utenforstående observatør inn i en grensesone jeg selv er oppvokst i.

2 Analytiske inntak og perspektiver

Grenseboersonen strekker seg over to stater, tre grensebyer, og tilrettelegger for reiser over en landegrense. Følgelig blir grense, sted og mobilitet tre begreper som vil være sentralt å ta for seg i denne oppgaven. Grense er mer enn linjer på et kart. At oppgaven tar utgangspunkt i en bilateral avtale mellom to stater gjør det likevel nødvendig å si noe om hva som er formålet med grensedragning og å skille mellom "oss" og "dem" før jeg kan si noe om de sosiokulturelle sidene ved grense. Grenser påvirkes av bevegelsene som foregår over dem, spesielt i vår globaliserte verden. Mobilitet og globale skiftninger gjør at jeg i oppgaven jobber med en relasjonell forståelse av sted. Stedet ses ikke på som noe statisk, men åpent og dynamisk. Det er gjennom forståelsen av samspillet mellom grense, sted og mobilitet at jeg vil belyse visumfasiliteringsavtalen mellom Norge og Russland, og grenseboersonen.

2.1 Staten og differensiering mellom "oss" og "dem"

Max Webers definisjon av staten, som den eneste legitime utøver av makt innenfor et gitt territorium, er allment kjent. Stein Rokkan (Kuhnle m.fl., 1999) har med sine modeller for stats- og nasjonsbygging, beskrevet hvordan staten oppnår en slik suverenitet i samspillet mellom sentrum og periferi. Staters suverenitet, er det som skiller dem og deres innbyggere fra andre stater. Dette skillet manifesteres gjennom fysiske grenser. Hvorvidt disse grensene er åpne eller lukkede, avhenger av kontekst. Det er viktig å påpeke at grenser er unike, og de i liten grad lar seg generalisere rundt (Paasi, 2005). Dette tydeliggjør viktigheten av kontekst når det snakkes om grenser, og studiet av dem. Det er grenselinjen mellom stat A og stat B som gjør det mulig å snakke om stater i utgangspunktet. Vaughan-Williams (2009, s. 44) beskriver begrepet grense som et viktig epistemologisk rammeverk for kunne forstå andre sentrale begreper som territorium, suverenitet, makt og autoritet.

van Houtum og van Naerssen (2002) viser også til hvordan grense trekker på en klar differensiering mellom "oss" og "dem". For å opprettholde statens suverenitet er det viktig å etablere at det er en forskjell mellom borgere av staten og de som måtte eksistere utenfor. "De andre" eller "dem" blir en nødvendig brikke for å kunne produsere og reprodusere et territorielt markert skille (van Houtum og van Naerssen, 2002, s. 134). Dette er også med på å regulere graden av mobilitet. Territorielle strategier for det van Houtum og van Naerssen (2002, s. 125) betegner som "bordering, ordering and othering" skjer ofte, men ikke alltid, på et statlig nivå. Slik jeg forstår forfatterne refererer de tre begrepene til hvordan stater skaper

grenser (bordering). Dette er med på å skape orden på hva som er staten, og "oss" (ordering). Samtidig skaper det et skille på hva som er utenfor staten, hva som er "dem" (othering). Dette betegner forfatterne som "governance of places" (van Houtum og van Naerssen, 2002, s. 129).

Staters territorium vil være absolutt, men Paasi (2002) argumenterer for at representasjoner av det han definerer som geopolitisk rom kan variere ut i fra hvor, og av hvem, disse representasjonene er skapt. Disse kan være ulike de representasjonene staten forsøker å skape gjennom det van Houtum og van Naerssen (2002) betegner som "governance of places". Paasi (2002) trekker fram Finlands geopolitiske posisjon under den kalde krigen. Etersom landet var romlig nær Sovjetunionen ble Finland av de vestlige landene oppfattet som en del av Øst-Europa. En forståelse finnene selv ikke kunne si seg enige i: "This means that there are always ideological and political considerations attached to the definition of a territory and its boundaries." (Paasi, 2002, s. 184).

2.1.1 En sosiokulturell grenseforståelse

Grenser eksisterer ikke i et vakuum og er avhengig av kontekst. Denne konteksten knytter grenser til mer enn det fysiske, og vi finner dem i sosiale praksiser og diskurser. Linjer på et kart anses gjerne å være mer stabile enn vår mentale grenseforståelse, som gjerne er mer dynamisk. Dette til tross for at mentale oppfatninger kan være vanskelige å endre (Spierings og van der Velde, 2013, s. 7). Paasi (1996) skriver i boken *Territories, Boundaries and Consciousness* at grense må forstås, ikke bare som en grenselinje, men fra et bredere, sosiokulturelt perspektiv. Ut fra et sosialkonstruktivistisk inntak skriver han at romlighet (*spatiality*) og grenser mellom sosiale kollektiver er en sosial konstruksjon. Her trekker Paasi (1996) inn sosial romliggjøring og romlig sosialisering som to måter å studere romlige transformasjonsprosesser gjennom. Disse to kategoriene henger sammen. Slik jeg forstår Paasi tar sosial romliggjøring for seg territorialisering av rom gjennom politiske og kulturelle prosesser. Romlig sosialisering definerer han slik:

"[...] *spatial socialization*: the process through which individual actors and collectivities are socialized as members of specific territorially bounded spatial entities and through which they more or less actively internalize collective territorial identities and share traditions."⁸ (Paasi, 1996, s. 8)

---

⁸ Paasis bruk av kursivering

	Here	There
We	Integration within a territory	Integration over boundaries
Other	Distinction within a territory	Distinction between us and the other

Tabell 3: Analytisk rammeverk for former for sosioromlig integrering eller distinksjon. (Hentet fra Paasi, 1996, s. 14).

Paasi (1996) fortsetter med å danne et analytisk rammeverk for sosial romliggjøring gjennom integrering eller distinksjon. Kategoriene i tabell 3 er rent analytiske, og Paasi poengterer at de i virkeligheten gjerne henger sammen. Dette kommer av at sosiale handlinger og diskurser ikke oppstår i et vakuum. En slik vi/dem-dikotomi utnyttes som nevnt gjerne for å danne nasjonale enheter. Paasi (1996, s. 15) legger også vekt på språket som noe som enten kan differensiere eller integrere.

Den romlige sosialiseringen skaper en territoriell følelse av samhold og tydeliggjør skillet mellom "vi" og "dem". Dette finnes i alle skalaer av romlighet som grenseoverskridelser, nasjonalt og regionalt. Vi/dem-dimensjonen blir derfor ikke utelukkende administrativ og territoriell slik det kan gis inntrykk av hos van Houtum og van Naerssen (2002), men strekker seg over i det sosiale og kulturelle. Differensiering fra "de andre" kan foregå på en rekke områder med vekt på språk, historie eller religion. Alle disse elementene er trekk ved nasjonsbyggingsprosesser (Jf. Rokkan i Kuhnle m.fl., 1999). De er identitetsskapende og tjener det formål å samle statens innbyggere omkring en felles identitet. Grenser blir derfor uunngåelige, og i seg selv representasjoner av "governing" og opprettholdelsen av verdier. Vi kan også se på det omvendt, og si at ved at grenser skiller stat A fra stat B, velger grenser å prioritere sosiale relasjoner innad i en stat (van Houtum, Kramsch og Zierhofer, 2005). I stedet for å trekke kontraster til det utenfor, utheves relasjonene *innenfor* det angitte rommet.

I en økende globalisert verden er grenser på ingen måte noe som tilhører fortiden. Globalisering er med på å aktualisere diskusjoner om hvordan grenser endres. van Houtum, Kramsch og Zierhofer (2005) argumenterer dermed for at vi trenger en forbedring av det konseptuelle apparatet vi forstår grenser gjennom. Vår sosioromlige forståelse må fokusere mer på det komplekse og skiftende ved grense, framfor det statiske. Grenser er mer enn streker på et kart, og tolkes og skapes fram på ulike måter. van Houtum, Kramsch og Zierhofer (2005) beskriver territoriale grenser som en normativ idé, men en idé som kun blir

allmenngyldig og ekte gjennom hverdagspraksiser. Grenser er med på å forme en sosial virkelighet. Rom er ikke upåvirket av hva som foregår i det, det er sosialt produsert (van Houtum, Kramsch og Zierhofer, 2005). Hvordan de som bor nært en grense beveger seg over den, og forholder seg til den, har innvirkning på grensen. Det blir dermed et samspill hvor romlige bevegelser gjennomført av mennesker påvirker grensen, og grensen påvirker menneskers romlige bevegelser. Kristian Stokke (1999) argumenterer for at analyser av politikk har hatt en tendens til å tone ned betydningen av romlige og stedsspesifikke forhold, men som han videre argumenterer: "Det finnes få politiske prosesser som ikke har en romlig dimensjon." skriver Stokke (1999, s. 15).

2.2 Grensenære steder

Innenfor en sosioromlig dimensjon blir grense noe som påvirker både vår forståelse av mobilitet *over* grenser og av grensenære steder. "[...] boundaries matter because they are means of organising social space – they are, in fact, part of place making." (Paasi, 2002, s. 197). Det er gjerne slik at de som bort nærmest en landegrense er de som påvirker og påvirkes mest av den gjennom deres daglige aktivitet. Dette påvirker også de grensenære stedene. I studiet av den norsk-russiske grenseboersonen finner jeg det derfor hensiktsmessig å studere steder som åpne og dynamiske: som et resultat av sosiale relasjoner. For å forstå hva dette innebærer i stedsforskning skal jeg først gjøre rede for måter å forstå steder på.

2.2.1 Tre måter å forstå sted

Agnews (1987) tre forståelser av sted som *location*, *sense of place* og *locale* blir av flere trukket fram som nyttige for å analysere stedsbegrepet (Aure m.fl., 2015; Berg m.fl., 2013; Nyseth og Granås, 2007). Sted som lokalisering (*location*) tar for seg det materielle og fysiske ved stedet og kan plasseres innenfor en positivistisk forskningstradisjon. Hvordan legger eksempelvis stedet tilrette for sosial interaksjon? Lokalisering beskriver stedet ut fra fastsatte og tilsynelatende objektive trekk som eksempelvis demografiske utviklingstrender (Nyseth og Granås, 2007). En slik analyse vil kunne være basert på statistisk materiale.

Stedet kan også forstås som en sosial kontekst (*locale*). (Agnew, 1987, s. 5) skriver at dette refererer til det konstruerte innholdet til stedet: bakteppet for hverdagslige, rutinepreget hverdagsinteraksjon muliggjort gjennom stedet. Denne aktiviteten er gjerne ansikt-til-ansikt interaksjon, og kan både være formell og uformell (Agnew, 1987). Steder blir til og endres gjennom denne sosiale aktiviteten. Den begrenses heller ikke av det lokale nivå, men influeres

også av strømninger utenfra. Det er likevel på det lokale nivå at de rutinepregede aktivitetene foregår, og hvert sted har sin lokale kontekst som også besøkende til stedet vil kunne kjenne igjen. Sør-Varanger kan for eksempel defineres som et grenseland på grunn av dets nærhet til Russland og Finland.

Det siste av Agnew (1987) tre stedsforståelser er stedet som subjektiv opplevelse (sense of place). Denne forståelsen handler om hvordan stedet opplevses eller erfares fra innsiden. Agnew (1987, s. 28) skriver skole, jobb eller tilknytning til kirken eller tilsvarende arenaer, skaper knutepunkt som menneskelig aktivitet dreier om, og som i sin helhet kan skape en stedstilhørighet, både geografisk og sosialt. Denne forståelsen kan være veldig ulik hvordan stedet oppfattes fra utsiden. Doreen Massey (1994) argumenterer for at det er en misoppfatning at økt kontakt mellom mennesker på en global skala, med relasjoner som strekker seg utenfor det geografiske stedet og ut i verden, gjør steder like. Derfor utvider hun begrepet og skriver om "a global sense of place" (Massey, 1994, s. 146). Hun argumenterer for at steder ikke mister sin betydning i en globalisert verden, men får *ny* betydning. Stedet er noe som hele tiden skapes gjennom hvordan vi handler fram sted (Massey, 2005, s. 9). En slik relasjonell forståelse av sted mener jeg legger økt vekt på hvordan hvert enkelt individ opplever stedet. Gjennom at jeg tilskriver et sted mening, skaper jeg også en tilknytning til stedet som noe jeg har et forhold til. Først da blir rom til sted (Nyseth og Granås, 2007). Det eksisterer gjerne stor variasjon i hva innbyggerne på det samme stedet ilegger stedet av stedsfølelse og stedstilknytning.

Globalisering påvirker hvordan vi tenker og handler sted (jf. Massey), samtidig reagerer lokale samfunn på dette, og de slår tilbake (Berg m.fl., 2013). Det er også dette Massey (1994) fremhever når hun snakker om "a global sense of place", ettersom hvert sted har sin egen sosiale kontekst vil global påvirkning gi ulike utslag for ulike steder. I og med at stedet som lokal kontekst også påvirker de som bor der, definerer Nyseth og Granås (2007, s. 159) det som "[...] et gjensidig vekselspill mellom stedet og dets innbyggere." Om de tre forståelsene av sted skriver Agnew (1987, s. 28): "A key tenet is that the local social worlds of place (locale) *cannot* be understood apart from the *objective* macro-order of location and the *subjective* territorial identity of sense of place."⁹

---

⁹ Agnews bruk av kursivering og parentes.

2.2.2 Stedsidentitet og stedets identitet

Stedets identitet vil påvirke innbyggernes identitet, samtidig som de som bor på stedet vil være med på å forme stedet (Dale og Berg, 2013, s. 23). Vekselspillet gjør at kategoriene gjerne sammenfaller. Analytisk er det likevel mulig å gjøre et skille mellom "identity of", stedets identitet, og "identity with", menneskets stedsidentitet. Sistnevnte tar for seg de følelser eller tilknytning en gruppe eller individer har for et sted. Berg og Dale (2015, s. 26) argumenter for at stedsidentitet i en slik forståelse har relevans for folks identitet. Et eksempel forfatterne presenterer er hvordan vi kan definere oss selv og stedet ut i fra det vi står i opposisjon til. Distinksjonen mellom at "vi som bor i by er hvert fall ikke som de på landet!" kan være et konkret eksempel. Dale og Berg (2013, s. 25) skriver at i de første studier av steders identitet (identity of) ble det ansett at steder "[...] har en sann, autentisk og uforanderlig identitet [...]". Senere ble det utviklet en relasjonell stedsforståelse med vekt på det dynamiske, og åpne ved stedet. Dette innebærer at stedets identitet må forstås som mangesidig. Et sted kan ha mange ulike identiteter.

2.2.3 Et relasjonelt stedsbegrep – steder som møtesteder

Doreen Massey (1994) viser oss, gjennom en relasjonell stedsforståelse, at ingen steder er avgrensede eller homogene i sitt innhold. Gjennom globalisering kan vi forstå steder som nettverksbaserte møtesteder med relasjoner langt utenfor det lokale nivå (Berg m.fl., 2013). Slik jeg forstår Massey (1994) blir stedet til møtested gjennom bevegelser innenfor sosiale nettverk. Gjennom kontakt med andre steder konstrueres opplevelsen av "vårt" steds egenart. Dette kan være kontakt og relasjoner som hjelper oss å se hva som skiller Kirkenes fra Oslo, eller Nikel fra Moskva. I slike nettverk konstrueres relasjoner, erfaringer og forståelser på en mye større skala enn det vi der og da vil definere som stedet. Her integreres det globale og det lokale.

Massey (2005) videreutvikler i boken *For Space* forståelsen av steder som møtesteder ved å vise til hvor åpne og foranderlige steder er. Berg m.fl. (2013, s. 15) trekker spesielt fram Masseys beskrivelse av steders flyktighet og sammenkastethet. Nettopp sammenkastethet er det unike ved stedet for Massey (2005). Stedet er noe midlertidig i den forstand at det skapes i en forhandling av her og nå. Samtidig skaper vi noe av stedet i dets midlertidige konstellasjon. Dette, sier Massey (2005, s. 141), er "the event of place", stedet som en hendelse. Vi mennesker flytter på oss, og med tid og rom flytter også vår forståelse av "her" seg. Slik jeg forstår Massey er "her" vårt møte med stedet, og det vi får ut av det der og da.

"Her" varer ikke mer enn akkurat der og da. "It won't be the same 'here' when it is no longer now."¹⁰ (Massey, 2005, s. 139). Sammenkastetheten gjør også at vi ikke kan se stedet som en gitt enhet eller med en kollektiv identitet. At steder er flyktige og sammenkastet, uten faste holdepunkter, gjør at mobilitet blir et sentralt begrep (Berg m.fl., 2013).

2.3 Mobilitet

Med henvisning til ikke bare sted, men som nevnt, også grenser, blir mobilitet viktig å teoretisere. Valestrand og Gerrard (2015, s. 232) definerer mobilitet som romlige bevegelser, og skriver at mobiliteter derved er relasjonelle. Mobilitet har en sosial, kulturell, fysisk og romlig dimensjon (Walsh m.fl., 2013). Cresswell (2010) presenterer tre aspekter ved mobilitet: bevegelse, representasjon og praksis. Fysiske bevegelser er det Cresswell betegner som "råmateriale" for produksjon av mobilitet. "People move, things move, ideas move." Cresswell (2010, s. 19). Slik jeg forstår Cresswell handler representasjon om de meninger vi ilegger mobilitetsbegreper, hva det representerer for oss. Han eksemplifiserer dette ved å vise til den vestlige ideen om retten til fri bevegelse. Mobilitet som praksis viser til de bevegelsene vi utøver og erfarer med kroppen. Som gleden vi kan føle når vi letter med et fly. Disse tre aspektene ved mobilitet lar seg vanskelig skille fra hverandre. Likevel kan de også "kollidere", som når vi sitter i bilkø. Da blir det en uenighet mellom vår forestilling om å være mobil, og praksisen, at vi står bom stille (Cresswell, 2010).

2.3.1 Mobiliteter, grense og sted

Jf. Massey (2005) er stedet noe flyktig og i endring. I denne forståelsen må mobilitet og sted ses i sammenheng: romlige endringer må ses som et resultat av mobiliteter (Valestrand og Gerrard, 2015). Berg m.fl. (2013, s. 16) peker også på at mobilitet gjerne innbefatter hvordan vi forholder oss til verden, hvordan vi former relasjoner med andre, og hvordan vi forstår dette. Av denne forståelsen, skriver forfatterne, følger det at rom og sted endres hver gang vi beveger oss eller er mobile. Mentale grenser vil kunne ha påvirkning på grensekryssende mobilitet og samarbeid (Scott, 2013). Samtidig argumenterer van Houtum og van Naerssen (2002, s. 132) for at når vi beveger oss fysisk endres også våre personlige og sosiale grenser. Med den økte globaliseringens innvirkning på vår forståelse av sted, følger det at mobilitetsmønstre også endres. Dette åpner opp for både fordeler, som tette relasjoner over

---

¹⁰ Masseys bruk av hermetegn

større geografiske distanser, samtidig som det er med på å skape sosiokulturelle avstander og utfordringer (Valestrand og Gerrard, 2015).

I sin studie av fiskevær i Finnmark viser Gerrard (2008) hvordan mobilitet og motivene bak, kan være mange. I den lille bygda Skarsvåg eksisterer det, gjennom de mange mobilitetsmønstrene, ulike representasjoner av sted. Skarsvåg ses i forhold til både sydenturer til Kypros og bærturer til Porsanger. Kontrastene tilegner forskjellige personer ulike forståelser av Skarsvåg som sted i ulike situasjoner (Gerrard, 2008, s. 81). Mobilitet og globalisering åpner stedet og gjør at grensene for stedet viskes ut. En enhetlig forståelse av stedet blir som nevnt vanskelig. Dette er også bakgrunnen for at jeg har valgt å studere grenseboersonen som et sted. Grensene for hva vi kan betegne som stedet Kirkenes, Zapoljarnyj eller Nikel flyter ut når det er snakk om en grenseboersone som strekker seg over to stater.

2.4 Mobilitet hos forbrukere i grensenære områder

Den fysiske grensen mellom stater kan oppfordre til, eller begrense, mobilitet. Hvordan grensen oppfattes sosial og kulturelt kan derfor knytte steder tettere sammen (Spierings og van der Velde, 2008). Med utgangspunkt i samspillet mellom grense, sted og mobilitet vil jeg videre konkretisere hvordan disse påvirker daglige praksiser på aktørnivå. Spierings og van der Velde (2008) tar for seg noen av de samme perspektivene som van Houtum og van Naerssen (2002) og Paasi (1996) når det kommer til differensiering mellom "oss" og "dem". De benytter dette teoretiske utgangspunktet til å studere hvorvidt grensehandel øker eller begrenser bevegelsene til innbyggere av grensenæreområder. Å gjøre innkjøp er en konkret måte å *gjøre* grensen på. Individet blir gjennom grensehandel satt til å forholde seg til grensen, og stedet hen skal dra til. De muligheter og tilbud som eksisterer kan virke mobilitetsskapende eller mobilitetssvekkende for de grensenære beboerne.

Ved å se på det Spierings og van der Velde (2008) betegner som rasjonelle forskjeller på den ene siden, og emosjonelle forskjeller på den andre, forsker de på hva som oppmuntrer og hva som avskrekker handlemobilitet (shopping mobility) i grensekryssende regioner (cross-border regions). Slik jeg forstår forfatterne beskriver ikke begrepet grensekryssende region grad av mobilitet, men stadfester at det er mulig å passere en eksisterende fysisk grense mellom to stater. Spierings og van der Velde (2008, s. 497) introduserer begrepet "bandwidth of unfamiliarity" for å forklare (im)mobilitet hos forbrukere. Den viser at graden av

fremmedartethet (unfamiliarity) i stor grad er med på å bestemme hvor mobile mennesker som bor i grensenæreområder er.

"The bandwidth of unfamiliarity" forsøker å vise hvordan våre valg om å reise over grensen for å handle påvirkes av hvorvidt stedet vi reiser til er kjent for oss eller ikke. Førstnevnte vil gjøre at vi ønsker å dra, mens sistnevnte kan føre til at vi vegrer oss for å reise. Det legges til en ytterligere dimensjon ved at Spierings og van der Velde (2013) argumenterer for at en viss grad av usikkerhet og fremmedartethet (unfamiliarity) kan virke tiltrekkende. På samme måte vil for stor grad av kjennskap være negativt, fordi det da kan bli forutsigbart og kjedelig. Tabell 4 (under) viser hvordan for stor grad av kjennskap, eller for stor grad av fremmedartethet, gjør at aktørene blir immobile og unngår å reise. På samme måte som en viss grad av kjennskap og det attraktive ukjente bygger ned terskelen for å flytte på seg.

International differences	Personal perceptions and motivations	Shopping practices
Push and pull factors	Comfortable familiarity and attractive unfamiliarity	Mobility, attention and interaction
Keep and repel factors	Uncomfortable unfamiliarity and unattractive familiarity	Immobility, aversion and avoidance

Tabell 4: (Hentet fra Spierings og van der Velde, 2013, s. 10)

"Push and pull"-faktorer fører til mobilitet, og "keep and repel"-faktorer fører til immobilitet. Dette forklarer Spierings og van der Velde (2013, s. 10-11) slik: de handlende drives mot å reise (push) når de anser handlemulighetene hjemme for mindre attraktive enn på andre siden av grensen. De handlende trekkes (pull) mot å handle over grensen fordi handlemulighetene der fremstår som mer attraktive. Forfatterne peker på at dette både gjør forbrukerne mer bevisst på grensen og samhandlingen over den, og dette igjen fører til mobilitet. På denne måten blir internasjonale grenser som broer å regne. "The more differences are interpreted by shoppers as push and pull factors and the less they are interpreted as keep and repel factors, the more cross-border shopping is taking place." (Spierings og van der Velde, 2008, s. 502). Shopperne unngår å reise (keep) dersom de oppfatter handlemulighetene hjemme som bedre enn over grensen. De avviser (repel) også å reise dersom de oppfatter handlemulighetene over grensen som dårligere enn handlemulighetene de har tilgang til hjemme. Å reise over grensen blir da betegnet av de handlende som ukomfortabel fremmedartethet eller lite attraktivt kjentskap (Spierings og van der Velde, 2008). Her fungerer grensen som en barriere.

Den nevnte rasjonelle og empiriske dimensjonen av graden av fremmedartethet (bandwidth of unfamiliarity) innebærer at de handlende kan være fortrolig med "den andre siden" (familiarity) ved å ha informasjon om handlemulighetene der, eller mangle fortrolighet (unfamiliarity) ved å ikke ha denne informasjonen. Dette vil være den rasjonelle dimensjonen. Det empiriske dimensjonen baserer seg på hvorvidt de handlende føler kjennskap eller fremmedartethet. Hvilken holdning en person har, vil være påvirket av individuelle preferanser (Spierings og van der Velde, 2013). Noen foretrekker det kjente, mens andre liker å utfordre seg med noe som til en viss grad er ukjent for dem.

Innenfor graden av fremmedartethet eksisterer det en grense for hvor mye fremmedartethet hver handlende er villig til å akseptere. Så lenge de opplevde forskjellene hos de handlende fortsatt vekker nysgjerrighet vil de handlende fortsette å reise over grensen. Likevel ønsker ikke de reisende å oppleve kultursjokk. Balansen ligger mellom at det som møter de handlende ikke må være for ukjent for dem, men heller ikke for kjent. I begge tilfeller vil det miste appellen. Spierings og van der Velde (2008) viser til grenseparadokset innenfor blant annet EU. Der har de åpnet opp grensene for å skape mer mobilitet innad, men med dette har grenseområdene, sett fra et handelsperspektiv, blitt mer homogene. Dette må ikke forveksles med Massey (1994) argumenter om at stedet som unikt i global sammenheng. Når tilbudene er noenlunde like uavhengig av hvilken side av grensen du handler på fører dette til immobilitet fordi de reisende mister nysgjerrigheten rundt hva som møter de.

2.5 Sammenfatning

Jeg kobler i dette kapitlet de tre begrepene grense, sted og mobilitet. Hver for seg kan de gi innsikt og forståelse. De er likevel mest fruktbare som analytisk apparat når de ses i sammenheng. Grenser, både fysiske og sosiokulturelt konstruert, er med på å utfordre hva mennesker tenker om det som finnes utenfor dem, samtidig som det samler de som lever innenfor dem i mange ulike fellesskap: territorielt, språklig, kulturelt. Grenser kan dermed forstås som barrierer som begrenser kontakt og bevegelse. Dette vil ikke alltid være tilfellet for grenser kan også fungere som broer. I en økende globalisert verden må vi som mennesker justere vår forståelse av grense og studere de romlige bevegelsene over den.

Våre endrede romlige bevegelser gjør det også viktig å studere sted. Jeg har valgt å basere meg på Agnews (1987) forståelse av sted som noe materielt og fysisk, noe som oppleves og erfares, og som en sosial kontekst. Masseys (1994) relasjonelle stedsforståelse ser steder som

nettverksbaserte møtesteder preget av flyktighet og sammenkastethet. Gjennom mobilitetsmønstrene til stedets beboere gis stedet ulike forståelser. Steder kan likevel ikke utelukkende ses på som noe som tilfeldig skapes. Gjennom våre aktiviteter handles og *gjøres* også steder. Dette kan være som resultat av statlig "bordering" eller gjennom individets mobilitet i form av grensehandel (Spierings og van der Velde, 2008; van Houtum og van Naerssen, 2002).

3 Metodologi og metode

Det er mange ulike måter å forstå, og forske på grense og sted. Jeg har derfor gjort meg noen metodologiske og vitenskapsteoretiske refleksjoner rundt mitt inntak til å studere disse. Ringdal (2013) skriver at ontologi viser til at det eksisterer ulike syn på virkeligheten og epistemologi at det eksisterer ulike syn på kunnskap. Sosialkonstruktivismen kan først og fremst anses som et epistemologisk inntak. I denne oppgaven arbeider jeg ut i fra et sosialkonstruktivistisk vitenskapsteoretisk ståsted, hvor grense og sted blir forstått som noe som skapes gjennom sosiale handlinger og interaksjon. I tråd med dette blir forskerens mål derfor å undersøke hvordan disse sosiale konstruksjonene skjer. Samtidig jobber forskeren ut i fra en erkjennelse av at kunnskap er situert. I dette ligger også en forståelse av at kunnskap ikke kan skilles fra forskeren som produserer den, eller fra konteksten den er produsert i (Alvesson og Sköldberg, 2009).

3.1 Kilder

Denne oppgaven er basert på en rekke kilder. Jeg benytter meg av avtalegrunnlaget for visumfasiliteringsavtalen mellom Norge og Russland, samt statistiske kilder over grensepasseringer fra Storskog grensepasseringssted. Disse ses i sammenheng med den informasjonen jeg har fått gjennom intervju med grenseboerne under mitt feltarbeidsopphold i Kirkenes. Prosjektet er meldt inn til Norsk senter for forskningsdata (NSD) og informantene er informert om at de når som helst kan trekke seg fra min studie. Jeg har deltatt som observatør på konferanser, markeringer og arrangementer i Kirkenes, og gjennom dette fått en forståelse av grenseboerbevisets stilling i Sør-Varangersamfunnet. I samtale med lokalhistoriker Steinar Wikan har jeg fått kjennskap til de mellommenneskelige kontaktpunkter som eksisterte over den norsk-russiske grensen under den kalde krigen.

Jeg har også hatt samtaler med representanter for ulike sosiale tilbud i Kirkenes for å skape meg et inntrykk av hva russiske grenseboere foretar seg når de besøker byen. Det eksisterer også en egen grenseboerklubb, "Dialog – диалог", som fungerer som en sosial møteplass for norske og russiske grenseboere. Jeg fikk dessverre ikke deltatt på noen av grenseboerklubbens arrangementer, men har vært i kontakt med ansvarlig på norsk side, Sandra Asmyhr, for å høre mer om hva de tilbyr og hvordan dette tilbudet blir mottatt. Facebook-gruppa Grenseboer inngår også som en del av kildegrunnlaget for denne oppgaven. Jeg anser mine kilder for å være pålitelige og har etterstrebet å sette de opp mot hverandre slik at feil eller unøyaktigheter

skal kunne falsifiseres (Everett og Furseth, 2004). Når det kommer til grenseboernes egne fortellinger har jeg ingen garanti for at de ikke finner på det de forteller meg. Jeg setter min lit til at det de sier er sant. I samfunnsvitenskapelig forskning vil svarene som produseres være avhengige av konteksten de er produsert i. Kunnskapen er situert, og samtaler jeg med informantene i dag, vil de kunne gi meg andre svar. Det betyr likevel ikke at de svar de har gitt meg under våre samtaler er mindre ekte av den grunn.

3.1.1 Facebook-gruppa "Grenseboer"

På Facebook er det opprettet en egen gruppe som har fått navnet "Grenseboer". Gruppen er offentlig og er opprettet på privat initiativ. Den ble opprettet 14. juli 2013 etter å ha eksistert i en annen, mindre benyttet utgave før dette. Gruppa benyttes i hovedsak av nordmenn, men også russere bruker siden. Under sidebeskrivelsen står det følgende: "Velkommen til en ny og bedre gruppe for oss med grenseboerbevis. Her kan vi dele tips til glede og nytte for andre grenseboere." (Facebook-gruppen Grenseboer, 2017). I mai 2018 har gruppa 2615 medlemmer. Blant disse er også ansatte ved det russiske visumsenteret i Kirkenes som er behjelpelig med å oppklare misforståelser eller klargjøre regelverket ved søknader om grenseboerbevis. Som kilde er "Grenseboer"-gruppa en arena for å kartlegge hva grenseboerne er mest interesserte i, og hva de oftest lurer på knyttet til sitt grenseboerbevis. Jeg har derfor samlet alle innlegg lagt ut i grenseboergruppen fra den ble opprettet 14.juli 2013 og ett år fram i tid til 14.juli 2014, samt for hele 2017, i et forsøk på å kartlegge hva grenseboerne er opptatte av. Jeg har valgt disse tidsrommene for å kunne sammenligne hvilke poster som ble lagt ut i startfasen av grenseboerordningen og hvilke som blir lagt ut etter at ordningen har eksistert i noen år.

3.1.2 Mediesøk i Retriever

Jeg har også benyttet meg av de lokale nyhetsmediene for å prøve å skape meg et bilde av de russiske grenseboerne og hva de velger å gjøre i Norge. Dette er det skrevet mye om i lokale medier og ettersom jeg ikke studerer de russiske grenseboerne har jeg brukt lokale nyhetsmedier som kilde til informasjon om russiske grenseboeres aktiviteter i Norge. Jeg har gjennom nyhetsdatabasen Retriever brukt søkerordene russer, russere, grenseboer, grenseboere, grenseboerne, grensehandel og russehandel for å finne relevant informasjon. Avisene jeg har søkt i er papiravisene Sør-Varanger Avis og Finnmarken, nettavisene til Sør-

Varanger Avis, iFinnmark¹¹ og nyhetssiden til Barentssekretariatet. I tillegg har jeg benyttet nettartikler fra Sør-Varanger Avis og iFinnmark som er bak betalingsmur. Dette er en forholdsvis liten del av oppgavematerialet og er tatt med for å balansere ut det sterke fokuset jeg har på de norske grenseboerne på reise til Nikel og Zapoljarnyj.

3.1.3 Statistisk datamateriale

De statistiske data jeg benytter i oppgaven er innhentet fra flere ulike kilder. Informasjon om antall utstedte grenseboerbevis av Det norske generalkonsulatet i Murmansk er hentet fra UDI. De har mye statistikk tilgjengelig på sine nettsider, men dette var informasjon som ikke var offentlig tilgjengelig. Dataene er derfor samlet via epost med UDIs statistikkavdeling. Antallet utstedte grenseboerbevis til nordmenn fra Det russiske generalkonsulatet i Kirkenes er materiale generert av konsulatet selv. De kan ikke redegjøre for hvor mange grenseboerbevis som er fornyelser, og det totale antallet kan derfor inneholde samme person flere ganger dersom personen har fornyet grenseboerbeviset. Det totale tallet er derfor også noe høyt i forhold til det jeg vil anta å være det faktiske antall mennesker som har fått utstedt grenseboerbevis til Russland.

Tall på antall grensepasseringer publiseres i lokalavisene Sør-Varanger Avis og Finnmarken månedlig. Statistikken genereres ved Storskog grenseovergangssted. Tallene ligger ikke på politiet eller tollvesenets nettsider, men hver måned sendes de til lokale medier og andre interesserte via epost. I samtale med politimyndighetene i april 2017, ba jeg om å få være kopimottaker på epostlisten slik at jeg hele tiden har den oppdaterte grensepasseringsstatistikken. Statistikken viser grensepasseringer fra januar 2013-d.d. Med grensepasseringer menes det alle passeringer av den norsk-russiske grensen ved Storskog grenseovergangssted, uavhengig av om de reisende benytter grenseboerbevis eller annet visum. Grensepasseringer teller både inn- og utreiser i den samme statistikken. Er det eksempelvis 30.000 passeringer på en måned vil det tilsi rundt regnet 15.000 passeringer inn til Norge og 15.000 passeringer ut av Norge over Storskog.

3.2 Forskningsopplegg og analyse

I slutten av mars 2017 reiste jeg til Kirkenes for å gjøre innledende undersøkelser til oppgaven. Gjennom blant annet deltakelse på workshopen "Comparing Schengen

---

¹¹ Tidligere Finnmarken

Borderlands: Experiences from Slovakia-Ukraine and Norway-Russia", som ble avholdt 04.04.-06.04.17 i regi av UiT campus Kirkenes, fikk jeg økt innsikt i det eksisterende grensesamarbeidet. I perioden hadde jeg også flere samtaler med personer som gjennom sitt arbeid har kjennskap til det generelle grensesamarbeidet mellom Norge og Russland, eller innehar direkte kunnskap om grenseboerbevisordningen.

Etter disse innledende samtale kom jeg fram til at neste steg var å kontakte de som benytter seg av ordningen, grenseboerne. Som nevnt eksisterer det statistiske data på hvor mange som reiser over den norsk-russiske grensen og det er gjort analyser på hvilken økonomisk betydning vi kan tenke oss grensehandelen utgjør på norsk og russisk side (Se bl.a Tvedt og Sørensen, 2013). Gjennom en litteraturgjennomgang av artikler og bøker som tar for seg arbeidet om grensesonen fant jeg at grenseboerne egne inntrykk, opplevelser og historier i liten grad var tatt med i forskningen. Det er begrenset hva vi kan lære om grenseboersonen kun ved å studere tallmateriale. Dette ville jeg gjøre noe med, samtidig som jeg ville se de eksisterende statistiske dataene i sammenheng med de opplysninger informantene ga. Dette var utgangspunktet for feltarbeidet jeg har gjennomført. Med hensyn til oppgavens gyldighet har jeg basert meg på et bredt kildegrunnlag (Everett og Furseth, 2004).

I arbeidet med å analyse materialet fra feltarbeidet strukturerte jeg først informasjonen ut i fra kategorier jeg fant igjen i flere av mine samtaler med informantene. Økonomiske motivasjoner, kulturelle forskjeller og subregional tilhørighet var noen av disse. I lys av det teoretiske rammeverket ble materialet igjen strukturert med tanke på analytiske kategorier. Etersom oppgaven baserer seg på et stort empirisk materiale har jeg valgt å presentere empiri og analyse i samme kapittel for å unngå unødvendige gjentakelser.

I ettertid har jeg gjort meg noen refleksjoner rundt hvordan jeg valgte å disponere informasjonsinnsamlingen til oppgavens ulike deler. En måte å danne en oppgave på er å ta utgangspunkt i et teoretisk rammeverk som en vil teste på et empirisk materiale. Jeg innhentet dataene mine før jeg hadde en teoretisk ramme på plass, noe det i seg selv ikke er noe galt med, ser jeg likevel at de data jeg har samlet inn kunne hatt fordel av at problemstilling og forskningsspørsmål var tydeligere formulert i det jeg startet arbeidet. Jeg stilte åpne spørsmål til mine informanter, noe som ga åpne svar. Informasjonen jeg fikk var interessant, likevel er den ikke alltid like detaljrik ettersom jeg manglet et helhetlig rammeverk til å kunne stille gode oppfølgingsspørsmål. Datamateriale er mer enn tilstrekkelig for å kunne svare på

oppgavens problemstilling, selv om jeg anerkjenner at oppgaven kunne hatt et større detaljnivå dersom jeg hadde hatt det mer klart for meg *hva* jeg ville ha svar på da jeg begynte feltarbeidet.

3.3 Feltarbeid

Sommeren 2017 bodde og jobbet jeg i Sør-Varanger. Jeg gjennomførte i denne perioden et feltarbeid, og hadde flere intervju med personer som innehar grenseboerbevis eller er kvalifisert til å søke grenseboerbevis. Hagen og Skorpen (2016, s. 14) skriver om likheten mellom etnografi og feltarbeid: "Vi bruker derfor etnografi-ordet mer eller mindre synonymt med "feltarbeid"." Deres definisjon av feltarbeid handler om forskere som besøker steder de aldri har vært før og oppholder seg der over lengre perioder samtidig som de skriver om det de opplever. Et antropologisk feltarbeid av denne typen er noe annet enn det feltarbeidet jeg har gjennomført. Jeg kjente allerede plassen jeg besøkte og mange av menneskene der. Forholdet mellom nærhet og distanse i forskningssituasjonen vil jeg komme tilbake til senere i dette kapitlet. Mitt feltarbeid gikk over én måned og innebar en reise til Russland og intervju med grenseboere.

Aure (2013, s. 161) beskriver en liknende situasjon hvor hun ikke gjennomført det hun kaller "klassisk feltarbeid i antropologisk forstand". Aure har derfor valgt å sette sitt feltarbeid i hermetegn for å understreke dette. Jeg velger å ikke gjøre det da jeg regner mitt opphold i Sør-Varanger og Kirkenes, verdig tittelen feltarbeid, selv om det ikke innebar tolv måneder alene i ukjent felt. Aure (2013, s. 161) skriver også hun på sitt "feltarbeid" utførte en kortere datainnsamling og dataproduksjon. Hennes definisjon av dataproduksjon, data som noe vi ikke samler inn, men er med på å produsere, mener jeg er beskrivende for mitt vitenskapsteoretiske inntak til arbeidet med denne oppgaven. Hagen og Skorpen (2016, s. 13) beskriver det slik "Etter et feltarbeid vet man også at data er noe som dukker opp, kommer til deg, blir skapt."

3.3.1 Valg av informanter

Jeg undersøker i denne oppgaven på stedlige endringer og mellommenneskelige relasjoner. Dette mener jeg best kan belyses fra et aktørperspektiv. Det er individene som benytter seg av grenseboerbevis og grensen, og de som knytter relasjoner. Dette er bakgrunnen for at jeg valgte å inkludere informantene som en del av datainnsamlingen. Etersom jeg selv er fra Sør-Varanger og snakket åpent om prosjektet mitt med venner og kjente fikk jeg etter hvert tips

om personer det kunne vært interessant for meg å snakke med. Informantene er derfor ikke valgt ut i fra noen annen egenskap enn at de har, eller har mulighet til å søke, grenseboerbevis. I tillegg til flere små samtaler gjorde jeg i alt fire dybdeintervju under feltarbeidet, og ett i etterkant. I tillegg er det gjort et telefonintervju med en informant som ikke selv har grenseboerbevis, men som kvalifiserer til å søke etter en utvidelse i grenseboersonen på norsk side. Ettersom barn og unge under 18 år må være ifølge med en foresatt og/eller noen med bil for å kunne passere grensen, og fordi det er andre etiske retningslinjer når forskere benytter informanter under myndighetsalder, er alle mine informanter over 18 år.

3.3.2 Informantene

Jeg har valgt å anonymisere grenseboerne og gitt dem andre navn. Dette er gjort for at informantene ikke skal kunne gjenkjennes. Det har ikke vært avgjørende for oppgaven at grenseboerne legges fram med sine egentlige navn og de er derfor anonymisert etter eget ønske. Jeg har latt meg inspirere av hvordan Munkejord (2011) har disponert sitater fra sine informanter i boken sin *Hjemme i nord*. Munkejord lar gjerne informantene selv få ordet gjennom bruk av direkte sitater. Dette er med på å underbygge de argumenter Munkejord vil fremme, og det bringer leseren nærmere informantene å kunne lese deres egne beskrivelser. Jeg mener det blir en unødvendig distanse mellom leseren og informantene mine, og at beskrivelsene får et ekstra lag av betydning dersom jeg, med mine tolkninger og forforståelser, skal gjengi det informantene på en god måte beskriver selv. Nedenfor vil jeg presentere mine informanter fortløpende.

Kari 50år. Hun bor i 15min fra Kirkenes sentrum og er norsk. Hun har hatt grenseboerbevis i mange år allerede og skaffet seg det opprinnelig til Barentsskirennnet, som tar skiløpere gjennom Finland, Russland og Norge. Siden den gang har hun rukket å fornye sitt grenseboerbevis én gang. På spørsmål om hvor ofte hun reiser over forteller hun at hun kjører til Nikel for å fylle drivstoff cirka én gang i måneden. Det tar henne to timer å kjøre fra sitt hjem i det sentrale Sør-Varanger, til Nikel, og tilbake igjen.

Pensjonert ektepar i 70årene. Olga er russisk og Frank er norsk. De har gjennom sin felles arbeidsplass jobbet mye opp mot nabobyene Nikel og Zapoljarnyj. Hun reiser som russisk

statsborger med sitt russiske pass¹², mens han i mange år har hatt multivisum på grunn av jobben. I dag har han ordinært visum. De er ikke grenseboere i definisjonen "innehar grenseboerbevis", men deres mangeårige engasjement i Russland gjør at de kjenner en rekke norske og russiske grenseboere. De brukes derfor som referanse for spesielt russiske grenseboeres inntrykk av Sør-Varanger.

Astrid. Hun er bosatt i Kirkenes og er også norsk. Hun skaffet seg grenseboerbevis litt av nysgjerrighet og på bakgrunn av at hun hadde hørt at det var så billig på russisk side. Hun reiser jevnlig over med ektemannen som også har grenseboerbevis. Da jeg møter henne har hun nylig vært over. Dette gjør de hver, eller annenhver måned. De reiser helst til Nikel for det synes hun er greiest. Fra de starter hjemmefra og til de er tilbake bruker de rundt tre timer.

Alf (40) er født og oppvokst i Kirkenes. Der har han også sitt virke. Han er samboer og har barn. Han er av de mer aktive grenseboerne jeg kom i kontakt med. Grenseboerbevis har han hatt siden ordningen startet, og har fått fornyet sitt grenseboerbevis allerede én gang. Han reiser over minst én gang i måneden og har også multivisum. Han og familien bruker en time fra de starter i Zapoljarnyj til de er hjemme.

Terje er fra Neiden. Han er en av de som etter den utvide grenseboeravtalen fra 4.mars 2017 har mulighet til å søke om grenseboerbevis. Han har sitt liv og virke i Neiden, og har kontakt med mange i lokalsamfunnet. Til nå har han ikke søkt om grenseboerbevis og han har heller ikke annet type visum til Russland. På spørsmål om han har ordnet seg grenseboerbevis svarer han at han har alt papirarbeidet klart, men at han ikke har fått levert det inn ennå. Jobben hans levner ham ikke mye tid til å kunne reise over til Russland.

Frida er i begynnelsen av 20årene. Hun studerer utenfor Sør-Varanger, men har likevel grenseboerbevis ettersom hun fortsatt har bostedsadresse i Sør-Varanger. Hun har hatt grenseboerbeviset i tre år. Ettersom hun ikke lengre er bosatt i Sør-Varanger er hun sjeldnere over enn før. Selv da hun reiste mer aktivt var hun ikke spesielt ofte over, selv om deler av familien hennes er aktive grenseboere som er over jevnlig. I tillegg har jeg reist en tur til Nikel med *Knut og Thomas*. To kompiser i begynnelsen av 20årene som begge er fra Sør-Varanger.

---

¹² Russland anerkjenner ikke dobbelt statsborgerskap. Reiser du inn i Russland på russisk pass anses du som russisk statsborger selv om du også har norsk pass (Utenriksdepartementet, 2017b).

3.3.3 Turer over en grense

Som del av feltarbeidet i Sør-Varanger ble jeg med Alf og hans samboer på tur til Zapoljarnyj. Umiddelbart etter å ha vært over til Zapoljarnyj skrev jeg ned noen tanker jeg hadde gjort meg om turen. Her kan jeg blant annet lese: "Det slår meg med en gang hvor behjelpelig og åpen Alf og hans samboer er mot meg. Har under hele turen fortalt og vist fram. Kommer med egne historier og viser frem ting de mener jeg kan finne interessant." Det jeg umiddelbart merket meg var at deres, og mine egne forventninger til hvilken rolle jeg skulle ha på turen, var noe ulike. Jeg ville gjerne observere og delta i deres daglige gjøremål. De hadde sett for seg at jeg gjerne ville vises rundt å "oppdage" Zapoljarnyj og Nikel. Dette gjorde at jeg ikke kunne innta en like passiv rolle som jeg hadde sett for meg. Alf hadde også oppmuntret meg til å kontakte en russisk tolk og guide som han hadde sett avertert i Sør-Varanger Avis. Tolken, Evgeny, gjorde også at jeg i liten grad fikk med meg hva Alf og hans samboer ordinært foretok seg. Situasjonen var derfor noe ulik det en vanlig tur ville vært for Alf og samboeren. For leseren kan det være nyttig å ha med seg når jeg senere forteller om turen til Zapoljarnyj i oppgavens kapittel 5.

Romjulen 2017 reiste jeg igjen til Russland, denne gangen til Nikel. Den andre turen var preget av at Knut og Thomas gjorde sine gjøremål, og ikke var opptatt av å vise fram Nikel for meg. Til forskjell fra hvordan Alf og hans samboer var opptatt av hva *jeg* ønsket å se og gjøre. Det ingen garanti for at Knut og Thomas hadde foretatt seg akkurat det samme dersom jeg ikke hadde vært med. Mitt bestemte inntrykk er likevel at min andre tur over, i mindre grad enn den første, var preget av at informantene ville vise meg ting eller tok spesielle hensyn fordi jeg deltok. Dette kan ha bakgrunn i at den ene informanten, Knut, var en bekjent av meg. Dette gjorde også at jeg var mer deltakende, enn kun en ren observatør, på min andre tur over. Min rolle overfor Knut var definert på forhånd, jeg var ikke forsker i hans øyne, men en han kjente til. Dette synliggjøres også i måten de to reisene er skrevet om senere i oppgaven.

3.4 Å forske i eget miljø – nærhet og distanse

Paulgaard (1997) skriver om feltarbeid i egen kultur: "Feltarbeid som utføres i ens eget samfunn, innebærer nødvendigvis ikke studier av *egen* kultur."¹³ Det har vært en metodisk

---

¹³ Paulgaards kursivering

utfordring å skulle forske i, og på, mitt eget hjemsted. Som nevnt er jeg fra Sør-Varanger, men har ikke bodd der på vel seks år. Dette gjør Sør-Varanger og grensesonen til mitt hjemsted, men ikke lengre mitt hjem. Jeg kjenner de sosiale og kulturelle kodene, har kjennskap til viktige personer i lokalsamfunnet og kjenner dets historie. Jeg befinner meg i et rom mellom nærhet og distanse (Repstad, 1993). I likhet med Paulgaard (1997, s. 77) finner jeg det derfor vanskelig å "definere min posisjon klart og entydig." Jeg har derfor hatt fokus på å ikke la meg blende av mine forforståelser, og dermed ikke klare å gjøre interessante koplinger og nye funn. Forskeren må lære seg å se "bakenfor kategoriene" som Frøystad (2003, s. 50) betegner det.

3.5 Noen begrensinger – språkbarriere og tidsperspektiv

I startfasen av oppgaven gjorde jeg en avveining på om jeg skulle velge å inkludere russiske grenseboere som informanter. Jeg snakker ikke russisk selv og ville derfor vært avhengig av tolk i dette arbeidet. Det hadde vært ønskelig med også russiske grenseboere som informanter. På grunn av språkbarrieren og krav om forskningstillatelse ved forskning i Russland er denne oppgaven kun basert på en studie av de norske grenseboerne. For videre forskning kan det være interessant å gjøre en liknende kvalitativ studie med russiske grenseboere, for å belyse grenseboerordningen fra et russisk perspektiv. Med bakgrunn i dette erkjenner jeg at oppgavens form, innhold og funn ville sett annerledes ut dersom jeg selv hadde snakket russisk, eller hadde inkludert russiske grenseboere.

Da jeg startet arbeidet med denne masteroppgaven hadde grenseboersamarbeidet vært operativt i fire år og tre måneder. Ved prosjektets slutt er det ganske nøyaktig seks år siden de første grenseboerne kunne reise visumfritt over Storskog og Boris Glebsk grensestasjoner. Den relativt korte perioden grenseboerbeviset har vært operativt kan være utfordrende med tanke på å skulle kunne studere endringer i grensesamfunnet. På den andre siden er det interessant å tidlig se på hva introduksjonen av grenseboerbevis har hatt å si på lokalt nivå. Jeg håper med dette at oppgaven skaper et godt grunnlag for andre til å kunne studere grenseboersonen i framtiden.

4 Grenselandets historie

For å kunne forstå nåtidens grensesone, er det viktig også å forstå stedets fortid. I dette kapitlet vil jeg sette den historiske mobilitetskonteksten for Sør-Varanger og Petchenga-området. Denne gjennomgangen danner bakteppet for de mobilitetsmønstre som lar seg observere i dagens grensesone. I denne gjennomgangen ligger også fortellingen om hvordan de tre byene Kirkenes, Nickel og Zapoljarnyj alle vokste fram på 1900-tallet. Jeg viser i dette kapitlet hvordan grensen som går langs Pasvikelva har preget samfunnet rundt, og hvordan samfunnet rundt har preget grensen.

4.1 Historisk mobilitet

Fram til 1826 var det som i dag er Sør-Varanger kommune del av et fellesdistrikt mellom Norge og Russland,¹⁴ hvor det aldri var blitt gått opp noen ordentlig grense. Befolkningen som bodde i området skattet derfor både til Norge og Russland. I 1826 ble grensen gått opp og det ble bestemt at den skulle følge Pasvikelva, foruten området rundt Boris Glebsk, som tilfalt Russland på grunn av en ortodoks kirke som stod der. Allerede her er det mulig å se at statene måtte ta hensyn til de mobilitetsmønstre som eksisterte hos innbyggerne i det tidligere fellesdistriktet. Det ble eksempelvis slått fast at familier som kom til å bli boende i Russland eller i Norge fikk tre år til å enten bli boende eller flytte til det annet lands territorium (Lunde, 1979, s. 100). Gjensidige fiske- og jaktrettigheter ble også opprettholdt i en kort periode. Reindriften fikk derimot ikke tillatelse til å beite på det annet lands territorium.

Lunde (1979) beskriver Sør-Varanger og de omkringliggende områdene som en smeltedigel først bosatt av østsamer i Pasvik og Neiden. Fra begynnelsen av 1800-tallet økte også den finske innvandringen til kommunen (Lunde, 1979, s. 104). Nordmenn ble fra 1820-tallet oppfordret til å bosette seg på sørsiden av Varanger da det ble klart at grensedragning mot Russland var nært forestående. I 1826 var det kun en helnorsk familie i Sør-Varanger (Randa, 2003). De var bosatt i Jarfjord.

Samtidig eksisterte det uenigheter om grensen fra 1826. Finland var på den tiden en del av Russland, og det ble fryktet en stor-russisk invasjon av Sør-Varanger. Det eksisterte derfor en "russefrykt" i det unge Sør-Varanger som var blitt egen kommune i 1858 (Wikan, 1980). På

---

¹⁴ Begge landene prøvde å hevde suverenitet i områder som strakte seg langt inn i henholdsvis Norge og Russland, derav benevnelsen fellesdistrikt.

den russiske siden av Pasvikelva vokste det i 1860/1870-årene fram et finsk nybyggersamfunn. Det skyldtes, ifølge Wikan (1980), i hovedsak fiskevandring til Murmankysten, og at det på grunn av uenigheter rundt grenseforholdet ikke var mulig for finnene å få jord på norsk side i Pasvikdalen.

	Norsk	Finsk	Samisk	Blandet	Sum
1825	-	-	290	-	290
1845	78	77	442	-	579
1855	213	176	483	-	872
1865	194	339	607	31	1171
1870	208	701	573	-	1482
1875	290	654	590	95	1629
1885	277	842	543	239	1901
1890	337	862	733	-	1932
1900	396	818	698	-	1912
1910	1593	844	701	165	3303

Tabell 5: Befolkningen i Sør-Varanger etter etnisk opprinnelse (Wikan, 1980, s. 31) ¹⁵

Kirkenes, som i dag er kommunesenteret i Sør-Varanger, var fram til begynnelsen av 1900-tallet ikke noe utpreget knutepunkt i kommunen. Stedet het Piselvnes fram til det ble bygget en kirke på neset i 1862, derav bynavnet (Lunde, 1979, s. 116). Innvandringen til kommunen økte på denne tiden stadig og fikk en kraftig økning ved oppstarten av gruvebedriften A/S Sydvaranger i 1906. Bedriften skapte mange industriarbeidsplasser i den lille kommunen og det kommer flyttende folk fra hele Norge for å ta del i jernmalmeventyret (Sør-Varanger historielag, 2001). Fra rundt 1910 viser folketellinger at hovedvekten av innbyggere i Sør-Varanger var nordmenn. Som vi kan se av tallene fra Wikan (1980) var det en markant økning i den norske befolkningen fra 1900-1910.

4.2 "Den finske fare"

På russisk side av Pasvikelva var staten preget av politisk spenning. Finland ønsket seg stadig selvstendighet fra Russland og i Norge oppfattet flere det slik at finnene ønsket å skape et stor-Finland. Derfor ble det nå snakket mye om "finsk fare" (Wikan, 1980, s. 68). Fra

¹⁵ Wikan baserer disse tallene på flere historiske kilder for å gi mest mulig nøyaktige tall (Se bl.a Qvigstad, 1926; Wessel, 1928)

begynnelsen av 1900-tallet gikk russerne mer aktivt inn for at flere russere, og ikke finner, skulle bosette seg langs Murmankysten. Dette ble avbrutt av starten på første verdenskrig. I omveltningene som fulgte ble Finland selvstendig stat i 1917 og Russland blir til Sovjetunionen. I dette tidsrommet gjorde Finland krav på en kile ut mot ishavet. Petsamokorridoren (se Fig.2) som kilen ble kalt, var del av Finland fram til slutten på 2.verdenskrig, hvor området tilfalt Sovjetunionen på grunn av Finlands støtte til det tyske felttoget mot Litza (Wikan, 2009, s. 13). Korridoren innbefattet området hvor Nikel og Zapoljarnyj i dag ligger. Med Petsamokorridoren i finske hender ble "den finske fare" oppfattet som mer reell. Dette ble benyttet aktivt som pressmiddel opp mot norske myndigheter for å styrke forsvaret i Nord-Norge (Wikan, 1980, s. 71). På grunn av de usikre grenseforholdene etter 1.verdenskrig ble det opprettet en garnison i Sør-Varanger i 1921.

På dette tidspunktet var det en veletablert finsk koloni i det som hadde vært russisk Pasvik, med Salmijärvi som sentrum. Jeg har opp igjennom barndommen hørt mange historier fra besteforeldre og eldre bekjente om det livlige handelslivet på tvers av grensen i tiden før 2.verdenskrig. Ekteskap på tvers av grensen var vanlig og mange på norsk side av Pasvikelva hadde derfor venner og familie på den andre siden. Handel av billige varer var også en viktig del av samkvemmet, så lenge man passet seg for de norske tollerne. I 1925 blir grensen mellom Norge og Finland gått opp, og fra myndighetenes side roet situasjonen ved grensen seg. "Den finske fare" ble likevel fortsatt brukt som begrunnelse for å fremheve sikkerhetsbehovet i nord. Dette til tross for at Wikan (1980) skriver at det ennå i dag ikke eksisterer noen konkrete bevis på at Finland hadde intensjon om å innta Sør-Varanger.

Fig. 2 – Petsamokorridoren (Wikan, 2009, s. 36)

4.3 Nikel og Zapoljarnyj

Etttersom Norge hadde oppdaget store jernmalmbforekomster i Sør-Varanger var finnene håpefull om også å gjøre mineralfunn på sin side av elva. I 1921 oppdaget en student tilknyttet Finlands Geologiske Undersøkelser at det ikke var jernmalm, men store nikkelforekomster, i fjellene i Petsamo (Jacobsen, Skjold og Rautio, 2007, s. 19). På den tiden var det et kanadisk selskap, International Nickel Company (Inco) som kontrollerte nesten all verdens produksjon av nikkel. For å beholde sitt monopol på produksjon, og holde tyskerne unna nikkelforekomstene, gjorde Inco en avtale med den finske regjeringen som sikret dem konsesjon for drift i 1934 (Jacobsen, Skjold og Rautio, 2007, s. 20, 27). Dermed var Petsamon

Nikkeli OY opprettet. Samtidig ble det bygget opp et lite lokalsamfunn rundt verket. Ennå i dag kan du se noen av kanadahusene som ble reist på den tiden. Kolosjoki var navnet finnene ga stedet, men Wikan (2009, s. 45) skriver at stedet raskt ble hetende Nikkeli på folkemunne.

Under vinterkrigen mellom Finland og Sovjetunionen, vinteren 1939-1940, gikk sovjetiske styrker inn i Petsamokorridoren. De finske militærstyrkene som var i området hadde fått beskjed om å stikke fyr på det som var av infrastruktur. Finnene som bodde i området rømte til Norge. Da freden kom i mars 1940 og sovjetstyrkene trakk seg ut, flyttet mange tilbake og begynte å bygge opp det som var brent. Gruveanlegget var i stor grad fortsatt intakt. På grunn av krigen var Inco betenkt med å fortsette driften av anlegget, men i frykt for at Finlands regjering skulle kansellere konsesjonsavtalen ble det bevilget midler til videre drift (Jacobsen, Skjold og Rautio, 2007).

Sommeren 1941 angrep tyskerne Sovjet gjennom Petsamokorridoren for å befeste Murmansk. Gjennom 2.verdenskrig gjorde de krav på deler av uttaket fra nikkilverket. Det var tyskerne, som i frykt for hva Sovjetunionen skulle gjøre dersom verket tilfalt dem, destruerte det som var av utstyr, bygninger og gruveganger da de så i hvilken retning krigen bar i 1944 (Jacobsen, Skjold og Rautio, 2007, s. 231). Den røde armé drev da tyskerne ut av Petsamokorridoren, og befridde høsten 1944 befolkningen i Sør-Varanger fra nazistene¹⁶. Etter fredsforhandlingene i Moskva ble det kjent at Finland måtte gi fra seg hele Petsamokorridoren til Sovjetunionen. Wikan (2009, s. 19) skriver "Da russerne dro i september 1945, ble grensen ettertrykkelig lukket."

På begynnelsen av 1950 ble det som i dag er byen Zapoljarnyj bygget opp og allerede i 1956 stod byen ferdig. Den ble bygget som gruveby etter funn av mineralforekomster gjort av ungkommunister fra det kommunistiske ungdomsforbundet. Derfor kalles gjerne byen "Komsomol-byen" (Wikan, 2009, s. 88). Wikan (2009, s. 87) skriver at slik som Bjørnevatn er gruveby til Kirkenes, er Zapoljarnyj gruveby til Nikel. Ungdommene som bygget byen kom fra sørlige regioner av Sovjetunionen, deriblant Ukraina og Hviterussland, og bodde i tellleirer mens byen ble bygget opp (Pechenga rayon, 2018). I Nikel og Zapoljarnyj kunne de tjene gode penger, og mange bodde andre steder i Sovjet. De reiste kun opp for å jobbe og

---

¹⁶ Antallet tyskere stasjonert i Sør-Varanger under 2. verdenskrig varierte gjennom krigen. På det meste er det likevel anslått å ha vært 27.500 soldater i kommunen. Et estimat gjort av Sør-Varanger historielag (1997), basert på muntlige og skriftlige kilder, viser at det til enhver tid var et sted mellom 6000-8000 tyske soldater i Sør-Varanger.

tjene penger. Wikan forteller at da Sovjetunionen ble oppløst, og delt opp i ulike stater, kunne ikke arbeiderne reise hjem. Planen for de fleste hadde aldri vært å bli i Nikel, men nå ble de tvunget til å bli i nord.

4.4 Kald krig i grenseområdet

Da 2. verdenskrig var over ble det et skille mellom øst og vest, opprettholdt av den kalde krigen (1945-91). På grunn av lojaliteter under 2.verdenskrig havnet Norge og Russland på ulike sider av dette skillet. Det var ikke lengre mulig for lokalbefolkningen på norsk side å reise fritt over grensen via elveveien. De finnene som tidligere hadde bodd i grenseområdene på den nå sovjetiske siden av Pasvikelva var evakuert sørover i Finland ved slutten av 2.verdenskrig. De fikk ikke flytte tilbake til sine gamle boplasser. Grensen var, som Wikan (2009) beskriver det, ettertrykkelig lukket, og "den finske fare" var nå erstattet med den sovjetiske. Det var kald krig også i nord.

Gjennom grenseavtalen Norge hadde undertegnet med Sovjetunionen i 1949 var Storskog blitt eneste passeringspunkt langs den norsk-sovjetiske grensen. For sivilbefolkningen i området var det vanskelig å passere grensen, men den formelle kontakten mellom grensekommissærene har alltid vært god, ifølge tidligere grenseinspektør Frode Berg (2005, s. 181). I 1973 ble det opprettet en vennsapsavtale mellom Sør-Varanger kommune og Petchenga Rayon (Kalliainen, 2017). Utenom rent formell kontakt var det flere mellomfolkelige kontaktpunkter. Kirkenes Atletklubb (KAK) er et eksempel på dette. De har i en årrekke, siden 1970-tallet, samarbeidet med russiske bryterklubber, spesielt fra Murmansk (Åsberg, 2017). Det er gjerne frivillige samarbeidsarenaer som idrett og kultur som trekkes fram når det er snakk om folk-til-folk-kontakt over grensen i perioden fra 1945-1991. Lokalhistoriker Steinar Wikan forteller at hornmusikken fra Vardø sine reiser til Murmansk var starten på den mellommenneskelige kontakten med Russland. Dette var på 1960-tallet. Kontaktpunktet var ofte Murmansk, og det var flest reiser fra norsk side.

Pasvik folkehøgskole, tidligere Svanvik folkehøgskole, har og i en årrekke gjennomført reiser til Russland med sine elever. Skolen har også hatt flere elever fra Russland, både lokalt fra Zapoljarnyj og Nikel, men også fra Arkhangelsk (Sørensen, 1996). Et kjent innslag på torget i Kirkenes er de russiske torgkonene som den siste torsdagen i hver måned kommer for å selge sine varer. Her finner du både krystallglass, sokker og skjurf. Helt siden 1980-tallet har det

vært torghandel i Kirkenes, og siden slutten av 1990-tallet har torgkonene vært et fast innslag i byen (Kvernmo, 2017).

Til tross for disse eksemplene på kontakt over den norsk-russiske grensen var det få muligheter for sivilbefolkningen til å besøke hverandres byer. Før ordene glasnost og perestrojka åpnet Sovjetunionen og Russland for verden på slutten av 1980-tallet, måtte du som reisende være tilknyttet et lag eller en forening for å kunne få reise over. Wikan forteller at den mellommenneskelige kontakten tok seg opp fra 1988. Så mye at både Russland og Norge fant det formålstjenlig å opprette konsulat i henholdsvis Kirkenes og Murmansk for å kunne betjene lokalbefolkningens visumsøknader (Paulsen, 2005).

4.5 Sovjet faller – Barentsregionens tid

Det ble opprettet kontakt mellom nordmenn og russere på mange plan de første årene etter åpningen av grensen på begynnelsen av 1990-tallet. To år etter at Sovjetunionen var historie i 1991, ble Kirkeneserklæringen underskrevet den 11.januar 1993. Erklæringen danner grunnlag for opprettelsen av Den euro-arktiske Barentsregionen. I dag består regionen av fylkene Finnmark, Troms og Nordland (Norge), Lappland, Uleåborg, og Kainuu (Finland), Norrbotten og Västerbotten (Sverige) og Murmansk og Arkhangelsk fylker, Nenets autonome okrug, og Komi og Karelen autonome republikker (Russland) (Det norske Barentssekretariatet, 2018b).

I den første tiden etter 1991, var Russland preget av urolighet og usikkerhet. Daværende president Boris Yeltsin, førte en politikk som gjorde at regionene følte seg overlatt til seg selv og derfor søkte samarbeid utenfor landets grenser for å sikre økonomisk sikkerhet (Joenniemi og Sergunin, 2014). Barentssamarbeidet var en slik måte å sikre overlevelse gjennom samarbeid. I nyere tid har samarbeid over grensen blitt mer institusjonalisert og dermed også forenklet. Et eksempel på dette er Barentssekretariatet som ble opprettet i oktober 1993. Det eies i dag av fylkene Nordland, Troms og Finnmark, og er lagt til Kirkenes (Det norske Barentssekretariatet, 2018a). Gjennom bevilgninger fra Utenriksdepartementet bistår de folk-til-folk-kontakt og økonomisk utvikling innenfor Barentsregionen (Det norske Barentssekretariatet, 2018b; Wikan, 2009, s. 298).

Opprettelsen av samarbeid på tvers av grensen gjaldt også for kommunens skoler. Mange av dem hadde i flere år utvekslingssamarbeid med vennskapsskoler på russisk side. Bjørnevattn

skole samarbeidet med skole ni i Zapoljarnyj. To ganger i året ble det arrangert reiser for elevene, en hvor de norske elevene reiste til Zapoljarnyj, og en hvor de tok imot sine russiske venner i Norge. Turene var lagt opp til at noen av elevene åpnet sine hjem og serverte tradisjonell norsk, eller russisk, mat til sine gjester. Det var gjennom dette samarbeidet jeg hadde mitt første møte med Zapoljarnyj og Russland som tiendeklassing i 2009.

Av kulturelle utvekslinger kan nevnes festivalen Barents Spektakel i regi av Pikene på broen, som går av stabel hvert år i februar. Festivalen trekker ikke bare til seg Sør-Varangers befolkning, men hvert år jobber og deltar flere russere på arrangementene under festivalen (Wisur Olsen, 2016b). Siden 2008 har også Kirkeneskonferansen vært arrangert i det samme tidsrommet. Konferansen tar for seg nordområdepolitikk, nærings- og samfunnsutvikling (Kirkeneskonferansen, 2018). Disse eksemplene er bare noen av mange former for samarbeid som har vokst fram over den norsk-russiske grensen etter slutten på den kalde krigen.

På det mellommenneskelige plan, forteller Wikan, at den enorme interessen for å reise over til "naboen" som startet da grensen ble åpnet ble knyttet med tiden. Kontaktene som ble knyttet rett etter den kalde krigens slutt rant nærmest ut i ingenting. Da president Vladimir Putin overtok makten i Russland ordnet han opp på flere områder. Rubelkursen stabiliserte seg, og fremtiden var ikke lengre like usikker for den russiske befolkningen. Russland under Yeltsin hadde vært mer søkende etter kontakt utenfor landets grenser. Russland under Putin hadde mer fokus på interne affærer. Dette har påvirket mulighetene for samarbeid på lokalnivå fram til grenseboerbeviset ble introdusert i 2010.

5 Grenseboere i dag

De to reisene til Russland jeg presenterer i dette kapitlet gir ulike framstillinger av hvordan grenseboerbeviset kan benyttes. De bærer preg av ulike generasjoners forhold til den norsk-russiske grensen. Fortellingene viser også hvordan ungdommer og voksne i grensesonen reflekterer ulikt rundt muligheter og bruksområder grenseboerbeviset har for dem. De øvrige informantene jeg har snakket med har også refleksjoner rundt bruk av grenseboerbevis. Disse spenner seg fra muligheter for å skaffe seg tannlegetime til kjøp av produkter som er billigere enn i Sør-Varanger. For å ramme inn reiseaktiviteten til norske grenseboere supplerer jeg disse statistikk fra Storskog grensepasseringssted¹⁷, grensemyndighetens betraktninger av ordningen og medieframstillingen av grenseboerordningen.

5.1 "- Her kan du overnatte på hotellet, gå på nattklubben og sove på politistasjonen" - på handletur i Zapoljarnyj

Vi starter å kjøre fra Hesseng like utenfor Kirkenes på formiddagen, en mandag i juli. I bilen er Alf, hans samboer og jeg. I bilen bak kjører en venn av paret som skal være med oss på turen. Vi skal på handletur i Zapoljarnyj. På vei mot tollstasjonen på Storskog fyller jeg inn innreiseskjema til Russland som paret har tatt med hjemmefra. Den norske tolleren går raskt å passere. I den russiske tolleren er det flere biler og noe mer kø. Når du kjører inn mot den russiske tollstasjonen må du først gjennom en bom hvor det står en tolleren som skal sjekke pass og som deler ut innreiseskjema. Paret ber tolleren som først møter oss om flere innreiseskjema fordi de liker å ha fylt ut disse før de kommer til tollstasjonen. Det sparer dem tid, men tolleren er noe motvillig til å gi ut flere enn de tre vi behøver. Vi får til slutt fem. Foran oss i køen er det rundt seks biler, både russiske og norske.

Da vi parkerer på angitt sted utenfor tollstasjonen forklarer paret meg at sjåføren alltid må gå gjennom tolleren først. Selve passkontrollen går relativt raskt for alle oss fire, men på grunn av at det er en del kø må vi likevel vente en stund. Spesielt å få sjekket papirene som sjåførene må framvise tar en del tid. Mens jeg og samboeren til Alf sitter og venter slår det meg hvor mange av de som skal gjennom tolleren jeg faktisk kjenner eller vet hvem er. Jeg ser en fra hjemstedet mitt, en som gikk over meg på ungdomsskolen og en hyttenabo. I vinduet står en del potteplanter som kanskje er ment å få tollstasjonen til å se litt hyggeligere ut. Om det fungerer er jeg usikker på. Da papirene er kontrollert må vi vente på at Alf skal kjøre fram

---

¹⁷ Se vedlegg 3

bilen, og vi som passasjerer blir henvist en spesifikk plass på yttersiden av tollstasjonen hvor vi skal stå å vente. Etter et par minutter er vi klar for å kjøre.

Ved utkjøringen fra den russiske tollen må vi igjen passere en bom hvor en toller kontrollerer at vi er korrekt antall personer i bilen, og så får vi kjøre videre. På grunn av at området langs grensen på russisk side er militært område følger tollerne nøye med på at kjøretøy som kjører ut fra tollstasjonen ikke bruker for lang tid på å kjøre til sjekkpunktet som markerer slutten på militærsonen. Jeg får høre at dersom vi bruker for lang tid kan vi bli stoppet og avhørt. Dette husker jeg også å ha hørt før fra da jeg var over som skoleelev. På veien sender jeg melding til en russisk guide og tolk som Alf har tipset meg om. Tolken, Evgeny, opererer i Zapoljarnyj hvor han viser folk rundt, og hjelper til med praktiske anliggende, som for eksempel å bestille time på bilverksted. Vi har avtalt å møtes ved bensinstasjonen i Zapoljarnyj.

Siden jeg passerte tollene sist, på tur til Murmansk i 2010, har det skjedd mye. Utbedringen av E105, som går fra Kirkenes til Jalta på Krim, har gjort at strekningen fra den russiske tollstasjonen Boris Glebsk til Zapoljarnyj er betydelig bedre. Veitraseen er også endret slik at vi i dag ikke behøver kjøre innom Nikel, men kan kjøre rett over fjellet til Zapoljarnyj. Da vi kjører er utbedringene på russisk side ennå under arbeid. Vi ankommer sjekkpunktet ved enden av militærsonen. Også dette er bygd nytt i forbindelse med utbedringene av veien. Der kontrollerer de bagasjerommet og vi får kjøre videre. Direkte etter kontrollpunktet er avkjørselen ned til Nikel på høyre side. Vi fortsetter rett fram over fjellet mot Zapoljarnyj.

Vi stopper ved bensinstasjonen i Zapoljarnyj hvor Alf og parets venn fyller drivstoff mens vi venter på Evgeny. Han ankommer bensinstasjonen og vi hilser. Vi avtaler at parets venn skal få parkert bilen slik at vi kan kjøre kun to biler, parets og Evgenys. Etterpå vil vi gjerne finne et sted å spise. Evgeny misforstår oss litt og vi ender opp med å kjøre rett til et spisested. Ut i fra retningen han kjører i klarer Alf å se at Evgeny er på vei til Ugla, en restaurant de har vært på før. Det er bare parets venn og jeg som ikke har spist der før.

Evgeny forklarer at han gjerne tar med folk hit: maten er god, det er god service, menyen er også på norsk og toalettene er ordentlige. Vi bestiller alle sammen suppe og pizza. Paret har smakt suppen før og anbefaler den. Den er svært god, men veldig varm! Samboeren til Alf forteller at de gjerne kjøper suppe når de spiser i Russland ettersom dette er noe serveringsstedene gjerne har klart for servering. Bestiller du annen mat må du gjerne vente en

god stund. Evgeny forteller at han ikke bare jobber som tolk og guide, men at han også er snekker og altnuligmann. Han kan skaffe bildeler og hjelpe til å ordne soting av bilruter. Han hjelper nordmenn 3-4 ganger i uka. De fleste vil ha bildeler, time på verksted eller sotede ruter. Han har holdt på med dette i om lag tre år nå, men er selv lite i Norge. De gangene han reiser over til Kirkenes reiser han gjerne på grenseboerbevis.

Vi kjører rundt til forskjellige butikker. Vi er innom ulike sportsforretninger, kosmetikkbutikker og handverksbutikker. Av de butikkene vi er innom er de fleste spesialiserte innenfor ett felt, eksempelvis rørtekniske deler. I noen av næringsbyggene er det delt inn slik at butikkene i seg selv ikke er så store. Det istedenfor er lagt opp til mange små butikker som har varer innenfor én kategori. Få av byggene ligner typiske næringsbygg, noe som jeg ut i fra intervjuene har fått inntrykk av at er vanlig i både Zapoljarnyj og Nikel; fra utsiden kan det se ut som du entrer kjelleren til en boligblokk. Når du kommer inn er inntrykket et helt annet. Det kan skjule seg mange skatter bak en lukket kjellerdør. Det blir kjøpt både sko og fiskeutstyr. Etter flere besøk til ulike butikker vil Evgeny gjerne vise oss et kloster.

Klosteret i Luostari. Alle foto fra turen er tatt av forfatteren.

Vi kjører alle med Evgenys bil ut til klosteret i Luostari. Det ligger et stykke utenfor Zapoljarnyj i retning Murmansk. Jeg har kun hørt om dette klosteret og de andre har heller ikke vært her før. Evgeny forteller at det er kun de siste 5-10årene at området er blitt bygget opp, og vi kan se at de ennå ikke er ferdige. Klosteret som opprinnelig lå der ble bygd en gang på 1500-tallet, men brant under krigen. Vi får lov til å gå inn i klosteret. Alt er i laftet tre, med nydelige utsmykninger.

Etter besøket til klosteret kjører vi tilbake til Zapoljarnyj for å sette av parets venn. På veien kjører vi forbi en kirkegård hvor det nylig er fylt ut masse for å gjøre kirkegården større. Parets

venn spør om dette er den eneste gravplassen og Evgeny svarer bekreftende. Han forteller at mange i Zapoljarnyj drømmer om å flytte lengre sør i Russland, og at de bor her nord fordi de tror de kan spare penger. Faktum, sier Evgeny, er likevel at de fleste dør her i Zapoljarnyj. Han sier det som en spøk, men det virker bare trist på meg.

Vi nærmer oss slutten for den guidede turen. Evgeny slipper av parets venn ved Uгла. Før vi returnerer til parets egen bil vil Evgeny vise ennå noen ting. Vi stopper ved torget i Zapoljarnyj, og jeg kjenner meg brått igjen fra da jeg var her i 10.klasse. Foran oss ser vi samfunnshuset, Kulturpalasset, og hotellet. På veggene som vender mot torget er det malt store flotte malerier. Disse var ikke her sist og jeg spør Evgeny om det er lokale kunstnere som står for maleriene. Han forteller at han tror de er malt av kunstnere fra St.Petersburg. Han forteller også at det for to uker siden var en stor feiring på plassen. Slik jeg forstår ham var det gruveselskapet som arrangerte feiringen. Da var det både markedsboder og musikk på plassen. Paret stiller noen spørsmål om hvilke butikker som ligger i området rundt torget. Evgeny svarer villig og peker samtidig ut hvor bestemoren hans bor. Videre viser Evgeny oss hvor en av nattklubbene ligger, og peker samtidig ut politistasjonen. *"Her kan du overnatte på hotellet, gå på nattklubben og sove på politistasjonen"* humrer han og peker bygningene ut etter tur.

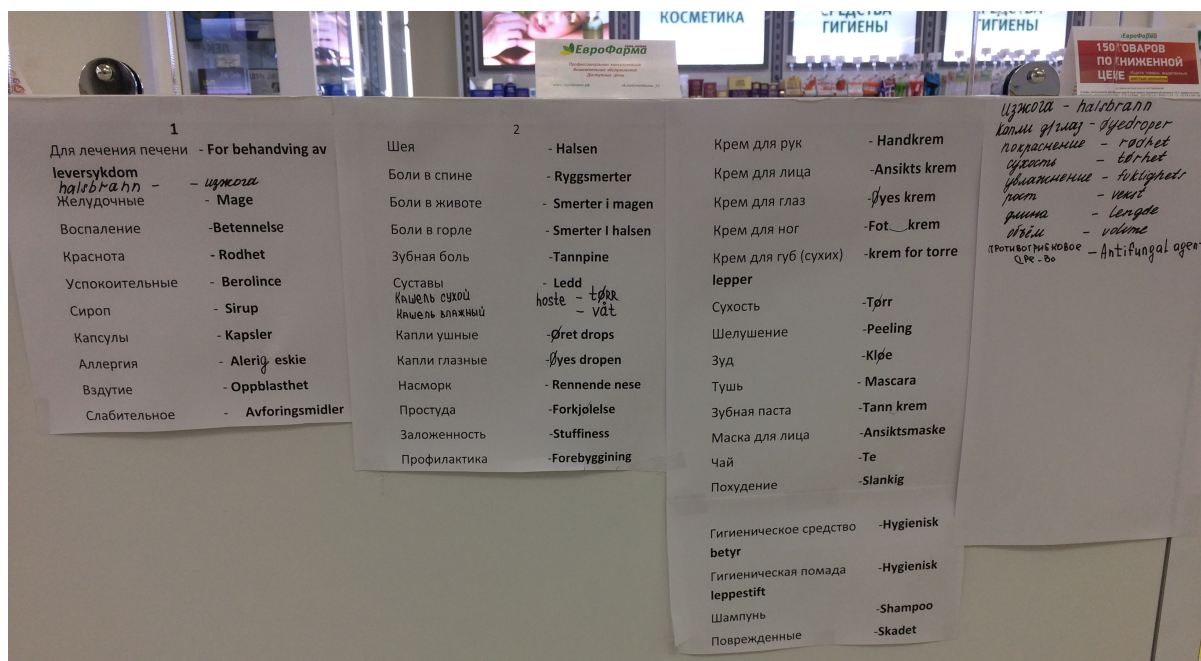
Veggmalerier på torget i Zapoljarnyj.

Vi drar tilbake til parets bil og jeg gjør opp med Evgeny. Minibanken jeg da benytter står i en av de få butikkene vi har vært innom, hvor det fortsatt er slik at varene er bak glass og du må be spesifikt om det du skal ha. De andre butikkene vi har vært innom har ikke vært slik, der står alle varene framme slik at vi selv kan plukke det vi skal ha, slik vi er vant med fra Norge. Å ha varene bak disk eller glass er gjerne noe vi forbinder med handel slik det var for mange år siden, og i Zapoljarnyj er det ennå slike etterlatenskaper fra, for oss, en svunnen tid. Derfra kjører vi for at paret skal få unna en del av sine ærender. Vi kjører til et supermarked hvor paret raskt oppdager at det er kommet et nytt apotek. De skal ikke handle så mye, men kjøper en del småvarer og noen brett med øl. De kommenterer begge hvor rare mål de har i

Russland. Der kjøper du ikke en 0,5l øl, men en 0,4l. Vi kjører til kjøpesenteret Seid hvor det er en byggevarebutikk i kjelleren. Alf er på utkikk etter noe isolasjon for en venn, men det har de ikke da vi er der. Vi vender så hjemover.

På veien spør de om vi skal ta turen innom Nikel også, siden det er lenge siden jeg har vært der, noe jeg gjerne vil. Alf forteller at de uansett må innom apoteket der så det passer fint. På veien passerer vi toglinjen mot Murmansk og et Hollywood-skilt hvor både H-en og den ene L-en er falt ned. Vi kjører ned mot Nikel og det er vanskelig å unngå å se Nikelverket som troner over byen. Alf kommenterer at levealderen for menn i Nikel er på rundt 50år, og samboeren kontrer med at det nok er lite fokus på HMS. Alf vet om en annen byggevareforretning i Nikel og vi stopper innom. Det viser seg at de kun fører tapet og maling, så vi fortsetter videre ned mot byen. Han viser meg både brannstasjonen og administrasjonsbygget til Petchenga Rayon. Turister som kommer til Kirkenes kommenterer ofte at gateskiltene står på norsk og russisk. I Nikel er flere av gateskiltene på russisk og engelsk. Noen av butikken averterer også med norske skilt. "Blomster!" står det på en av butikkene vi kjører forbi.

Vi kjører ned mot torget og videre til apoteket. Alf parkerer bilen noe henslengt rett utenfor døra, og kommenterer spøkefullt at nå er han begynt og både kjøre og parkere som en russer. Vi ler alle tre. Han vil gjerne vise meg hvordan apoteket har oversatt mange av de mest sentrale ordene nordmenn ofte spør betjeningen om, fra russisk til norsk (se bildet under). De handler seg ferdig og vi kjører innom mini-markedet Oasen hvor private selgere kan selge ting fra små boder. I kjelleren er det, eller har vært, spritutsalg, men da vi er innom er det stengt. Vi kjører direkte derfra til den nybygde bensinstasjonen rett utenfor Nikel.

Norsk oversettelse av vanlige russiske ord på medisiner og kosmetikk på et apotek i Nikel.

Jeg var på forhånd veldig spent på å se denne bensinstasjonen. Rosneft-stasjonen er kjent blant alle grenseboere og "fyllerne", som kun skal ha drivstoff kjører gjerne hit fordi den er ny og nært grensen. Stasjonen har jeg hørt omtales i svært positive ordelag. Derfor blir jeg nesten litt skuffet da vi kommer fram. Det som møter meg er en bensinstasjon, verken mer eller mindre. Ikke er den spesielt stor heller i forhold til stasjonene jeg er vant med fra norsk side. Likevel er det altså hit det daglig kommer grenseboere for å fylle drivstoff. Vi kjøper oss kun noe å drikke ettersom paret fylte drivstoff ved innkjøringen til Zapoljarnyj. Jeg glemmer helt å studere damene på bensinstasjonen som jeg har hørt og lest mye om, både positivt og negativt, fordi hele situasjonen er så fordømt normal. Vi kunne vært på hvilken som helst "road trip" innom en bensinstasjon for å kjøpe oss noe å drikke.

Vi fortsetter langs den langt mer svingete "gamleveien" fra Nikel og mot tollstasjonen. Vi prater om løst og fast, og begge nevner språket som en av de største utfordringene når de reiser over. Likevel mener de at russerne har blitt mye mer behjelpelige nå de siste årene enn de var før. Servicenivået er noe helt annet enn for 5 år siden, og du blir mottatt helt annerledes som kunde. Da vi ankommer sjekkpunktet blir passene våre sjekket og bagasjeluken åpnet. Tolleren ser knapt inn i bilen før han lar oss passere videre. Igjen slår det meg hvor drevne

paret er på dette å reise over grensen. De vet hva tollerne forventer av oss både av dokumenter og prosedyrer for passering. Der er godt forberedt og dermed går prosessen veldig raskt.

Mens vi kjører mot tollene kommer vi inn på at paret har reist en del, også med bil. Jeg tenker dette kan være noe av grunnen til at de tilsynelatende er så drevne når de nå reiser til Russland; de er verken fremmed for langkjøring eller papirarbeid og passkontroller. På vei inn til tollstasjonen på russisk side blir det igjen telt opp hvor mange vi er i bilen. Alf parkerer og går først inn, samme prosedyre som da vi kom inn i landet. Det er ingen foran oss i køen for å få sjekket papirene på bilen, og derfor går det utrolig raskt. Da samboeren til Alf og jeg kommer ut har han allerede fått kontrollert bilen og vi kan kjøre ut. På norsk side må alkoholen og brusen de kjøpte fortolles, og vi parkerer i rød sone. På norsk side er det noen få foran oss i passkontrollen, men også dette går radig unna. Da jeg, som siste person, har fått kontrollert passet har de allerede betalt tollavgift og vi kan gå ut. Kun føreren får gå direkte til bilen. Vi må stå og vente mens en tollkontrollerer at avgiften er betalt, og Alf kan komme og hente oss på angitt sted. Før de slipper meg av, snakker vi om hvor raskt dette går. Alf estimerer at fra vi startet fra Nikel og til vi stopper på Hesseng igjen har vi brukt rundt 50min.

5.2 Statistikk fra grensestedet Storskog

Det gis månedlig ut statistikk som viser antallet grensepassering over Storskog. 2013 var foreløpig toppår med 320.042 passeringer over den norsk-russiske grensen. Lenge så 2014 ut til å passere dette tallet med god margin, men så kom det et kraftig fall i antall passeringer i siste kvartal av 2014 og det endte med 318.135 passeringer totalt. Denne negative trenden fortsatte utover 2015. Både iFinmark (Losvar, 2014) og The Barents Observer (2015) har begge kommentert nedgangen i antallet grensepasseringer i perioden 2014/2015. Fall i rubelkursen ble da nevnt som en sentral faktor til hvorfor passeringer spesielt fra russisk side, var nedadgående. I samtale med daværende politioverbetjent på Storskog grensestasjon, Stein K. Hansen, kommenterer han at fall i rubelen har hatt større innvirkning på antallet grensepasseringer enn eksempelvis Russlands annektering av Krimhalvøya i 2014. Prognosen for utviklingen i 2015 var at de skulle passere 400.000 passeringer. Hansen betegner det som skjedd siste del av 2014 som et "krakk" som resulterte i de 2000 færre grensepasseringene sammenlignet med tallene fra 2013. Utover 2016 var det en positiv trend og økning i antallet grensepasseringer. Dette førte til at det fra 2015 til 2016 kun var en nedgang på 3,30 %. Tallene fra 2017 viser at det totalt sett var en økning i grensepasseringer på 12,62 % sammenlignet med 2016. De tallene som foreligger i april 2018 viser at det er en total nedgang i antall grensepasseringer på 1,3%. Dette tilsvarer en nedgang på 832 grensepasseringer sammenlignet med samme tid i 2017.

5.3 Grensemyndighetene: "- En suksesshistorie"

Stein K. Hansen uttaler at de fra politiets side, anser grenseboerbeviset for å være en suksess. Dette baseres på trafikken både på norsk og russisk side. Det har vært få lovbrudd på grenseboerbevis. Under en presentasjon ved 5års markeringen for grenseboerbevisordningen 24.mai 2017 viste politibetjent Jørgen Holte til at det siden innføring av grenseboerbevis har vært i alt ni lovbrudd. Det siste kom dagen i forveien av 5års markeringen, kunne han fortelle. De få lovbruddene som har vært blir betegnet som små, med eksempler som nasking og mindre tyveri fra butikker. De aller fleste overholder betingelsene til grenseboerbeviset. Holte kommenterte derfor at de fra politiets side er fornøyd med hvordan utviklingen av ordningen har vært.

Hansen forteller at det i begynnelsen var en del skepsis til hva en slik åpning av grensen ville føre til. Det var snakk om i hvilken grad Kirkenes hadde logistikk og kapasitet til å ta i mot

alle som potensielt kunne komme til å reise over. Hansen sier de da måtte gå ut offentlig og vise til at det ikke var alle av de som bodde i den russiske grenseboersonen som var reelle søkere til grenseboerbevis. Den russiske generalkonsulen Sergey Shatunovskiy-Byurno og Vegard Valli, tidligere ansvarlig for visumavdelingen ved generalkonsulatet i Murmansk, viste begge til at godt grensesamarbeid var grunnen til at Neiden 4.mars ble inkludert i grenseboersonen på norsk side, da de holdt sine innlegg under femårs markeringen. Valli trakk fram at det eksisterer et stort, uforløst potensial i antall russiske søkere på grenseboerbevis, ettersom kun i overkant av 3000 personer har søkt så langt.

Marit Jacobsen, tidligere ansvarlig for visumavdelingen ved generalkonsulatet i Murmansk, viser til at i løpet av hennes fire år på konsulatet, ble det kun gitt avslag på to søknader om grenseboerbevis. Begge på grunnlag av formaliteter hvor søkerne ikke oppfylte kravene som var satt. Hun trekker også fram grenseboerordningen som en suksesshistorie hvor de så folk i alle aldre ønsket å reise over grensen. Søknadsskjemaene for visumsøkere er standardiserte for alle typer visumsøknader, derfor sier hun det var gøy når konsulatet fikk inn de første søknadene. Hun sier det er ingen andre steder i verden, du ville fått et flerårig Schengenvisum med begrunnelse i at du vil ta med familien i svømmebassenget i Kirkenes. Som grenseboer skal dette være god nok grunn til å reise over grensen, mener Jacobsen.

5.4 Mediedekning av grenseboerordningen 2012-2017

Mediedekningen av grenseboerordningen har i hovedsak hatt fokus på bruken av grenseboerbeviset. Lokalavisa Sør-Varanger Avis, og regionsavisa Finnmarken, har månedlig en notis om antallet grensepasseringer basert på det samme statistiske materialet som er benyttet i denne oppgaven. Det første året med grenseboerbevis ble det skrevet om hvordan mange på norsk side var skeptiske til hvordan kriminaliteten i Sør-Varanger ville kunne utvikle seg når grenseboerbevisordningen ble innført. Utover høsten var det ennå ingen lovbrudd begått på grenseboerbevis (Kleiven Kandal, 2012).

I 2013 var det mange reportasjer om hvordan antallet grensepasseringer har økt markant. Grenseboerbeviset omtales da som en stor suksess (Trellevik, 2013b). Det blir estimert at trafikken fra Russland kun vil øke, og Norge vurderer å åpne et honorært konsulat i Nikel (Pedersen, 2013; Trellevik, 2013a; Trellevik, 2013c). Den eneste utfordringen, slik flere ser det, er at kapasiteten på både den norske og russiske grensestasjonen ikke er stor nok til å ta i mot den økende trafikken (Nygård, 2013).

Trenden med økte grensepasseringer fortsetter i begynnelsen av 2014. Finnmarken (2014) kan melde at flere russere har sagt opp jobbene sine for å satse på handel i Norge og deretter videresalg i Russland. I mai kommer den første nedgangen i antall grensepasseringer på Storskog siden 2009. Årsaken blir oppgitt å være situasjonen på Krim og at dette har svekket rubelen (Trellevik, 2014a). Norsk-russisk grenseboerklubb "Dialog", deltok med 50 russiske deltakere ved 17.mai-feiringen i Kirkenes. "Dette er et kjempeeksempel på at det gode naboskapet mellom oss og Russland ikke påvirkes av krisen i Ukraina." sier leder for grenseboerklubben, Sandra Asmyhr, til Finnmarken (Trellevik, 2014b). I juni står det å lese om russere som hamstrer bleier i Kirkenes. Hvorvidt dette i hovedsak er personer på grenseboerbevis eller personer fra Murmanskområdet fremkommer ikke i artikkelen (Sæbbe, 2014). På grunn av et russisk importforbud som reaksjon på blant annet Norges restriktive tiltak i forbindelse med Russlands innblanding på Krim, var det flere som forventet økt handel fra russere i 2014 (Andreassen, 2014; Sør-Varanger Avis, 2014). Likevel viste det seg at antallet russere som reiste til Norge vinteren 2014 gikk ned (Sør-Varanger Avis, 2014). Hos kjeden Spar Kjøp ble det anslått at omsetningen hadde gått ned omlag 20 %, på grunn av nedgangen i rubelkursen, men butikksjefen var likevel ikke bekymret (Wisur Olsen, 2014).

2015 var det første året det var mulig å delta på Barentsskirennnet, grenserennet som går gjennom Russland, Finland og Norge, med grenseboerbevis. Det gjorde det billigere for mange å delta (Finnmarken, 2015). I april samme år har rubelkursen steget, og det forventes igjen at flere russere skal ta turen over Storskog. Den lave rubelen har samtidig gitt en bensinpris på rundt 4,40kr/l. Dette har gitt norske grenseboere god grunn til å passere grensen (Hansen, 2015). Til tross for at flere har fått utstedt grenseboerbevis i 2015 var det en nedgang på 17,71 prosent sammenlignet med mai 2014 (Grønvik, 2015a). Frykten mange nordmenn hadde for økt kriminalitet i Norge på grunn av grenseboerbevisordningen slo ikke til. Samtidig kunne seksjonsleder for tollene på Storskog, Thore Johansen, melde at noen nordmenn var svært kreative i sine smuglermetoder. Billige sigaretter og brennevin ble smuglet inn i luftfiltre og jerrykanner (Wisur Olsen, 2015b).

I oktober 2015 publiserer Sør-Varanger Avis en artikkel i serien "Sanksjonskrigen" om sanksjonene og mot-sanksjonene mellom Norge og Russland. Artikkelen heter "Storpolitikk er storpolitikk, mens folk er folk", uttalt av en eldre mann i Zapoljarnyj, som sier at forholdet mellom nordmenn og russere er like godt selv om forholdet bilateralt er vanskelig på grunn av

sanksjoner (Wisur Olsen, 2015c). Høsten 2015 tar asylkrisen av på Storskog, og samtidig som rubelkursen stadig gjør at få russere tar turen over til Kirkenes (Wisur Olsen, 2015a). Det gjelder ikke bare grenseboere, men også russere på Schengen-visum. Rune Ratio, rådgiver hos Akvaplan Niva, har vært med på et prosjekt som har kartlagt verdien av næringsssamarbeid mellom Sør-Varanger og Petchenga. Han kan fortelle at 260 jobber i Sør-Varanger er direkte knyttet til russehandel. Russerne handlet i 2014 for 670 millioner i Sør-Varanger. Tallene for 2015 ble forventet å være lavere på grunn av den lave rubelen (Grønvik, 2015b)

I januar 2016 kom nyheten om at Øvre-Neiden kom til å bli inkludert i grenseboersonen (Hansen, 2016). Festivalen Barents Spektakel ble arrangert i februar og tok dette året festivalen med til Nikel. Den kunstneriske lederen uttalte at de virkelig ville ha en grensekryssende festival. "Ikke bare at russerne kan komme hit og bruke en ukeslønn på å delta på arrangementer, og må reise hjem når grensa stenger klokka ni om kvelden." (Wisur Olsen, 2016b). I Grenseboergruppa på Facebook blir det i løpet av året reagert på at det ikke lengre er lov til å fylle petroleumsprodukter på plast eller glassbeholdere. Vedtaket kom allerede i 2001, men hadde ikke blitt håndhevet like godt overalt (Sør-Varanger Avis, 2016). Grensepasseringene var fortsatt på veg ned, og var på sitt laveste de siste fem årene (Bjørnan, 2016). I oktober ble de femte årlig Grensesamarbeidsdagene arrangert i Nikel. Dette er et samarbeid mellom Nikel, Zapoljarnyj og Murmansk, med støtte fra Det norske generalkonsulatet i Murmansk. Her ble det understreket hvor godt det lokale grensesamarbeidet er og hvor viktig nordmenn er for bedrifter i de grensenære områdene (Wisur Olsen, 2016a).

I 2017 var noen av hovedsakene i media at grensetrafikken sakte, men sikkert var på vei opp igjen, og at åpning av grensesonen i Øvre-Neiden (Hansen, 2017a; Hansen, 2017b; Mækælæ, 2017). I Finnmarken kan vi lese om kulturarbeideren Roman fra Nikel som benytter grenseboerbeviset til det fulle. Han reiser over til Kirkenes mange ganger i året på hospitantordninger, og samtidig som han arbeider "[...] som tekniker, artist og altnuligmann for norske kulturfolk som ferdes i Petsjenga-området." (Pedersen, 2017). Roman forteller til Finnmarken at handel, gode skiløyper og besøk til svømmehallen er populært for russere som reiser til Kirkenes. Generalkonsulatet i Murmansk forteller at de har utstedt 20 prosent flere grenseboerbevis i 2016, men at det fortsatt er et stor uforløst potensiale. Samtidig som grensehandel er på vei opp sliter det tradisjonsrike russetorget som arrangeres i Kirkenes den

siste torsdagen hver måned. Flere som reiser over grensen gjør at torget ikke er like eksotisk og appellerende som før (Kvernmo, 2017). I mai 2017 var det fem år siden grenseboerordningen trådte i kraft. Dette ble feiret i på Samfunnshuset i Kirkenes. Sør-Varanger Avis kaller ordningen en "ubetinget suksess" (Sør-Varanger Avis, 2017).

5.5 "Fylletur"

Hva benytter grenseboerne sitt grenseboerbevis til når de reiser over den norsk-russiske grensen? Når du snakker med folk i Sør-Varanger er det lett å få inntrykk av at russerne kun kommer til Norge for å kjøpe bleier og frysetørket kaffe, mens nordmenn reiser til Nikel og Zapoljarnyj for å fylle billig drivstoff. Nettopp drivstoff *er* viktig for samtlige av de jeg har snakket med. I innledningen av så godt som samtlige av mine samtaler nevnes billig drivstoff som den viktigste årsaken til bruk av grenseboerbevis for norske grenseboere. Kari forteller at hun reiser over til Rosneft-bensinstasjonen i Nikel på formiddagstid i ukedagene, og at hun da møter andre nordmenn som er over i samme ærend som henne. Det gjør også Alf, men han har en annen vri på det; han reiser på det han kaller for "fylletur". Fylletur er hans eget begrep på å reise over for å fylle drivstofftanken, men også magen og kjøleskapet.

Utover å fylle drivstoff, forteller grenseboerne at de gjerne småhandler litt når de er på tur. Dette kan være alt fra småvarer som sko, kosmetikk og blomster. Det er marked både i Nikel og Zapoljarnyj hvor grenseboerne gjerne drar for å handle. Astrid forteller at hun ikke liker å handle mat der, men at hun vet om flere som kjøper ting som linfrø, nøtter og grønnsaker. Både Astrid og Kari forteller om bekjente som gjør unna mathandelen i Russland. De stiller seg begge noe skeptisk til dette, både på grunn av regelverket for innførsel av mat til Norge, men også fordi de ikke ville spist det selv. Ekteparet i 70årene forteller om russiske venner av dem som driver en form for bedrift gjennom å kjøpe opp billige varer i Russland for så å selge de videre i Norge.

Det er også mange som benytter muligheten til å ha bilen på verksted eller bestille ulike bildeler når de er i Russland. Prisnivået er som regel mye lavere og jeg har sett flere russere som avverterer om at de kan være behjelpelig med å sette nordmenn i kontakt med rimelige bilverksteder via Facebookgruppa Grenseboer. Frida kan fortelle at mange av hennes venner drar over for å sote rutene på bilen. Det legges på en sort film som gjør at det ikke er mulig å se inn i bilen via de sotede vinduene. Også dette har jeg sett innlegg om i Facebookgruppa.

Noen av informantene har også kjøpt byggevarer til rimelige priser. Noe vi også var på jakt etter da jeg var med Alf på tur til Zapoljarnyj. Kari forteller at du er tjent med å kjøpe det kvanta du skal ha av eksempelvis baderomsfliser når du er og handler første gang; neste gang du er over kan det være utsolgt, og det er lite sannsynlig at de får inn mer. Et sortiment kommer sjelden inn igjen. Selv sender hun plagg som skal til skredder med venner over til Russland. Der får de reparert glidelåser og liknende som er gått i stykker. Også Terje fra Neiden nevner at dette er en tjeneste han gjerne skulle ha benyttet seg av dersom han hadde hatt grenseboerbevis. Det er ingen tilbud om skredder eller skomaker i Sør-Varanger, og dette er tjenester som har ser nytte av å bruke. Utenom dette får jeg høre om flere som går til tannlegen i Nikel, noe enkelte av informantene forteller med forskrekkelse, som om dette ikke er noe de har tenkt å benytte seg av.

I tillegg til å kjøpe mat, har samtlige av grenseboerne benyttet seg av kafé og restauranttilbudene som finnes når de har vært på tur. Alf forteller at russerne har alle mulige slags mattilbud, fra hamburger til sushi. Selv velger han alltid å gå steder hvor lokalbefolkningen bruker å gå når han er ute og reiser. Der kan han være sikker på at han får god, og tradisjonell lokalmat. Kari forteller hun har vært på pizzakafe og spist både med venninner og med familien. Astrid har også vært for å spise pizza i Zapoljarnyj, men hun spiste kun skorpene fordi hun var noe skeptisk til maten. Hun har også vært på kafé for å spise pannekaker, men heller ikke disse var hun helt fornøyd med.

Flere snakker om at de benytter muligheten til å ta "en kosetur" over til Nikel eller Zapoljarnyj for å kunne spise god mat. Frida forteller også om hvordan kollegaene hennes ved flere anledninger har benyttet grenseboerbevis til å dra på personaltur til Nikel. I russetiden var det mange av hennes bekjente som benyttet grenseboerbeviset for å kjøpe inn billig sprit forteller hun. For å ikke overskride tollkvoten reiste ungdommer gjerne over en gang i uka med en liter sprit slik at da russetiden startet hadde flere opparbeidet seg et anelig lager med alkohol. Jeg har også hørt historier om ungdommer som har reist til Nikel på vorspiel ettersom alkoholen der er billigere, for så å reise gjennom tollene før den stenger og dra ut på byen i Kirkenes. Det er lite som tyder på at dette er noe som forekommer ofte, men mer er en "gimmick" når de først hadde muligheten.

Når det kommer til direkte kontakt med innbyggerne i byene de besøker er det få som selv deltar i, eller inviterer til kontakt med de russerne de møter. Ekteparet i 70-årene har blant

annet gjennom sin jobb gode kontakter og også flere venner i Nikel og Zapoljarnyj. De bor gjerne hos venner når de reiser over. Kari og Astrid har ikke noe utstrakt kontakt med lokalbefolkningen når de er over. De beskriver begge russerne som vanskelige å komme innpå. Frida kan fortelle at hun fortrekker å ha med seg en kompis som er russisk født når hun reiser over. Han fungerer da som tolk og kjentmann for reisefølget. Uten noen som snakker russisk synes også hun at det kan være vanskelig å både finne fram og ta kontakt med russere. Alf mener det er synd at mange reiser over kun for å fylle drivstoff, for så å kjøre rett hjem igjen. For å få flere til å oppdage mulighetene på russisk side har han ofte tilbydd seg å ha med personer over ettersom han er litt kjent i området.

5.5.1 Russiske grenseboere

Ut i fra kildene jeg har tilgang til på norsk side over russiske grenseboeres bruk av grenseboerbevis, har jeg laget en kort oversikt. Da jeg under feltarbeidet sommeren 2017 snakket med en butikkeier i Kirkenes sentrum kunne hun fortelle at de så færre russere i Kirkenes nå enn før. Hun hadde derfor først antatt at færre reiste over for å handle. På en næringskonferanse hadde hun fått lære at russerne reiste over i større antall enn før. Dette, sammen med informasjon hun hadde fra andre i lokalsamfunnet, ledet henne til å tro at russerne reiser på en annen måte enn de gjorde før. Samtaler jeg har hatt med ulike næringslivsaktører bekrefter langt på vei dette. Mange russere benytter seg av Barentsbadet, Grenselandmuseet, eller de besøker Kirkenes for å ta del i Barents Spektakel. Flere kilder har også fortalt meg at skiløypene på norsk side frister russiske grenseboere til å ta turen.

Fra det nybygde bassenget i Kirkenes, Barentsbadet, får jeg opplyst at de tror russerne utgjør rundt 10 % av de besøkende, uten at de har statistikk på dette. Deres estimat inkluderer da også innbyggere i Sør-Varanger med russisk nasjonalitet, ikke bare tilreisende russere. De fleste som besøker bassenget fra Russland reiser fra Nikel og Zapoljarnyj mens det i helgene kan komme besøkende fra Murmansk. Bassenget annonserer på russisk på sin hjemmeside og de har russiske ansatte som annonserer for bassenget på sosiale medier. Grenselandmuseet opplyser at de har registrert et smått økende antall russiske gjester. De har heller ingen statistikk som kan skille ut russere bosatt i Kirkenes og tilreisende russere på grenseboerbevis. Museet annonserer også for sine tilbud på russisk, blant annet i brosjyrer.

Gjennom mediafremstillingen det likevel tydelig at russiske grenseboere også benytter seg av handelsmulighetene. Noe jeg også kan observere når jeg er hjemme i Sør-Varanger. Du ser

ofte biler med russiske skilter. Dette er ikke noe nytt. Det er også vanskelig å skille ut hvorvidt disse reiser på grenseboerbevis, ettersom mange russere gjerne har en kombinasjon av ordinært visum og grenseboerbevis. I tillegg er mange av de russerne som en ser i Kirkenes, spesielt i helgene, fra andre steder enn grenseboersonen. Russiske innbyggere fra Murmansk tar gjerne turen til Kirkenes.

5.5.2 Norsk-Russisk grenseboerklubb "Dialog"

Norsk-russisk grenseboerklubb "Dialog", ble opprettet som et samarbeid mellom Frivillig sentralen i Sør-Varanger kommune, og representanter fra Petchenga kommune. Den ble åpnet i Nikel 12. april 2014. Klubben ble opprettet av initiativtakerne fordi de så det var få uformelle møtesteder mellom norske og russiske grenseboere (Sør-Varanger Frivilligsentral, 2015). Fra ansvarlig for grenseboerklubben i Norge, Sandra Asmyhr, får jeg vite at det er flere nordmenn som har "vært innom en tur", men at det sjelden er de samme som kommer. De har også slitt med å få med yngre grenseboere fra norsk side. Fra russisk side er det ansatte fra kommuneadministrasjonen, biblioteket, næringsliv og noen yngre personer i utdanning, får jeg opplyst. Grenseboerklubbens Facebook-side oppdateres med arrangementer og aktiviteter. Der har de måtte avlyse noen arrangementer på grunn av manglende påmelding (Norsk Russisk grenseboerklubb «Dialog», 2018). Asmyhr forteller at de har forsøkt å lage arrangementer for å få med seg nye grupper, da spesielt de norske grenseboerne. Hun trekker fram barnas dag og "damenes spatur" som eksempler på slike arrangementer.

5.5.3 Facebookgruppa "Grenseboer"

Innlegg om:	2013-14	2017
Praktiske forespørsler	5	8
Innlegg tilknyttet alt av prosedyrer i tollen.	5	37
Beliggenhet av butikker og åpningstider av disse	3	16
Hvor kan jeg få tak i...?-innlegg	8	31
Meddelelse om arrangementer	1	11
Anbefalinger av steder	12	2
Tips/råd til reisende	6	15
Kjøreforhold	--	18
Promotering av tilbud fra lokale næringslivsaktører	--	18
Veldedighet	--	4
Innlegg fra myndigheter e.l.	--	3
Oversettelsesforespørsler (gjerne etiketter fra produkter kjøpt i Russland)	--	6
Transportforespørsler (både av folk og ting)	2	8
Totalt	42 innlegg	177 innlegg

Tabell 6: Innlegg i Facebookgruppa Grenseboer.

En gjennomgang av Facebookgruppa "Grenseboer" viser hva grenseboerne har vært opptatt av i to ulike perioder: 2013-14 og 2017. I den angitte tidsrommet fra 2013-2014 var det totalt 42 innlegg i Grenseboergruppa. Av disse var det hovedsakelig innlegg hvor personer etterspurte plasseringen av ulike butikker, og innlegg hvor grenseboere anbefalte steder/butikker til andre grenseboere. Mange av spørsmålene var og av praktisk karakter. Fem forespørsler gikk på prosedyrer i tollen, og ytterligere fem tok for seg andre praktiske spørsmål. I 2017 hadde grenseboergruppa mange flere medlemmer og det var totalt 177 innlegg i grenseboergruppa. Igjen var det de praktiske spørsmålene som kom oftest. Mange spør om åpningstidene i tollen, hvordan innreiseskjema og andre papirer skal fylles ut. 37 innlegg går kun på dette. 31 innlegg har hovedvekt på "hvor kan jeg få tak i ...?" Dette gjelder både restauranter, butikker og verksteder. På grunn av den pågående opprustningen av E105 da jeg gjennomførte denne undersøkelsen, går også mange av innleggene på hvordan kjøreforholdene både til Nikel og Zapoljarnyj er. Noen få innlegg er anbefaling av spisesteder, innlegg som tar for seg veldedighet og tre av innleggene er fra russiske ansatte i tollen eller på visumsenteret i Kirkenes som sprer generell informasjon til de norske grenseboerne om eksempelvis det russiske visumsenteret og dets tilbud til norske reisende.

5.6 "- Kordan sir man takk på russisk?" – romjulshandel i Nikel

Jeg gjorde meg underveis i forskningsprosessen noen tanker om at det hadde vært interessant og reist over til Russland med noen fra den yngre generasjon. Kanskje benyttet de grenseboerbeviset til andre ting enn de mellom 40-70år som jeg hadde snakket med så langt? Jeg grep derfor sjansen da jeg i romjula 2017 fikk muligheten til å reise over til Nikel. Jeg hadde noe spontant avtalt å reise med, Knut, en bekjent som skulle over med en kompis på formiddagen 2.juledag. Vi blir hentet av kompisen Thomas, en gutt i begynnelsen av 20årene i Bjørnevatn, og sammen kjørte vi mot Storskog.

Før vi starter å kjøre må Thomas ut for å skrape rutene på bilen. En typisk ungdomsbil fra midten av 1990-tallet med et noe upålitelig varmeanlegg. Da vi starter å kjøre forteller Thomas at han ikke har vært over grensen med denne bilen før og at vi derfor må fortolle den inn. Jeg er spent på denne prosessen da jeg ikke har vært med på dette før. Informantene jeg har snakket med har gjerne hatt multivisum på bilen, så dette blir noe nytt. Jeg benytter sjansen til å småprate litt på vei til tollen. Jeg spør derfor om guttene har vært over mange ganger før. Knut har fått seg grenseboerbevis i 2017, og har derfor bare vært over én gang før slik jeg forstår ham. Han reiste da med en venninne som har studert på den norsk-russisk videregående skolen i Murmansk og derfor snakker russisk. Thomas, som altså er sjåfør på turen, har kun vært over et par ganger før på "kosetur", som han selv beskriver det. Han fikk fornyet sitt grenseboerbevis i høst. Han har vært på kafe med familien og handlet litt. Dette er første gang han selv kjører over.

Før vi dro var jeg av den oppfatning at begge guttene hadde vært over grensen flere ganger før, og at de var vant til å krysse grensen. Jeg må derfor smile litt for meg selv da det plutselig er jeg som må forklare hvordan vi skal gå fram når vi skal krysse grensen. Det tar omlag ti minutter å passere den norske passkontrollen. Det er ikke nødvendig å vise noen papirer på bilen på norsk side. Tolleren kontrollerer passene våre og spør om vi skal reise over på grenseboerbevis. Jeg kommenterer at "*Det e vel stille i dag når det e jul?*", for det er bare vi inne på tollstasjonen. Tolleren sier at det har faktisk vært ganske grei trafikk. "*Også i går, kor vi trudde det ikke skulle være så mye va det faktisk en del*". I Norge er butikkene som kjent stengt 1. og 2.juledag, mens i Russland er dette vanlige ukedager da den russiske jule- og nyttårsfeiringen ennå ikke er begynt.

Vi går ut fra tollstasjonen og venter på at Thomas skal kjøre frem bilen. Vi får utdelt innreiseskjema, og passene sjekkes før vi kan kjøre videre inn på tollstasjonen. Thomas er litt usikker på akkurat hvor han skal parkere. Begge guttene er opptatt av å ikke gjøre noe feil. Det er tydelig at de har respekt for de russiske tollmyndighetene. I bilen har vi tullet litt med at *"jaja, det blir vel siste gang vi ser Norge på 20år!"* da vi passerer grensen. Turen vår finner sted noen få uker etter at det ble kjent at tidligere grenseinspektør Frode Berg ble arrestert i Moskva anklaget for spionasje. Fra en venninne i Kirkenes har jeg fått vite at *"ja, æ tørr ikke reise over nu. Æ e peise redd!"*.

Vi går inn på den russiske tollstasjonen hvor vi må fylle ut innreiseskjema, og Thomas må fylle ut skjema for å fortolle inn bilen. Ettersom ingen av oss har gjort dette før bruker vi lang tid på å diskutere hvilke skjema som skal fylles ut og ikke minst *hvordan*. Hvilken informasjon skal de ha? Hva er forskjell på visumnummer og passnummer? *"Skal æ fylle ut det her trur du?"* spør Thomas meg. Dette er likevel ikke det største hindret; vårt største problem er at vi har glemt å ta med penn og det ligger det ikke fremme under tavlene hvor vi kan stå å fylle ut skjemaene. Knut går bort til skranken og spør pent om vi ikke kan få låne en penn? Joda, det får vi. *"Kordan sir man takk på russisk?" "Spatsiba!" "Ja, det va det! Må huske å si det når vi levere den tilbake."* konstaterer han.

Etter å ha plundret litt med utfyllingen oppdager vi de utførlige eksempelskjemaene som henger på oppslagstavler på veggen. De viser tydelig hvordan fortollingsskjemaet, og andre relevante skjema, skal fylles ut. Vi får dermed omsider fylt ut de to A4-arkene som fortoller bilen, og våre innreiseskjema. På denne tiden har rundt ti personer passer gjennom toll: en russisk familie med tre barn og noen norske grenseboere. Thomas går først gjennom kontrollen, og Knut og jeg står og venter. Det viser seg at vi alle har glemt å fylle ut på innreiseskjema *hvor* vi skal. Ikke store feilen og tolleren lar oss fylle det på mens vi står i passkontrollen.

Da Knut skal gå gjennom har han skrevet passnummeret inn på feil linje. Også dette lar tolleren passere, men forklarer at neste gang må han være mer påpasselig når han fyller ut skjema. Da hører jeg bak meg i køen, lettere oppgitt, *"Ka? Haha, har dem ikke klart å fylle ut skjema rett?!"*. Noen verdensvante nordmenn uttrykker sin misnøye med at det bygger seg opp en liten kø mens først Thomas, også Knut må bruke tid på å fylle ut innreiseskjema korrekt. Jeg hører en annen kommentere *"Kanskje dem ikke har vært over før. Kanskje det e*

første gangen." "Åja, da så. Ja, det e nu ikke så lett med de skjema-an." Til slutt blir det min tur. Som mine to reisekompanjonger før meg, må også jeg føre på hvor jeg skal. Nikel skriver jeg med sirlig skrift og gir skjema til tolleren. Han gjør noen hurtige tastetrykk, ser opp, blunker kjekt, og gir meg passet mitt i hånda.

Vi må vente litt, jeg og Knut, for Thomas må gjennom en litt lengre papirprosess med bilen sin. Omsider får han sine papirer tilbake. Nå gjenstår bare en gjennomgang av bilen før vi kan komme oss avsted mot Nikel. Det er kaldt i lufta, rundt -17gr, og jeg og Knut hutrer litt der vi står og venter ute. Tollerne sjekker både bagasjerom og under panseret ved en slik kontroll. *"Å det må du åpne uoppfordra!"* roper Knut til Thomas før han går mot bilen. Bagasjerommet åpnes lett, men pansret er det verre med. Thomas har som sagt ikke hatt bilen så lenge og den russiske tollkontrollen er kanskje ikke rette stedet å skulle bruke tid på å finne ut hvordan pansret åpnes. Det kommer en nordmann ut fra passkontroll og på vei til sin bil stopper han for å hjelpe vår mann. Han henter en lommelykt og sammen får de tilslutt åpnet panseret. Tolleren bruker 2,5sek på å se under pansret før han slenger det igjen. Jeg og Knut må le. Så mye arbeid for et halvt blick på hva som var under panseret.

Vi setter oss i bilen, og kjører mot Nikel. Det har snødd en del og veien holder ikke samme brøytstandard som på norsk side. Der det er brøytet er ikke hele veibanen brøytet og det ligger en grei brøyteskavl midt langs veien. Til tross for dette er det ikke noe å si på farta hos vår sjåfør! Dette var noe jeg merket meg også ved forrige tur: veien er utbedret, brei og med få svinger. Derfor er også farten noe høyere enn det som er standarden når vi kjørt av gårde på norsk side. Vi blir sågar forbi kjørt så snøfokket står. Noe risikabelt når snøen virvler slik at vi ikke ser veien i over 80km/t... Det går heldigvis bra, men jeg sjekker sikkerhetsbeltet en ekstra gang for å se at det sitter som det skal.

Musikken spiller i bilen og guttene snakker om turer de har vært på sammen. De har reist en del sammen, men altså aldri til Nikel. Skolesamarbeidet jeg deltok på i 2009 var avsluttet da guttene begynte på ungdomsskolen og de har derfor ikke vært med noen skoletur over til Russland. Vi ankommer det siste kontrollpunktet, og viser fram pass til mannen som møter oss. En rask sjekk og vi får kjøre videre. *"Kor vi svinge av nu egentlig?"* spør Thomas. Jeg forklarer at hvis vi skal til Nikel skal vi nokså umiddelbart etter kontrollpunktet ta ned mot høyre. Guttene diskuterer litt om vi skal til Nikel eller Zapoljarnyj, men kommer fram til at siden vi har skrevet i innreiseskjema at vi skal til Nikel, er det kanskje greiest å holde seg til

det. Fra andre jeg har snakket med har jeg fått vite at de gjerne skriver at de skal til både Nikel og Zapoljarnyj på innreiseskjema. Et tips er også å skrive at utreisedag vil være dagen *etter* du reiser inn, i tilfeller du skal bli forhindret i å reise over til Norge igjen samme dag. Igjen blir Frode Berg-saken tema og noe humoristisk kommenteres det at vi ikke trenger friste skjebnen.

Første stopp i Nikel er Rosneft-bensinstasjonen. Vi parkerer og går alle inn. Sjøføren må alltid gå inn og legge igjen kortet sitt før det er mulig å starte tankingen. Thomas går ut mens jeg og Knut venter inne i varmen. Umiddelbart kommer Thomas løpende tilbake: *"E det 95 som e bensin?"* Den bensinstasjonansatte svarer noe på russisk og jeg og Knut finner ut at ja, det må det vel være. På pumpen kan en velge mellom 92, 95 og *"[...] en eller anna russisk bokstav som æ regne med må være diesel"* sier Thomas. Han får omsider fylt tanken og betalt. På den tiden har Knut fått kjøpt seg to store pakker med Snickers og jeg har fått varmen i meg. Thomas betaler og vi kjører inn mot byen. *"Kor vi skal?"* spør Thomas. Før noen får svart utbryter begge guttene *"Åh, Alko!"* Vi har nettopp passert et alkoholutsalg. Jeg må le *"Åja, det klarte dåkker å lese på russisk!"*. De blir enig om å gå innom der før vi drar.

Knut blir nå kjentmann. Han snakker om en parkering hvor vi kan stå nokså sentralt. Denne brukte han og venninnen da han var i Nikel sist. Etter å ha guidet oss gjennom Nikel parkerer vi utenfor et supermarked på krysset av Guardejskiy gaten og Pobeda gaten. Vi går inn og Knut forteller at han forresten vet om et sted vi kan besøke etterpå *"Dem selg sminke og såpe og sånt der"*. Inne er det noe julepynt og gaveesker med sjokolade eller annet godt å se. Julefeiringen står på trappene, og det vises. Vi småhandler litt forbruksvarer og sjokolade. Guttene diskuterer om de skal kjøpe seg noe øl. *"Oi, sjekk de her!"* Thomas har funnet litersbokser med øl. Han er også overrasket over at det er å få kjøpt vin og sprit på butikken. Nei, alkoholvarene får vente til de kommer på alkoholutsalget finner guttene ut. Vi går til kassa for å betale. Da vi kommer ut sier Thomas *"sånn der hadde aldri funka i Kirkenes."* Jeg spør hva han mener. *"Ja, sånne der kassasystem."* Jeg må flire og si meg enig. Kassadisen i denne butikken var ikke stor og det var ikke et rullebånd som gikk. Varene måtte manuelt flyttes og fortløpende pakkes i poser før vi hadde betalt for å gjøre plass til alt.

Vi legger fra oss det vi har av varer i bilen og guttene vender nesa mot alkoholutsalget som ligger noen få meter fra supermarkedet. Lokalet er ikke stort, men hyllene er breddfulle med både vin, brennevin og øl. Det er også gjort plass til brus, sjokolade og ulike gavepakker på en

hulle ved inngangen. På gulvet står det stabler med vareesker som ennå ikke er pakket ut i påvente av bedre plass. To eldre damer er på jobb, en i bak kassa og en som myndig går rundt og holder overoppsyn med butikkens gjester. En liten gammel kone begynner å prate til Knut. *"Ja ne ponimaju [jeg forstår ikke]"* svarer han tilbake og kona flirer og fortsetter å snakke på russisk mens hun trekker på skuldrene. Bortsett fra oss og betjeningen er det kun noen eldre damer der inne. Guttene finner både den ene og det andre. De regner ut hva det ville kostet i Norge og kommer fornøyd fram til at her er det penger å spare. *"Det her ville du aldri funne i Norge, tilbud på spriten."* sier Thomas. Guttene betaler, og da de skal pakke i posene kommer den ene butikkansatte mot ham med to flasker av samme øl som Thomas allerede har kjøpt. Han skal få de med på kjøpet. Guttene blir overrasket og takker så mye. *"Det der hadde hvert fall ikke skjedd i Norge!"*.

Vi finner veien tilbake til bilen og kjører ned mot kosmetikkbutikken som vi snakket om tidligere. Turen til kosmetikkbutikken tar oss gjennom Pobeda gaten som fører til Lenin torget hvor det står en statue av Lenin. I anledning julehøytiden kan vi se at det nå er satt opp et stort juletre på plassen. Vi tar av til venstre og parkerer utenfor kosmetikkbutikken. Det viser seg å være den samme som jeg besøkte da jeg var over i sommer. Stedet hvor Alf viste meg at de apotekansatte hadde laget en oversikt over vanlige russiske medisinske uttrykk til norsk. Vi går denne gangen ikke inn på apoteket, men kosmetikkbutikken vegg i vegg.

På vei ned Pobeda gaten mot Lenintorget. Foto: forfatteren.

Det er en god del kunder der inne allerede. Her har de ikke bare kosmetikk, men også andre forbruks- og husholdningsvarer. Bakerst i det lille lokalet er det en åpen dør hvor vi finner shampoo, hårfarge og penstrømpebukser. De har også en del kjøkkenutstyr, og Knut vurderer en stund om han ikke skal gå til anskaffelse av en stor tekopp. Han slår det etter hvert fra seg, og ender opp med å kjøpe noen småting til kjæresten sin. Vi går tilbake til bilen, og guttene stusser litt på hvor vi skal kjøre nå. Vi ender med å kjøre mot Lenintorget slik at Thomas kan få tatt bilde av juletreet som står der. Nølede svinger han ut på veien som fører til plassen. *"E det enveiskjørt her trur dåkker?"* Nei, ingen av oss har sett noe skilt for det. Vel fremme knipser Thomas et bilde ut frontruta. *"Oi, vi står på en bussholdeplass!"* utbryter han. Det går fint, ingen buss er å se. Han tar noen bilder til og vi kjører tilbake opp hovedgaten Pobeda.

Vi kjører ut på Guardejskiy gaten og fortsetter ut av byen. Det har nå begynt å snø og veien er ikke brøytet tilstrekkelig. Vi tar det derfor litt roligere på hjemturen. Da vi ankommer kontrollpunktet er tolleren rask med å sjekke pass før vi får kjøre videre. Nå har snøfallet virkelig tatt til, og ettersom det ikke er brøytet slik jeg er vant med hjemmefra, er det noen steder veldig vanskelig å se hvor vi ligger i forhold til veikanten. Noen steder er det satt opp autovern og disse har reflekser som lar oss holde noe høyere fart, men dette varer bare en liten stund. Vi diskuterer litt hva vi skal gjøre dersom vi er uheldige og kjører ut. Mens vi sitter og diskuterer ser vi en hjullaster kjøre foran oss. Jeg blir glad fordi jeg regner med den brøyter veien, men det viser seg at han har skuffa oppe og dessverre ikke er til noe hjelp for oss. Vi kjører forbi og kommer omsider til tollstasjonen igjen.

Vi blir sittende og vente fem minutter før tolleren kommer for å sjekke passene våre. Vi får kjøre inn, og igjen diskuterer gutten hvor vi skal parkere. Det står to tollere ute på plassen og den ene vinker oss fram. Det tar kompisen som et tegn på at vi kan kjøre ganske langt fram på plassen. Vi blir da vinket strengt tilbake og vi må rygge noen meter bakover før vi går ut av bilen. Vi går inn på tollstasjonen. Igjen er det Thomas som må passere gjennom tollstasjonen først, så kommer Knut og tilslutt jeg. Det hele tar bare noen minutter, og da jeg og Knut kommer ut fra tollstasjonen er bilen ferdig undersøkt og vi kan kjøre til den siste passkontrollen før vi kjører tilbake inn i Norge. Den tar bare et øyeblikk.

Vi går inn på den norske tollstasjonen og får passene kontrollert. Jeg er den siste som kommer gjennom, og da har allerede Thomas gått ut. Han står og venter på at bilen skal bli ferdig undersøkt. Jeg og Knut venter inne, men etter en stund blir Knut utålmodig og går ut for å se

om det er lenge igjen til undersøkelsen er ferdig. Han kommer inn igjen leende. Det viser seg at i det Thomas skulle sette seg i bilen og kjøre fram for å hente oss har han kommet bort i hornet. Tollereren skal ha sett rart på ham, men latt ham kjøre videre. Vi kjører til Bjørnevatn hvor Thomas slipper oss av og kjører hjem. Vi har da brukt om lag en time fra vi startet i Nikel til vi kom til Bjørnevatn.

6 Grensesonens idealer og realiteter

Med idealer/ realiteter-dikotomien henviser kapitlets tittel til de forventningene og forestillingene som lå til grunn da de første grenseboerne gjorde sine reiser våren 201, og hvordan ordningen har utspilt seg. Oppgaven bygger på denne dikotomien og problemstillingen jeg svarer på er:

Hva håpet Norge og Russland å oppnå ved innføringen av visumfasiliteringsavtalen, og hvordan benyttes grenseboerbeviset i praksis? Er det mulig å observere endringer i relasjoner mellom nordmenn og russere, samt stedlige endringer, som følge av innføringen av grenseboerbevis?

Forskning på Local Border Traffic-soner (LBT-soner) baserer seg gjerne på studier gjort i sørøst-Europa, og i grenseboersoner med en annen historisk bakgrunn enn den norsk-russiske. Det vil si hvor det har vært daglig kontakt og mulig å passere grensen mellom landene til fots. Denne oppgaven tar derfor for seg en side ved LBT-soner og grenseboersamarbeid som er mindre utforsket. Oppgavens eksplorative utgangspunkt gjør derfor at jeg bygger analysen på en rekke ulike teoretiske utgangspunkt. Dette har jeg valgt for å skape et helhetlig rammeverk å analysere mine kilder ut i fra. Ved å benytte de analytiske begrepene grense, mobilitet og sted tar jeg for meg grenseboernes egne fortellinger og forklaringer når jeg nå innleder analysen av problemstillingen.

Når jeg refererer til sted og stedlige endringer er det med henvisning til grenseboersonen i sin helhet, med vekt på grensebyene Nikel, Zapoljarnyj og Kirkenes. De lar seg vanskelig skille og i visumfasiliteringsavtalen mener jeg det er en underliggende intensjon om at de tre byene skal trekkes tettere sammen. Dette finnes det som vist allerede eksempler på gjennom tvillingbysamarbeidet som ble opprettet i 2008 (Figenschou, 2011). Derfor velger jeg å se de samlet. Det er viktig for meg å presisere at denne oppgaven ikke er å anse som en evaluering av grenseboerordning. I likhet med Scwenke Fors og Viken (2014) mener jeg det er for tidlig å måle effekter, og forskningsopplegget for oppgaven er heller ikke lagt opp til en slik studie. Ut i fra mine funn lar det seg snakke om tendenser som kan gi en pekepinn inn i framtiden, men som på ingen måte er absolutt.

6.1 Et ønske om å opprette kontakt

Det er i oppgavens begynnelse redegjort for EUs Local Border Traffic Regime og Norges visumfasiliteringsavtale med Russland fra 2010. Forskningsspørsmålet *Hva er idealer og hva er realiteter? Hva var de opprinnelige intensjonene og hva er de faktiske forhold i dag?* besvares gjennomgående i kapittel 6. I dette underkapitlet vil jeg se nærmere på problemstillingen og forskningsspørsmålets første del: hva håpet norske og russiske myndigheter å oppnå ved innføringen av grenseboerbeviset, og hvordan kan disse studeres i lys den historiske tradisjon med å distansere seg og sine innbyggere fra hverandre? Sistnevnte som resultat av ulike statlige posisjoner under den kalde krigen. Gjennom romlig sosialisering og integrering over grenser legger visumfasiliteringsavtalen opp til endring, og ny bruk av rom.

Barentssamarbeidet, tvillingbysamarbeid, fellesarrangementer og tilstelninger på lokalt nivå; det eksisterer en rekke områder for samarbeid mellom Norge og Russland i de nordlige regionene. Med utgangspunkt i det eksisterende avtaleverket var visumfasiliteringsavtalen å anse som et naturlig neste steg i relasjonen mellom Norge og Russland. Det fylte i tillegg et eksisterende tomrom mellom de to statene; forenklinger i ordinære personreiser. "Å ta en sviptur" til Nikel eller Kirkenes var vanskelig å forestille seg før grenseboerbeviset ble introdusert. Samtidig sendte det et tydelig signal om at NATO-landet Norge og tidligere Sovjetstat Russland har mulighet for samarbeid på lokalt nivå, til tross for at det storpolitiske bildet ikke alltid preges av samarbeid og forståelse.

Fra EU/Schengen er LBT-regimer en måte å tilrettelegge for eksisterende kontakt og relasjoner over ytre grenser. Som ekteparet i 70årene benytter muligheten til å reise over grensen å besøke kjente er også LBT ment og muliggjøre fortsatt kontakt med venner, kjente og naboer på andre siden av en ellers streng fysisk grense. I det norsk-russisk tilfellet var grensen preget av det van Houtum og van Naerssen (2002, s. 125) kaller "bordering, ordering and othering". Ut i fra den historiske innføringen som er gitt, kommer det tydelig fram at grenseboerne i liten grad har hatt utstrakt kontakt på personnivå gjennom årene med kald krig. Fra den norske stats side var det lagt opp til at det *skulle* være en klar distinksjon mellom "oss" og "dem". Sovjetunionen drev også propaganda for å skille seg fra Norge. Wikan forteller at da russiske ungdommer fra Nikel hadde vært i Norge kom de hjem og fortalte om enorme forskjeller fra hvordan de selv hadde det. Da ble de fortalt at grunnen til at det var mange biler å se, og butikkhyllene var fulle av varer var for at de var hentet fra hele Finnmark

for å imponere de besøkende. Etter hvert, sier Wikan, skjønte ungdommene at dette ikke kunne være sant. Det viser likevel hvordan grensesonen var preget av et spill som strakte seg langt utenfor den korte grenselinjen som skilte vest fra øst. Å skulle tilrettelegge for fortsatt kontakt har derfor ikke vært mulig på samme måte, fordi kontakten ikke har eksistert slik som andre steder lengre sør langs EUs grense slik den ble seende ut fra 2004. I lys av historiske hendelser kan det norsk-russiske grenseboerbeviset heller ses på som et "top down"-initiert tiltak for å *opprette* kontakt, fremfor å *oppretholde*.

6.1.1 Å forene grenseboerne

Visumfasiliteringsavtalen kan ses på som et forsøk på å skape det Anssi Paasi (1996) betegner som romlig sosialisering (spatial socialization). De norske og russiske beboerne innenfor den angitte grenseboersonen blir regnet som et fellesskap ut i fra deres territorielle tilknytning. I avtalen står det å lese at intensjonene var "å legge til rette for *utvikling* av mellomfolkelig kontakt [...]"¹⁸ (Justis- og beredskapsdepartementet, 2010). Avtalen anerkjenner at det i utgangspunktet har vært få mellommenneskelige kontaktområder, og at disse måtte opprettes. På samme måte som grenser kan ses på som en sosial konstruksjon av forskjeller mellom "oss" og "dem", kan romlig sosialisering anvendes for å skape fellesskap innenfor det angitte rommet. Det som tidligere har bruk for å differensiere kan nå brukes for å forene.

Med utgangspunkt i tabell 3, hentet fra Paasi (1996, s. 14), vil jeg si det har eksistert en integrasjon innad i hver av statene (we/here), og samtidig vært fokus på distinksjonen mellom oss og de andre (other/there). Nå har det politiske fokuset skiftet til å kunne betegnes som integrasjon over grenser (we/there). Paasi (1996) behandler disse kategoriseringene som rent analytiske, og det er åpenbart også i denne oppgavens kontekst at grenseboersonen kun er et av få områder hvor statene Norge og Russland har fokus på samhandling over landegrensene. Politisk anerkjenner denne måten å forsøke å skape "grenseboere" likevel de utfordringene som ligger i den historiske (im)mobiliteten i det norsk-russiske grenseområdet. Nordmenn og russere har ikke hatt for vane å besøke hverandre, handle hos hverandre eller inngå giftermål med hverandre på grunn av mangelen på sosiokulturelle bånd. Tilflytterne som kom til Nikel og Zapoljarnyj etter 2.verdenskrig hadde ingen nære bånd til sine norske naboer.

---

¹⁸ Min kursivering

Hvorvidt beboerne innenfor grenseboersonen oppfatter seg selv som en del av et fellesskap er ikke avhengig av politiske faktorer, men er avhengig av deres subjektive stedsidentitet og stedstilknytning. Både Paasi (2002) og Nyseth og Granås (2007) skriver om hvordan representasjoner av geopolitisk rom, som Paasis eksempel med Finland, kan oppfattes vidt forskjellig for de som står innenfor, og de som observerer og tolker rommet fra utsiden. For de som har mulighet til å søke grenseboerbevis, vil det å *ikke* skulle ha denne muligheten være noe de nødvendigvis ikke reflekterer mye rundt. På den andre siden gir de politiske signalene om en felles grensesone seg ringvirkninger i hvordan grenseboersonen oppfattes av de lokale i Sør-Varanger som ikke får ta del i fellesskapet. Det politiske fokuset som ligger på grenseboersonen kan være med på å skape avstand og oppleves som en måte å skille mellom de som ikke har mulighet for å søke grenseboerbevis, og de som har grenseboerbevis eller har mulighet til å søke om det.

Jeg spurte Terje om hans inntrykk er at utvidelsen av grenseboersonen til Øvre-Neiden har vært etterlengtet for de som bor der: *"Ja, det trur æ faktisk det e. I alle fall at man har muligheten, så e det jo opp til en sjøl å bestemme ka man velge å gjøre. Men det æ høre da, e at det e veldig mange som syns det har vært urettferdig at nån har, og nån ikke har mulighet til å dra inn."* Jeg har ved flere anledninger fått mulighet til å høre den russiske generalkonsulen til Kirkenes, Sergey Shatunovskiy-Byurno, snakke varmt om viktigheten av Neidenutvidelsen. Lokalt omtales utvidelsen som symbolpolitikk fra norske og russiske myndigheter. I en samtale med lokale politimyndigheter ble det uttalt at utvidelsen "ikke gjaldt mange sjelene". Terje har ikke nødvendigvis tenkt til å søke. Han ønsket å være inkludert. Det var heller ikke uvilje som delte Neiden i to, men regler i LBT-avtalen fra EU som stadfester hvor stor en grenseboersone kan være.

6.1.2 Instrumentelt virkemiddel for kontakt

Fysiske grenser fremstår som statiske. Hos både Massey (1994) og van Houtum, Kramsch og Zierhofer (2005) er globalisering med på å knytte verden tettere sammen og endre vår forståelse av grense og sted. Grenseboerbeviset er i så måte et forsøk på å endre hvordan vi tenker om de eksisterende fysiske grensene. Til nå har den fysiske grensen, den romlige dimensjonen, påvirket menneskene på begge sider. Visumfasiliteringsavtalen legger opp til at det nå er menneskene på lokalt nivå som i større grad skal forme grensen. Rom er sosialt produsert, og påvirkes av de aktiviteter som foregår i det (van Houtum, Kramsch og Zierhofer, 2005).

Da grenseboerbeviset ble introdusert hadde en visumforenkling for reisende til Russland vært etterspurt i flere år. Norge hadde da på eget initiativ forenklet praksisen for russere bosatt i Murmansk og Arkhangelsk som ønsket å komme til Norge (på folkemunne kalt pomorvisum). For nordmenn var det fortsatt slik at de reisende måtte ha invitasjon for å kunne søke visum. Et grenseboerbevis i den formen det ble introdusert, var ikke direkte etterspurt, men det passet fint inn som et første steg mot ytterligere visumlettelse. Det forenklet reiser for de som nødvendigvis ikke hadde noe formelt ærend i Russland, men som ønsket å se seg rundt, handle litt, eller besøke kjente. Jeg skriver første steg, ettersom flere har uttrykt at sonen kunne strekt seg ennå lengre.

I forbindelse med femårs-markeringen av grenseboerbeviset, rykket både politikere og lederen ved den norske Barentssekretariatet ut og sa de ønsket seg en utvidelse av grenseboersonen (Fordal, 2017; Staalesen, 2017). De ønsket at hele Nord-Norge, eller hele Finnmark fylke samt hele Murmansk oblast¹⁹ skulle bli innlemmet i grenseboersonen. Det har til nå ikke vært gitt politiske signaler om at dette kommer til å skje. Dette ville heller ikke vært i tråd med de signaler Russland og Norge har gitt da grenseboersonen ble innført. Den skal styrke båndene i de grensenære områdene. Å knytte kontakt på regionalt nivå er ingen ulempe, men er ikke mulig innenfor rammene av Local border traffic-rammeverket.

Håpet ved innføringen signering av visumfasiliteringsavtalen var å legge til rette for mellommenneskelig kontakt og grenseboerbeviset kan i så måte ses som et instrumentelt virkemiddel for å oppnå dette. Norge og Russland har gjennom visumfasiliteringsavtalen et ønske om å styrke båndene over deres felles grense. Ut fra grensepasseringstall har mobiliteten økt, de siste årene har det vært rekordmange grensepasseringer, med 2013 som toppår. Samtidig er det, slik jeg leser visumfasiliteringsavtalen, ingenting som stadfester tiltak for *hvordan* mellommenneskelig kontakt skal opprettes. Jeg mener det er berettiget å reise spørsmål ved om grenseboerbeviset i seg selv er nok til å knytte mellommenneskelige relasjoner? Vil det være tilstrekkelig å kun legge til rette for utvikling av mellommenneskelig kontakt, eller er det behov for å institusjonalisere ulike tiltak som kan skape slik kontakt? Dette vil påvirkes av hvorvidt de to statene ønsker å involvere seg utover å tilrettelegge for kontakt. Så langt har de ikke vist interesse for å være mer enn dette ettersom det eneste konkrete tiltaket de har gjort siden 2010 har vært å utvide grenseboersonen til å inkludere

---

¹⁹ Oblast tilsvarer russisk for fylke

Øvre Neiden. Videre skal jeg drøfte grenseboernes bruk av grenseboerbeviset: dersom idealet var å opprette kontakt, hvordan ser realiteten ut, sett med norske øyne?

6.2 Historiske forutsetninger setter sine spor

For å kunne drøfte hvilke endringer grenseboerbeviset kan føre med seg vil jeg først se mer inngående på bruken av grenseboerbevis. Da mer spesifikt på hvordan de norske grenseboerne oppfatter hva de oppnår ved å ta seg en tur til Nikel eller Zapoljarnyj. Disse oppfatningene er, som overskriften viser til, påvirket av grensesonenes historie og "othering" mellom "oss" og "dem". Dette påvirker grenseboernes grad av kjennskap/fremmedartethet, hentet fra Spierings og van der Velde (2008), og er en sentral faktor for å forklare hvilke relasjoner, eller mangel på relasjoner, jeg har observert på mine med reiser sammen med grenseboere.

6.2.1 Grad av kjennskap

Noen av de jeg har snakket med har vært i Russland før: gjennom jobb, skolesamarbeid eller for å besøke kjente. De har vært i de grensenære områdene som Nikel og Zapoljarnyj, men også i Murmansk eller ennå lengre sør i Russland. Disse tidligere reisene er ikke foretatt med formål om å handle. Dette, sammen med tanking av drivstoff, er et formål som har meldt seg ved innføringen av grenseboerbevis hos mine informanter. Det later til at mye av det som har vært avgjørende for at informantene skulle skaffe seg grenseboerbevis er det Spierings og van der Velde (2008) betegner som "pull" faktorer. Tjenestetilbudet på enkelte varer og tjenester er mer attraktivt i Nikel enn det er hjemme i Kirkenes. Økonomi spiller her en viktig rolle for flere av informantene. Kari startet å reise til Nikel for å fylle drivstoff da hun mistet jobben. *"For egentlig så turte æ nu ikke å dra aleina over å fylle diesel. Men, når man blir fattig nok så trosse du dæ sjøl og 'æ skal pinadø!'*, så æ kjøre aleina over nu. *Ingen problem, ingen problem. Det har æ gjort det her siste året, hvert fall."* Terje fra Neiden er opptatt av gjenbruk og å reparere ting framfor og kjøpe nye. Grenseboerbeviset virker derfor forlokkende ettersom han har hørt fra venner og kjente at det er skredder og skomaker i Nikel:

"Æ tenke mest på håndverkera, at man kan få gjort ting der. Sydd et telt eller... Skjønner du? Altså der e det spesial ... uten at du må vrenge pengboka hundre prosent. Det e det som friste mæ for å dra dit. Det e jo skomakera og. Når e sist det va skomaker i Finnmark? Det er jo sikkert år og dag siden han e slutta."

Samtidig åpner grenseboerbeviset opp for å trekke (pull) grenseboere over til Russland av ren nysgjerrighet. For mange i Sør-Varanger har det å reise til Russland ikke vært noe de har hatt behov for, eller mulighet til. Terskelen er nå lavere og mange benytter muligheten. Astrid beskriver dette slik:

"Æ har aldri vært i Russland. Også tenkte æ, jaha, alle snakka om at det e så billig i Russland også tenkte æ jaja, man kan nu søke, så kan man nu se om man syns nå om det der egentlig. Så søkte vi nu da, så fant vi ut næh, det va nu egentlig okei å kjøre dit og og handle litt og sånn der. Så da ble det nu til at vi for nu dit. Men det e ikke nå sånn 'must' at vi må til Russland."

Statistikk innhentet fra UDI og fra Det russiske generalkonsulatet i Kirkenes viser at det er utstedt flere grenseboerbevis til nordmenn enn russere. Det var i april 2018 utstedt 3892 grenseboerbevis til russiske borgere. I oktober 2017 var det utstedt totalt 6449 grenseboerbevis fra Det russiske generalkonsulatet i Kirkenes. Dette betyr at godt over halvparten av befolkningen i Sør-Varanger er grenseboere. 6449 grenseboere må likevel ses på som et estimat ettersom Det russiske generalkonsulatet i Kirkenes ikke sier noe om hvor mange av disse utstedelsene som er fornyelser. På samme tid kan det virke spesielt at antallet russiske grenseboere er så lavt med tanke på antallet personer som har mulighet til å søke grenseboerbevis på norsk side. Som tidligere nevnt, har russiske borgere fått en rekke visumforenklinger av norske myndigheter som gjør at de lettere kan få visum til Norge. Disse forenklingene kom noen år før grenseboerbeviset. Dermed kan det argumenteres for at de russiske reisende allerede har god kjennskap til de norske grenseområdene. Russiske borgere på handletur er ikke et nytt innslag i bybildet i Kirkenes. Noe som i sin tur kan forklare hvorfor russiske borgere som besøker Norge, i større grad enn nordmennene i Russland, søker å benytte andre tilbud enn bare handel. For norske borgere er grenseboerbeviset den største visumlempelsen som har kommet siden grensen ble åpnet for mer allmenn ferdsel i 1991.

6.2.2 Grad av fremmedartethet

"Æ va jo der med han første gang æ, da æ va der førstegangen. Æ sto nu bare å så der. Den første butikken vi va på der måtte du peke ka du sku ha for det va bak disk. På den ene va det bak disken og han stod nu der å pekte og fikk nu det han sku ha da så de andre butikkan har jo blidd mer sånn at du kan gå sjøl å ta, ja, at du kan plukke. Så sir han til mæ 'ka du ser så skeptisk ut?! Du må jo bare handle, du må jo bare handle! Alt e billig, alt e billig!' sa han. Æ sto nu bare der å så på 'Jammen, du må jo handle!?' Jaja, slapp nu av, æ må nu først få lov å se. Dem har sikkert mye bra der menne [høres tvilende ut]. Æ har kjøpt agurk, det har æ kjøpt. Dem va nu helt okei. Det e sikkert mye som e okei, menne man bare tenker...".

Astrid beskriver her sin første reise til Russland med en bekjent av henne. Han var ivrig med å handle både mat og andre varer, mens hun holdt seg mer i bakgrunnen. Hennes bekjente så muligheter, mens hun selv oppfattet det som ukomfortabel fremmedartethet (Spierings og van der Velde, 2008). Både varene som skulle handles, og miljøet som omga informanten vekket en følelse av "repel". Hun opplevde varene "der"/Russland som dårligere enn "her"/Norge. For Terje er det de byråkratiske aspektene ved grenseboerbeviset som har forhindre ham i å reise over når jeg snakker med ham våren 2017. Han påvirkes av "keep". Mulighetene han har for å handle i Norge, og ikke minst nærheten til de finske matbutikkene rett over grensen fra hvor han bor, appellerer mer til ham.

Spierings og van der Velde (2013) presenterer på hvilken måte *hva* som oppleves som "for mye" fremmedartethet vil oppfattes ulik for handlende. Alf er den av mine informanter som utfordrer seg selv mest. Han er også en av de som har tidligere erfaring med å reise til Russland. Dette kan være en medvirkende årsak til hvorfor han aksepterer mer fremmedartethet enn de øvrige informantene. Han mener mange av de som innehar fordommer mot Russland som regel ikke har vært over. Han har ikke grenseboerbevis utelukkende for å kunne fylle drivstoff, men mener at det for mange kan være den sterkeste motivasjonen. Han synes det er viktig å få til folk-til-folk samarbeid og mener det behøves en holdningsendring fra nordmenn overfor russere. Han mener vi kan kategorisere, men ikke sette alle i samme bås.

"Æ må si en ting, æ reiste over nu. Da va det begynt en ny passkontrollør der borte [ved Storskog]. Også sir han 'åja, ska du på fylletur?' Ja, sir æ, vi skal nu bort å spise. 'Ja, spis du der?!' sa han. 'Eh ja', sa æ. 'Ja, går det bra da?' Og da... 'Ja, det går helt fint', sa æ 'Spis masse, bruk bestandig å spis når æ e der borte'."

Alf forklarer at når du har en person som jobber rett ved grensen som har slike holdninger og kanskje aldri har vært i Russland kan dette være med å skape feil inntrykk. Det er dermed en vei å gå med holdningsendringer. Samtidig er han ikke klar over at aktører som grenseboerklubben Dialog – диалог jobber med nettopp dette. Da jeg spør han om grenseboerklubben tror han jeg refererer til Facebook-gruppa Grenseboer.

For flere av de norske grenseboerne eksisterer det derimot en viss grad av fremmedartethet. De trekkes mot Nikel og Zapoljarnyj, og handlemulighetene der. Likevel eksisterer det gjerne en grad av usikkerhet som påvirker deres holdninger til Russland. Jeg finner at de yngre og de eldre grenseboerne jeg har snakket med, i motsetning til hva jeg forventet, bruker grenseboerbeviset nokså likt. Lave priser er forlokkende uansett alder, men de yngre drar i større grad over for å "ta seg en tur", men de eldre grenseboerne jeg har snakket med reiser fordi de har et konkret ærend. At grenseboerne opplever fremmedartethet skyldes i stor grad de språklige skillene som eksisterer.

6.2.3 Russiske grenseboere

For de russiske grenseboerne kan det være at Norge og handelstilbudene der er blitt for kjent. I motsetning til hva Spierings og van der Velde (2008) forventer har ikke dette dermed minsket mobiliteten, men det har *endret* den. Det er ikke nødvendigvis kun handel som trekker de russiske grenseboerne til Kirkenes lengre. Over tid har de også fått øynene opp for andre muligheter som Sør-Varanger og gressesonen har å by på. Som butikkeieren i Kirkenes kunne fortelle, de opptrer mer som turister enn som handlende. Både Neiden Fjellstue og Ä'vv Skoltesamisk museum i Neiden hadde tro på økt tilstrømning av russiske grenseboere som ønsket å benytte seg av deres tilbud nå som hele Neiden er inkludert i grenseboersonen. Informasjonen fra Barentsbadet og Grenselandmuseet kan tyde på at flere av russerne trekkes til Sør-Varanger for mer enn bare handel. Samtidig, som nevnt i metodekapitlet, har jeg ikke intervjuet noen russiske grenseboere og det er derfor ikke grunnlag for å diskutere videre hvorvidt russere som besøker Kirkenes har funnet nye bruksområder for grenseboerbeviset. Dette vil være interessant å studere i videre forskning. Dersom det viser seg at bruksområder for grenseboerbeviset endres når grensehandel i seg selv ikke er "push/pull"-verdige nok.

Cresswell (2010) snakker om representasjoner av mobilitet. Disse kan være ulike for oss alle, og for de russiske grenseboerne har mobiliteten over den norsk-russiske grensen en ekstra dimensjon. Visumforenklingene tillater russere å reise fritt i hele Schengen så lenge de viser fram dette visumet når de entrer Norge. For nordmenn eksisterer ikke slike forenklinger og visum til Russland kan derfor være vanskelig å skaffe for rene privatreiser uten et formelt ærend. Representasjonen av mobilitet strekker seg derfor til reiser innenfor grenseboersonen for de fleste nordmenn.

Grenseboerbeviset har ført til økt mobilitet; flere har mulighet til å reise, og mange benytter den. Dette blir det oppnådd kontakt av. Når du reiser til Nikel for å handle møter du folk i gatene eller på butikken. Satt på spissen, er realiteten likevel at grenseboernes bruk av grenseboerbeviset i liten grad gjenspeiler håpet om å opprette mellommenneskelige kontakt. Det er i liten grad slik at grenseboerne jeg har snakket med har utstrakt kontakt med de menneskene de møter, annet enn høflighetsfraser og smil på butikken. Marit Jacobsen trakk fram at dette likevel er starten på noe, for kontakten er opprettet, selv om den kan virke noe overfladisk. Grenseboerne beveger seg i, og benytter seg av stedet på nye måter. Dette har betydningen for hvilke endringer vi kan observere for grense og sted. Det har også innvirkning på hvilken måte relasjoner mellom grenseboerne utvikler seg. Dette vil jeg undersøke når jeg nå tar for meg hvilke endringer vi kan observere i etterkant av grenseboerordningen begynte i 2012.

6.3 Grenseboerbevis - et utgangspunkt for kontakt

Problemstillingens siste punkt tar for seg *hvorvidt det er mulig å observere stedlige endringer og økt mellommenneskelig kontakt mellom nordmenn og russere i grenseboersonen, som følge av grenseboerbeviset*. Basert på de tre forståelsene av sted fra Agnew (1987), og Massey (1994); (2005) og hennes forståelse av steder som møtesteder, vil jeg diskutere hvordan bruk av grenseboerbeviset til småhandel og påfylling av drivstoff er med på endre grenseboersonene som sted. Samtidig tar jeg opp igjen spørsmålet jeg stilte i delkapittel 6.1 om hvorvidt grenseboerbeviset i seg selv er nok til å utvikle mellommenneskelig kontakt. De teoretiske forståelsene av hvordan steder og stedsidentiteter endrer hverandre over tid, gir håp om at grenseboerbeviset over tid vil kunne skape flere kontaktpunkter mellom nordmenn og russere enn grensehandel.

6.3.1. Stedet blir til og endres

Går vi ti år tilbake i tid var en slik ferdsel som i dag er mulig over den norsk-russiske grensen vanskelig å se for seg. Det eksisterte få muligheter til å ta seg en rask handletur i Nikel eller Zapoljarnyj. Grenseboersonen har fått nye bruksområder gjennom grenseboerbevisordningen. Jeg vil i liten grad se på stedlige endringer av stedsdimensjonen som Agnew (1987) kaller lokalisering. Grenseboersonen som territorium legger i seg selv ingen hindringer for sosial interaksjon annet enn elva som skiller Norge fra Russland. Da Finland styrte Petsamokorridoren (1920-1944) var det daglig kontakt langs elva. Det var når elva ble til en

strengt bevoktet, fysisk grense at lokalisering ble noe som i liten grad oppfordret til kontakt. Sett fra lokaliseringsdimensjonen har grenseboerbeviset i liten grad endret stedet.

Ser vi på grenseboersonen ut fra sin sosiale kontekst er argumentet til Agnew (1987) at den endres og blir til gjennom sosial aktivitet. Grenseboersonen blir til gjennom den aktiviteten som grenseboerne fyller den med. Uten deres aktivitet ville grenseboersonen ikke hatt annet for seg enn et territorielt og administrativt formål. Samtidig innebærer denne nye kontaktflaten at flere ulike sosiale kontekster møtes, og nye skapes. Både de ulike sosiale kontekstene som nordmenn og russere hver for seg har skapt seg, må forstås gjennom historien til lokalisering, og har hatt innvirkning på stedets identitet og stedsidentiteten til de som bor innenfor grensesonen. I motsetning til bruksområdene for grenseboerbevis observerer jeg at det er et generasjonsskille hos de norske grenseboerne for hvordan de tilnærmer seg, og reflekterer rundt, grenseboersonen og Russland.

Olafsbye (1998) observerte det samme generasjonsskillet da hun gjennomførte sine studier på midten av 1990-tallet. Jeg har kategorisert disse oppfatningene ut i fra de som opplevde at russerne befrikk Sør-Varanger fra nazistene under 2.verdenskrig, de som er født og oppvokst under den kalde krigen, og de som er født etter Sovjetunionen falt i 1991. Olafsbye (1998, s. 86) kaller den russiske frigjøringen av Finnmark "[...] en hendelse som har lagt lokale, historiske føringer på den ellers ensidige, nasjonale oppfatningen av russerne som fiende." Videre skriver Olafsbye (1998, s. 86) at "Opplevelsen av nærhet eller distanse til Russland og russere, har sammenheng med folks alder, og det er viktig om man har opplevd, eller fått fortalt om krigen (2.verdenskrig), eller ikke."²⁰

I samtaler jeg har hatt med folk i Sør-Varanger som er født under den kalde krigen, uttrykker flere en viss skepsis mot Russland som noe stort og uforutsigbart. "*Du vet aldri med Russland*" sa en bekjent til meg. Hos den yngre generasjon som har vokst opp med en langt åpnere grense er holdningene til Russland en annen. De har ikke nødvendigvis så sterke meninger eller følelser om landet, og de ser heller ikke Russland som like uforutsigbart som sin foreldregenerasjon. Grensen "*e nu der*" og gjennom eksempelvis skolesamarbeid, slik jeg selv har deltatt i, har de fått at annet møte med Russland enn sine foreldre.

---

²⁰ Olafsbyes egen bruk av parentes.

Dette skillet påvirker hvordan de ulike generasjonene "gjør" stedet, og om de vektlegger å opprettholde den sosiale avstanden fra den kalde krigen, eller å minske den. Et eksempel på hvordan den yngre generasjonen knyttes nærmere sine russiske "likesinnede" er hvordan de lærer seg det russiske språket. Knut og Thomas har reist mye sammen og virker mindre skeptisk enn flere av mine andre informanter. De fremstår som mer åpne og søker kontakt ved eksempelvis å benytte seg av de russiske glosene de kan.

Stedet, ikke bare gjøres, men snakkes også fram på en annen måte enn før. Igjen kommer faktorer som grenseboernes nysgjerrighet og byråkratiske forenklingene inn. Den forenklete grensepasseringen gjør at grenseboerne nå kan "ta seg en svipptur til Russland". Den romlige forståelsen til grenseboerne er endret. Nå snakkes det om en grensesone og grenseboere. To benevnelser som er brukt også tidligere for å betegne nordmenn, russere og finner som bor i grensenære områder. Likevel har ordene nå fått ny betydning. En grenseboer er en som har ordnet seg grenseboerbevis. Både mellom lokalbefolkningen og i media er det større fokus på forholdet til, og relasjoner mellom, Norge og Russland. Dette gjelder både nasjonalt og lokalt. Dette ser jeg som en direkte konsekvens av visumfasiliteringsavtalen. Før var Russland et sted på den andre siden av grensen. På grunn av grenseboerbeviset er Russland blitt noe flere i Sør-Varanger har et erfart forhold til.

Russland har i geografisk/romlig forstand aldri vært langt unna. Fra familiehytta i Pasvik er det kun en kort rotur på omlag tjue minutter før jeg kan gå i land i Russland. I tid har avstanden vært stor, noe Olafsbye (1998) også kommenterer i sin oppgave. Om jeg satt på hytta og ønsket meg en tur over til Russland før grenseboerbeviset kom i 2012 måtte jeg ha søkt visum, ventet på å få det behandlet, og risikert og fått avslag om jeg ikke hadde et formål med reisen min. Grenseboerbeviset har minsket denne avstanden i tid. Grenseboerbeviset må riktignok også søkes om, men kravene for å få grenseboerbevis er lavere. Selv om du fortsatt ikke kan ro over elva, ettersom Storskog er eneste grensekrysningspunkt har mobiliteten til nordmenn og russere i de grensenæreområdene har økt betraktelig.

I 2010 passerte 141 000 personer Storskog grenseovergangssted (Tolletaten, 2011). Tallene for 2017 viste at tallet hadde økt til 265 177 personer (Det norske Barentssekretariatet, 2018c). Mobiliteten har også gjort noe med hvordan reiseopplevelsen på grensen er. Både da jeg reiste med Alf, og med Knut og Thomas opplevde jeg at grensepasseringen gikk raskt, og uten at vi måtte vente lenge på å få undersøkt pass og grenseboerbevis. Kari forteller at hun

gjennom de få årene hun har hatt grenseboerbevis også merker en forskjell hos tollerne som jobber på den russiske tollstasjonen. De blir *"mykere og mykere i ansiktsuttrykket"* som hun selv beskriver det. Opprettelsen av det russiske visumsenteret i Kirkenes har gjort sitt til at tidsdimensjonen som oppstod når søkerne måtte vente på time hos konsulatet for å få visum, eller grenseboerbevis er minsket. Små institusjonelle endringer som dette kan være med på å senke terskelen til flere for å skaffe seg grenseboerbevis.

6.3.2 Det eksisterer fortsatt grenser

Siden 1991, da Norges nabo gikk fra å være Sovjetunionen til å bli Russland, har nordmenn kunne venne seg til tanken på samvær med den russiske naboen. Likevel observerer jeg hos mine informanter at flere ennå er skeptiske til hva som (kan) møte/r dem i den russiske grenseboersonen. Siden 1826 har grenselinjen mellom Norge og Russland (Sovjetunionen) vært stabil. De mentale, sosiokulturelle grensene er mer åpne for endring, men med bakgrunn i den historiske vi/dem-dikotomien kan denne endringen sitte langt inne (Spierings og van der Velde, 2013). Forskjellen i språk er åpenbar. I motsetning til andre av EUs LBT-soner hvor beboerne i grenseområdene har samme språkgrunnlag eller har forutsetninger for å forstå sine naboer slik vi nordmenn har med våre svenske naboer, er det russiske språket krevende å forstå. Både Kari og Astrid nevner at de synes det er vanskelig "å komme innpå" russerne når de ikke forstår språket. Frida har som nevnt reist over med en russisk født venn som kan fungere som tolk og oversetter når hun og vennene er og handler. For Alf har det blitt viktig å si hei til de som jobber i butikkene han handler i.

"[...] hvis du jobbe i en butikk og det kommer to inn i butikken, som har et anna språk enn dæ, som ikke sir hei engang så blir du ståanes der... Sånn at i alle butikkan der kor æ går inn så sir æ hei til dem på russisk. 'Stratsvotje'²¹, sant. Og da får du en helt anna, det åpne opp, sant."

Alf modererer også de som mener språket er en stor hindring ved å påpeke hvordan det var de første årene de reiste til matbutikkene i Näätämsö, rett over grensen fra Øvre Neiden, etter at Finland ble med i EU. Der snakket de bare finsk. I dag snakker de både godt norsk og engelsk. Alf ser en helt klar endring på russisk side også, og forteller at det kommer spesielt med de yngre generasjonene hvor flere og flere kan engelsk.

---

²¹ Oversettes til god morgen/ettermiddag/kveld. Skrives slik på russisk Здравствуйте.

Utover de jeg har snakket med under feltarbeidet er mitt inntrykk at flere av de som i dag reiser på grenseboerbevis har liten eller ingen erfaring med reiser og besøk til Russland. Noen, som Alf, har vært i Murmansk. Noen av mine informanter har først besøkt de grensenære områdene etter at dette ble muliggjort med grenseboerbevis. Disse reisene er derfor noe relativt nytt for dem, og også i sine holdninger overfor Russland kan jeg observere en viss grad av fremmedartethet. Kari kjører alltid til Nikel når hun kjører alene til Russland:

"Men når æ starte herifra også fær æ over til Nikel og bare fyller, bare på bensinstasjonen der også tilbake igjen så e det gådd to tima. På 11mil, og det går... Det er aldri kø i tolla eller, men det går to tima da. Da er det ikke kø i tolla og det e, nu e det jo kjempefine veia. Det e jo nyasfaltert. Så det går like fort om du starte herifra og kjøre til Zapoljarnyj å fyller for over fjelle det e jo kjempeflott vei, bredt og. Men æ lik nu, når æ fær aleina, Zapoljarnyj e liksom, æ bare innbille mæ at det e for stort og liksom på en måte for langt unna. Men man bruke jo like lang tid å fise dit for veian e så bra, men æ kjøre til Nikel og der e det jo litt kronglete vei og sånn der. Der kor ... for veien e så ny fra tolla og til Zapoljarnyj, så æ må ta av for å fære til Nikel den e litt mer kronglat."

Også Astrid gir uttrykk for at det er enklest å dra til Nikel. Det er nært og har det hun og ektemannen er på utkikk etter. Frida har reist en del i Europa og har opplevd hvordan det er å utsettes for lommetyver: "[...] nu e jo ikke akkurat Russland, dit vi kan dra [grenseboersonen], e det jo ganske lite, på en måte, det e jo ikke som Moskva liksom." Hun mener frykten for slik kriminalitet er mindre utenfor storbyer og at det derfor er lite kriminalitet i Nikel og Zapoljarnyj. Likevel sier hun at hun ikke legger mobiltelefonen eller legger igjen veska når hun går på toalettet når hun er på handletur i Russland.

"Mens i Norge så, spesielt i Kirkenes fordi det e på en måte ingen som stjel, der eller ka æ skal si. Hvis nån plutselig nån stjel veska de da e det jo helt krise sånn her 'Hæ?! Går det an at det skjer her?!' Vi levne bilan bakkanes utenfor Rema 1000 liksom. Så æ syns at det e kanskje, det e kanskje og nå av det som æ, man blir litt sånn redd for eller at det e en anna kultur og dem e litt, for dem e det helt normalt at sånne ting kan skje, mens for oss e det ikke så normalt på en måte."

Dersom grenseboersonen ses på som et forsøk på å skape en identitetsmarkør, vil jeg argumenterer for at stedets identitet (identity of) som en grenseboersonen, ikke har blitt til mennesker stedsidentitet (identity with) som grenseboere. De ulike stedsidentitetene som eksisterer i grensesonen: statene Norge og Russland, Barentsregionen, grenseboersonen, tar alle del i innbyggernes stedsidentitet. Noen kan føle seg mer som nordmann enn som

barentsborger²². På samme måte virker det på meg som de som har grenseboerbevis i større grad har tilknytning til sin stedsidentitet som nordmenn, enn som grenseboer. De norske og russiske grensesonene er begge perifere fra statenes administrasjonssentrum. Kulturelt er også nord/sør dimensjonen tydelig både mellom Kirkenes og Oslo, og Nikel og Moskva. Både de som bor i Nord-Norge og de nordvestlige delene av Russland distanserer seg som "noe annet" enn de som bor i sør (Hønneland, 2010; Rogova, 2009). De nordlige periferiene skaper seg en identitet i opposisjon til hva de ikke er (jf. Berg m.fl., 2013). Grenseboersonen som identitetsmerke kan derfor være en måte å forene disse to periferiene på.

Grenseboer er i denne oppgaven et begrep som benyttes for å definere de som har grenseboerbevis. I Olafsbye (1998) sin studie er grenseboer et begrep som definerer beboerne i de grensenæreområdene i Norge og Russland. I likhet med EUs prosjekt om å skape europeere har ikke grenseboersonen, til nå, klart å skape *grenseboere*. Grenseboerklubben Dialog – диалог er eksempel på et tiltak som forsøker å gjøre noe med dette. De sliter noe med rekrutteringen, og med å nå ut til de yngre med grenseboerbevis. Stedet som lokalisering (jf. Agnew, 1987) er etablert, det er den definerte grenseboersonen. Agnew (1987) "sense of place", grenseboernes opplevelse av grenseboersonen, peker ikke tydelig i retning av samhold og fellesskapstankegang. Som Fridas utsagn over uttrykker er det fortsatt et skille mellom "oss" og "dem", "deres" og "vår" kultur. Når Agnew (1987) snakker om stedet som subjektiv opplevelse knytter han dette opp mot tilhørighetsfølelsen som skapes gjennom knutepunkt som skole eller jobb. Grenseboerbeviset tillater ikke grenseboerne å jobbe. Da må de ha et annet visum. Den romlige sosialiseringen Paasi (1996) presenterer, hvor innbyggere innenfor grensesonen som innehar grenseboerbevis, blir *grenseboere* er i liten grad institusjonalisert. Det er få sosialiseringsarenaer.

Alf sier følgende da jeg spør ham om han tror folk i Sør-Varanger er bevisst termen grenseboer:

"Nei, det trur æ ikke, men også igjen går det på holdninger. Det også går jo tilbake til det æ sir med historie og kultur. Vi har jo ikke nå, altså folk vet jo ikke om det. Altså har dem fløtta hit så har dem ikke vist korsen det va her for 100år sia. Sant, da va det jo ikke nå grense da va det jo friflyt." Han fortsetter "Æ håpe jo at det kan bli sånn som det va i gamle daga, et handelssenter kor folk kunne reise og kommet til og fra for det e egentlig naturlig i og med at vi e plassert her vi e i verden. Ytterst på... Så det e jo åpne veia alle veia egentlig."

---

²² En som bor innenfor Barentsregionen

Begrepet grenseboer, for Alf, er heller ikke knyttet til et fellesskap blant de som har muligheten til å søke grenseboerbevis. Han har sterk tilknytning til Sør-Varanger og Kirkenes som et sted påvirket av de mange nordmenn, russere, finner og samer som har bosatt seg eller vært på gjennomreise over generasjoner. På grunn av fremmedgjøring (othering) har det, som Alf her beskriver, aldri vært noen nærhet til russerne. Å skape et fellesskap med noen det norske samfunnet har distansert sine innbyggere fra gjennom en lang, kald krig er utfordrende. Det har også innvirkning på de mellommenneskelige relasjonene.

6.3.3 Å opprette mellommenneskelige relasjoner

Jeg har så langt diskutert hvordan grenseboerne jeg har snakket med ikke har en felles stedsidentitet (identity with) som *grenseboere*, og hvordan dette kan være basert på manglende forankring med tanke på hvordan en slik identitet skal skapes. Det eksisterer i liten grad mellommenneskelige relasjoner blant de norske og russiske innehaverne av grenseboerbevis. Få arenaer muliggjør utstrakt kontakt. Samtidig gir den sosiale aktiviteten i form av handel, og tanking av drivstoff, håp om at det over tid vil kunne utvikle seg et grenseboerfellesskap.

For grenseboerne jeg har snakket med har grenseboerdimensjonen liten eller ingen plass i deres erkjennelse av stedet (sense of place). Dette kan komme som et resultat av stedets sosiale kontekst. Den finske befolkningen som bodde i de nå russiske grenseområdet ble tvangsflyttet da Sovjetunionen tok tilbake Petsamokorridoren i 1944. De russerne som bosatte seg i Kolosjoki/Nikel, og som senere bygde opp Zapoljarnyj var innflyttere, og kom ikke fra grenseområdet. Det var derfor i liten grad historiske bånd over grensen som kunne videreføres da grensen gradvis ble åpnet i 1991, med unntak av de som husket frigjøringen i 1944. Her måtte, og må fortsatt, relasjoner og vennskapsbånd bygges fra grunnen av som Grenseboerklubben Dialog – диалог er et eksempel på når de inviterer russiske grenseboere med på 17.maifeiring i Kirkenes (Trellevik, 2014b)

Det at de historiske forholdene ikke har hatt fokus på personkontakt, og at grensen har vært lukket, gir seg utslag i de stereotypier noen av grenseboerne presenterer. Som Frida, som viser til kulturelle trekk som kan gjøre at russerne er mer vant til å ikke kunne la ting stå ubevoktet i frykt for at det skal bli stjålet. Terje trekker paralleller til Finland, og mener de byråkratiske sidene ved grenseboerbeviset virker "*tungvint*". Han har veldig god erfaring med å dra rett

over grensen til Finland, og spør seg derfor om det er at russerne er så vanskelig å ha med å gjøre som gjorde at det tok fem år før Øvre Neiden ble innlemmet i grenseboersonen. For Terje er Finland nærmere både i tid og rom. Den sosiale distansen til Russland oppleves som en barriere for ham.

Jeg oppfatter også Astrid som reservert mot det hun møter når hun reiser til Russland. Et eksempel er hvordan hun har forbehold mot å spise når hun er over i Nikel eller Zapoljarnyj. Jeg har allerede fortalt om hennes skepsis da hun var over på handletur for første gang med en bekjent. Om maten hun har smakt på i Russland sier hun:

"Vi har forre [dratt] til Zapoljarnyj, da har vi forre med et vennepar og. Det va da vi for å skulle spise den pizzaen der. 'Åh, den e så god den der pizzaen der' 'Jaja, sikkert...' Også har æ jo vært med, også har vi jo vært av og til med nån andre, drukke kaffe og spist pannekaka. Så det va nu sånn bob-bob. Jaja, den e sikkert god, men... Det e sikkert ikke nå galt med maten der men det e bare, nei. Æ vil ikke ha nå..."

Oppfatningene som Frida og Astrid presenterer viser at de distanserer seg fra det som de mener møter dem i Russland. Slike forestillinger vil det kunne være vanskelig å se forbi og dermed jobbe mot grenseboerbeviset i første "ledd". Flere av de jeg har snakket med har fortalt om bekjente som har hatt grenseboerbevis i tre år og aldri benyttet seg av det. Alf forsøker å gjøre noe med dette ved å ta med seg grenseboere over og vise dem rundt det han vet om av steder slik at de kanskje ønsker å dra over igjen senere. Han opplever at dette ofte har vært tilfellet, og at de han har tatt med har ønsket å dra tilbake.

I den norsk-russiske grensens historiske kontekst blir ønske om å tilrettelegge for kontakt hva van Houtum og van Naerssen (2002) betegner som "the governance of place", og noe som foregår på myndighetsnivå. Samtidig eksisterer stedet som lokal kontekst (locale), det som foregår på det lokale nivå (Agnew, 1987). Massey (1994) bygger videre på Agnew. Hun snakker om en global stedsforståelse. Hun henviser med dette til at i vår forståelse av som steder som unike ligger det også en forventning om at global påvirkning vil slå ulikt ut. I det norsk-russiske tilfellet innebærer dette at ønsket, på myndighetsnivå, om å skape kontakt vil fortolkes i den unike, lokale konteksten.

Dette har i det norsk-russiske tilfellet ført til at handel er den største kontaktflaten mellom nordmenn og russere. Jeg skriver her ikke grenseboere ettersom de norske, og de russiske,

grenseboerne ikke "møter" hverandre, men handler/shopper parallelt; Ola og Ivan drar til hver sin side av grensen, men behøver aldri å faktisk møte hverandre fysisk. Til det finnes det få kontaktpunkt. Å enklere kunne krysse grensen fører ikke i seg selv til økt samhandling og grenseboerne trenger flere kontaktflater enn lave priser på butikken.

Stedet som møtested, er i liten grad vektlagt i de instrumentelle rammene av grenseboersamarbeidet. Opprettelsen av en grenseboerklubb synes ikke å være nok til å skape tilhørighet. Grenseboerklubben sliter med å få med yngre grenseboere fra norsk side. Fra russisk side er det ansatte fra kommuneadministrasjonen, biblioteket, næringsliv og noen yngre personer i utdanning. Facebook-gruppa Grenseboer bærer lite preg av mellommenneskelig kontakt. Her er majoriteten av innlegg og forespørsler av praktisk karakter som oversikten i tabell 6 viser. Dette har heller ikke endret seg fra gruppa ble opprettet i 2013 til jeg gjorde den andre gjennomgangen av innlegg fra 2017. Festivalen Barents Spektakel kan ses på som en mulig kontaktflate slik som det har vært for Roman fra Nikel som Finnmarken skrev om (Pedersen, 2017). Kulturelle sammenkomster er i en slik sammenheng egnet til å forene og et godt sted å begynne. Et godt eksempel på dette er hvordan festivalen forsøker å være grensekryssende og sette søkelyset mot hvordan administrative begrensinger som at tollstasjonene stenger kl.21 gjør det vanskelig for russere å delta på deres arrangementer i Norge (Wisur Olsen, 2016b).

6.3.4 På vei mot en "sense of place"

Dersom vi ser på grenseboersonen som resultat av sosial aktivitet vil forankringen av stedet kunne endre grenseboernes stedsidentitet over tid. Nordmenn og russere kan finne sammen som grenseboere. Det er tidlig å si hvorvidt en slik utvikling vil finnes sted, men jeg tror stedets sosiale kontekst er nøkkelen til å endre stedsopplevelsen til grenseboerne. Av de tre stedskategoriene til Agnew (1987) er lokalisering lett gjenkjennelig som grenseboersonens territorielle grenser. For tiden er hovedsakelig handel den sosiale aktiviteten i grenseboersonen, men som med tid, og med økt innsats fra eksempelvis lokale myndigheter på å skape kontaktpunkt, kan denne sosiale aktiviteten være med på å endre stedet. Over tid vil dette kunne påvirke hvilke tanker grenseboerne gjør seg om stedet, og hvordan de opplever stedet. Først da kan vi snakke om *grenseboere* i grensesonen som noe mer enn en visumkategori.

Slik jeg ser det i dag, er det sterkere fokus på hva som skiller, enn hva som forener til å kunne skape en felles identitet grenseboere. Til det er ikke de eksisterende

mellommenneskerelasjonene sterke nok. Samtidig er grenseboerbeviset, som Marit Jacobsen påpekte for meg, en kile som kan åpne for noe mer. Grenseboerbeviset bygger ned lokale fordommer, som vist av Astrid og Frida, og prosesser som dette er et viktig første steg mener Jacobsen. Sandra Asmyhr fra Norsk-russisk grenseboerklubb Dialog sitter også med dette inntrykket, og hun trekker fram at handleturer og deltakelse på kulturbegivenheter gjør at grenseboerne blir bedre kjent med hverandres kultur. Slik aktivitet kan gjøre at en også fatter interesse for folkene en møter. Asmyhr sier dette kan gjøre at grenseboerne blir mindre "redd" for å utforske nabobyen.

Sted er noe flyktig og sammenkastet, i stadig endring, er også en grunn til å tro at grenseboerbeviset har potensiale til å skape mellommenneskelig kontakt over tid. Massey (2005) argumenterer for at stedets sammenkastethet gjør at vi ikke kan gi steder en kollektiv identitet. Det er plass til at Alf eller Frida kan føle seg som norsk, Sør-Varangerværing og grenseboer. Det som gjenstår er at grenseboerne over tid, gjennom sin reiseaktivitet, gjør stedet og sin stedsidentitet til noe som rommer grenseboerdimensjonen.

6.4 Grenseboerbeviset: et overordnet blikk

Kontakten som opprettes og ikke minst opprettholdes er viktigere enn noensinne i de norsk-russiske grenseområdene. Med sine 196km er den norsk-russiske grensen Norges "varmeste" grense. En benevnelse jeg låner fra Olafsbye (1998) som mener den militære og menneskelige aktiviteten, samt oppmerksomheten den norsk-russiske grensen får, er mer omfattende enn for Norges øvrige grenserelasjoner. Hva som skjer over grensen dekkes jevnlig i media, og har ofte politikkenes øyne rettet mot seg. Siden Russlands involvering på Krimhalvøya, og Norges påfølgende innføring av restriktive tiltak, har det bilaterale forholdet mellom de to landene vært mer turbulent enn på flere år. Frode Berg-saken er allerede nevnt, og nylig støttet Norge Storbritannia etter giftgassangrepet i Salisbury ved å sende hjem en russisk etterretningsoffiser (Strand og Bergløff, 2018).

Storpolitisk befinner grenseboersonen seg i en skvis. Både mellom norsk og russisk utenrikspolitikk, og mellom nord/sør-dimensjonen. Både Kirkenes, og Nikel og Zapoljarnyj bærer preg av å ligge geografisk i periferien, men gjerne i det politiske sentrum. Det er dermed mange hensyn å balansere med tanke på nasjonale forventninger. Lokalt er politiske kanaler i større grad åpne, men bærer preg av å ha statlige føringer å rette seg etter. Den daglige ferdselen over grensen går på tross av dette tilnærmet upåvirket selv om noen kan

være mer reservert mot å reise når det er spesielt urolig i det politiske bildet. I Sør-Varanger i påsken, hvor det hvert år i Pasvik arrangeres påskeleker av de norske grensesoldatene som bevokter norsk side av grensen, er det tradisjon at også russiske grensesoldater kommer over fra russisk side, og deltar. Slik var det ikke i år, noe som ikke gikk upåaktet hen. *"Det e nok beskjed fra øverste hold!"*, ble det sagt rundt bålet med henvisning til etterdønningene etter giftangrepet og sanksjonene som fulgte. Hvorvidt dette var bakgrunnen for de russiske grensevaktens fravær fikk jeg ikke klarhet i. Episoden viser likevel hvor oppmerksom innbyggerne langs grensen er for storpolitiske skiftninger og hvordan de kan påvirke deres hverdag. Likevel er innbyggerne lokalt nøkterne i forholdet til Russland. Alf sier dette om hvordan personer utenfor kommenterer storpolitiske hendelsers innvirkning på det lokale samarbeidet: *"[...] så får folk si ka dem vil om han Putin og ... men det e helt, helt irrelevant i forhold til det som vi har her."* Et annet eksempel på disse holdninger er hvordan Frode Bergs kone, uttalte til lokalavisa Sør-Varanger Avis at hun håpet arrestasjonen av ektemannen ikke ville påvirke forholdet mellom de to landene i nord (Andersen, 2018).

Mitt generelle inntrykk, basert på de artikler lokale norske medier har publisert er at også de russiske grenseboerne, og reisende på visum, har et pragmatisk reiseforhold. Da rubelkursen sank i 2014 var det færre som hadde mulighet til å reise. Rubelkursen påvirket reisene i større grad enn de restriktive tiltakene som trådte i kraft etter urolighetene på Krimhalvøya. Dette inntrykket bekreftes av Stein K. Hansen hos politiet og Marit Jacobsen som jobbet ved generalkonsulatet i Murmansk på den tiden. Da rubelkursen stabiliserte seg begynte trafikken sakte, men sikkert å øke igjen.

Internasjonalt er Russlands forhold til flere av sine naboland turbulent, og den norsk-russiske grensen er, til tross for at den får mye oppmerksomhet, en av de mer fredelige grenserelasjonene Russland har. Både visumfasiliteringsavtalen, og grensesamarbeidet forøvrig, har så langt i liten grad blitt rammet av storpolitiske skiftninger. Dette i motsetning til for eksempel visumfasiliteringsavtalen som ble inngått mellom Polen og den russiske eksklaven Kaliningrad. Den er lagt på is inntil videre etter ønske fra polske myndigheter (Sagan m.fl., 2018). Grenseboersonen har en funksjon utenfor seg selv, med å være et konkret eksempel å vise til på at samarbeidet mellom Russland og Norge er godt. Folk-til-folk samarbeid er ofte en god arena til dette ettersom stater gjerne vil søke å opprettholde slike relasjoner til tross for utfordringer på høyere politisk nivå.

7 Seks år med grenseboerbevis: en avslutning

I denne oppgaven har jeg ønsket å nærmere studere hvordan seks år med grenseboerbevis har påvirket grenseboersonen, og hvorvidt endringene vi kan observere stiller seg i forhold til de håp myndighetene hadde ved innføringen av ordningen. Gjennom feltarbeid i den norske grenseboersonen og samtaler med grenseboerne selv har jeg forsøkt å avdekke hvorvidt de har skapt relasjoner som følge av sine reiser med grenseboerbevis. Jeg har også sett på hvilke stedsimplikasjoner det får at mobiliteten over en tidligere lukket grense har økt markant de siste årene. Jeg har valgt å dele analysen opp i tre deler som hver tar for seg en del av problemstillingen og forskningsspørsmålene jeg stilte innledningsvis i kapittel 1. Jeg ønsker i dette kapitlet å samle trådene. Mine hovedfunn vil presenteres og jeg vil kort diskutere mulige implikasjoner min studie kan bringe med seg.

Oppsummering av analyse

I arbeidet med denne oppgaven ble det tidlig åpenbart for meg hvordan grenseboersonen fra flere hold ble betegnet som en suksess. Både Stein K. Hansen fra politimyndighetene og ansatte ved Det norske generalkonsulatet i Murmansk og Det russiske generalkonsulatet i Kirkenes ga uttrykk for dette. Og med rette, om vi ser på hvordan mobiliteten over den norsk-russiske grensen har økt siden 2010. Kriminalitetsraten på norsk side har også vært lav, noe spesielt representanter fra politimyndighetene vektla i sin vurdering av ordningen. Mitt mål gjennom min studie har ikke vært å objektivt måle suksessen til ordningen. Jeg har ønsket å gå bak statistikk og lave kriminalitetsrater som, i seg selv, ikke sier noe om hva grenseboerne bruker grenseboerbeviset til. Dette for å studere hva som var håpet for bruksområder da Norge og Russland signerte visumfasileringsavtalen som stadfester opprettelsen av grenseboerbevis i 2010. Avtalen: "[...] stadfester ønsket om å legge til rette for utvikling av mellomfolkelig kontakt som en nødvendig forutsetning for bærekraftig utvikling av økonomisk, sosialt og kulturelt samarbeid." (Justis- og beredskapsdepartementet, 2010). Basert på denne stadfestelsen har jeg i denne studien sett på om ønsket til norske og russiske myndigheter om å legge til rette for utvikling av mellomfolkelig kontakt har ført til endringer i relasjoner mellom nordmenn og russere.

Jeg ser grenseboerbeviset som et instrumentelt virkemiddel for å opprette kontakt mellom nordmenn og russere innenfor grenseboersonen. Prosjektet om å skulle legge tilrette for utvikling av kontakt var et ambisiøst prosjekt i en grensesone hvor det i mange år hadde vært

stengt for det meste av mellommenneskelige kontakt. Modellen som grenseboerbeviset er basert på er EU/Schengens Local border traffic. En rekke visumforenklinger som bygger på at områdene LBT ble innført i, allerede hadde utstrakt kontakt over landegrensene. I det norsk-russiske tilfellet var det snakk om å opprette kontakt som ikke tidligere hadde vært der. *Jeg finner at grenseboerbeviset har ført til kontakt, noe som kommer som en forventet konsekvens av at det nå er lettere å reise til grensebyene og at grenseboerne der møter sine naboer. Dette innebærer imidlertid ikke ustrakt personkontakt og bygging av relasjoner hos de norske grenseboerne jeg har snakket med.* De bruker i hovedsak grenseboerbeviset til handel og tanking av billig drivstoff. Det eksisterer få arenaer for å oppnå kontakt med andre grenseboere og flere av grenseboerne jeg snakket med var heller ikke klar over at tilbud som for eksempel Grenseboerklubben Dialog eksisterer. Dette gjenspeiles også av grenseboerklubbens oppmøte hvor de på norsk side har slitt med kontinuitet i oppmøte.

Det jeg har funnet av informasjon om de russiske grenseboerne tyder på at de i større grad benytter seg av andre tilbud enn handel når de reiser til Norge. Dette mener jeg kan ha bakgrunn i at russiske borgere i forkant av grenseboerbevisordningen allerede hadde visumforenklinger som gjorde det mulig å få flerreisevisum til Norge. Dermed har de over lengre tid hatt mulighet til å reise til Norge og bli kjent med flere sider av Sør-Varanger foruten om handelsmulighetene.

Når det kommer til stedlige endringer er det her jeg finner de største forandringene som kan sies å være en konsekvens av grenseboerbeviset. Mobiliteten har økt og bevegelsene over den norsk-russiske grensen er med på å endre hvordan grenseboerne tenker om grense og sted. Den sosiale konteksten til stedet, jf. Agnew (1987) locale, påvirkes av nye måter å passere grensen på. Den yngre generasjonen er i størst grad de som utviser åpne holdninger til hva de møter og hvordan de gjør stedet. Det at den russiske gressesonen er kommet nærmere i tid gjennom byråkratiske visumforenklinger gjør også at stedet snakkes om på en ny måte. For flere av grenseboerne er en tur til Russland sidestilt med en snartur til Finland, som i mange år har vært som Sør-Varangers Strømstad å regne.

Grenseområdet historie sitter likevel langt frem i bevisstheten for mange av grenseboerne. For meg har begrepet grenseboer vært en måte å skille de som bor innenfor grenseboersonen og *har* grenseboerbevis fra andre innbyggere. Grenseboer reflekterer et fellesskap mellom nordmenn og russere som har mulighet til å møte hverandre. Slik jeg ser det har ikke

grenseboerbeviset ført til et fellesskap over landegrensene. Stedets identitet som en grenseboersone har ikke smittet over på de som benytter seg av sonen. *Det snakkes om grenseboere, men ingen er grenseboere på samme måte som de er Sør-Varangerværinger.* Dette kan ses som en konsekvens av at norske og russiske myndigheter over tid har brukt ressurser på å distansere innbyggerne i de grensenæreområdene fra hverandre. "The governance of place" har fra begge hold gått i en retning av differensiering (van Houtum og van Naerssen, 2002). Dette gjorde seg spesielt gjeldene under de mange årene med kald krig. Det eksisterer fortsatt et skille mellom "oss" og "dem". *Nærheten til Russland for de norske grenseboerne økes i tid og rom, men det eksisterer fortsatt en sosial distanse til de russiske grenseboerne preget av stereotypier og skepsis.* Det er ikke nok å møtes om lave priser på butikken for å skape økt kontakt. Dette kan også være bakgrunnen for at det, til nå, er drivstoff som er det største trekkplastret for norske grenseboere til å reise til den russiske grenseboersonen.

Det finnes likevel håp for ordningen som kontaktskapende når jeg studerer grenseboerbeviset med bakgrunn i stedets sosiale kontekst og perspektivene på sted som noe sammenkastet (Jf. Agnew, 1987; Massey, 2005). Endringer i mobilitetsmønstre er en av de enkleste endringene å spore som følge av grenseboerbeviset. Mentale oppfatninger av sted og mennesker tar lengre tid å endre (Spierings og van der Velde, 2013). Det virker på meg som endringer i relasjoner mellom nordmenn og russere ikke har vært overveldende de siste seks årene. Med tanke på det historiske forholdet mellom Norge og Russland i nord er likevel en visumforenkling og en åpnere fysisk grense et viktig steg i seg selv. Gjennom kulturarrangementer som Barents Spektakel får grenseboere mulighet til å skape kontakt (Pedersen, 2017). Jeg vurderer det derfor som spennende å studere grenseboerne og grenseboerordningen i nye forskningsarbeider.

Avslutning

Med bakgrunn i at dette er en kvalitativ studie er ikke kunnskapen jeg har brakt fram ment å være generaliserende. Det skal gi et innblikk i hvordan grenseboerne jeg har hatt kontakt med opplever og benytter seg av grenseboerbevis. Ved å studere ordningen og hvordan den brukes håper jeg å vise at det trengs mer enn ren tilrettelegging for å skape kontakt over landegrenser med en historisk kontekst som den norsk-russiske. Oppgavens begrensninger er at jeg selv ikke snakker russisk og dermed ikke har hatt kontakt med russiske grenseboere. Jeg mener derfor det ville vært interessant å gjøre en studie av grenseboerne og deres aktiviteter hvor

russiske grenseboere blir inkludert. Tidsaspektet er også et sentralt moment å se mine funn ut fra. Seks år med grenseboerbevis er nok til at jeg kan snakke om tendenser for hvorvidt ordningen har ført til endringer. Det var vanskelig å forestille seg en slik ordningen for få år siden, mens det i 2017 var registrert over 6000 norske grenseboere.

Mine teoretiske refleksjoner rundt bruken av grense, sted og mobilitet har vært fruktbart i arbeidet med grensesonen. Er det noe jeg gjerne vil vise med denne studien er det at disse tre begrepene henger sammen. De har innvirkning på hverandre og bør derfor ikke ses som adskilte i studier av grensesoner. Grenseboernes atferd i, og holdninger til, den russiske grensesonen viser hvor komplekst bildet blir når internasjonale avtaler skal tolkes i en lokal kontekst. Initiativet med visumforenklinger har blitt godt mottatt, og økt mobilitet. Samtidig som ulike representasjoner av grense og stedstilknytning har ført til en relasjonelt overfladisk bruk av grenseboerbeviset. Jeg håper min studie kan være med på å forstå denne kompleksiteten og samtidig øke bevisstheten rundt den norsk-russiske grenseboersonen i seg selv.

8 Litteraturliste

- Agnew, J. A. (1987). *Place and Politics: The Geographical Mediation of State and Society*. London: Allen & Unwin.
- Alvesson, M. og Sköldböck, K. (2009). *Reflexive Methodology : New Vistas for Qualitative Research*. London: SAGE Publications Ltd.
- Aure, M. (2013). Å trekke grenser: om å studere stedlige differensieringer. I: Førde, A. m.fl. (red.) *Å finne sted : Metodologiske perspektiver i stedsanalyser* s. 159-172. Bergen: Fagbokforlaget.
- Aure, M. m.fl. (2015). Sted - nye teorier i en norsk kontekst. I: Aure, M. m.fl. (red.) *Med sans for sted : nyere teorier* s. 13-29. Bergen: Fagbokforlaget.
- Berg, F. (2005). Grensekommisariatet. I: Sør-Varanger historielag (red.) *Sør-Varanger 1960-2005 : fra malm til mangfold* s. 179-185. Kirkenes: Historielaget.
- Berg, N. G. m.fl. (2013). Introduksjon: Metodologiske utfordringer i stedsanalyser. I: Førde, A. m.fl. (red.) *Å finne sted - Metodologiske perspektiver på stedsanalyser* s. 9-22. Bergen: Fagbokforlaget.
- Berg, N. G. og Dale, B. (2015). Sted - noen nyere teoretiske tilnærminger og debatter. I: Aure, M. m.fl. (red.) *Med sans for sted : nyere teorier* s. 31-46. Bergen: Fagbokforlaget.
- Cresswell, T. (2010). Towards a Politics of Mobility. *Environment and Planning D: Society and Space*, 28 (1), 17-31.
- Dale, B. og Berg, N. G. (2013). Hva er stedsidentitet, og hvordan fanger vi den opp? I: Førde, A. m.fl. (red.) *Å finne sted : Metodologiske perspektiver i stedsanalyser* s. 23-42. Bergen: Fagbokforlaget.
- Den europeiske unionen. (2006). *Regulation (EC) No 1931/2006 of the European Parliament and of the Council*. Tilgjengelig fra: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2006:405:0001:0022:EN:PDF> [Lest 09.02.18].
- Det norske Barentssekretariatet. (2018a). *Bakgrunn*. Tilgjengelig fra: <https://barents.no/nb/om-oss/bakgrunn> [Lest 26.01.18].
- Det norske Barentssekretariatet. (2018b). *Barentsregionen*. Tilgjengelig fra: <https://barents.no/nb/om-oss/barentsregionen> [Lest 26.01.18].
- European Communities. (1997). *Treaty of Amsterdam amending the treaty on European Union, the treaties establishing the European Communities and certain related acts*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities. Tilgjengelig fra: <http://www.europarl.europa.eu/topics/treaty/pdf/amst-en.pdf> [Lest 12.02.18].
- Everett, E. L. og Furseth, I. (2004). *Masteroppgaven : hvordan begynne - og fullføre*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Facebook-gruppen Grenseboer. (2017). *Beskrivelse*. Tilgjengelig fra: <https://www.facebook.com/groups/Grenseboer/> [Lest 22.09.2017].
- Figenschou, A. H. S. (2011). *The twin Cities Pechenga Rayon and Sør-Varanger Municipality*. [Masteroppgave] Oslo: Universitetet i Oslo.
- Frøystad, K. (2003). Forestillingen om «det ordentlige feltarbeidet» og dets umulighet i Norge. I: Rugkåsa, M. og Trældal, K. T. (red.) *Nære steder, nye rom. Utfordringer i antropologiske studier i Norge*. Oslo: Gyldendal norske forlag AS.
- Gerrard, S. (2008). A Travelling Fishing Village: The Specific Conjunctions of Place. I: Bærenholdt, J. O. og Granås, B. (red.) *Mobility and Place : Enacting Northern European Peripheries* s. 75-88. Aldershot: Ashgate.
- Hagen, A. L. og Skorpen, G. S. (2016). *Hjelp, jeg skal på feltarbeid! : Håndbok i etnografisk metode*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.

- Hønneland, G. (2010). *Borderland Russians : identity, narrative and international relations*. Palgrave studies in international relations series. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Jacobsen, A. R., Skjold, E. og Rautio, R. (2007). *Nikkel, jern og blod : krigen i nord 1939-1945*. Aschehoug maxi. Oslo: Aschehoug.
- Joenniemi, P. og Sergunin, A. (2014). Paradiplomacy as a Capacity-Building Strategy: The Case of Russia's Northwestern Subnational Actors. *Problems of Post-Communism*, 61 (6), 18-33. 10.2753/PPC1075-8216610602.2014.11083048
- Justis- og beredskapsdepartementet. (2010). *Vedlegg 19. Avtale mellom Kongeriket Norges regjering og Den Russiske Føderasjons regjering om forenkling av gjensidige reiser for grenseboere i Kongeriket Norge og Den Russiske Føderasjon*. Tilgjengelig fra: https://lovdata.no/dokument/SF/forskrift/2009-10-15-1286/KAPITTEL_41#KAPITTEL_41 [Lest 26.10.17].
- Kalliainen, H. (2017). *Petsjenga: Sør-Varanger kommune*. Tilgjengelig fra: <http://www.svk.no/petsjenga.431376.no.html> [Lest 30.01.18].
- Kirkeneskonferansen. (2018). *Om Kirkeneskonferansen*. Tilgjengelig fra: <http://www.kirkeneskonferansen.no> [Lest 26.01.18].
- Kuhnle, S. m.fl. (1999). *State formation, nation-building, and mass politics in Europe : the theory of Stein Rokkan : based on his collected works*. Comparative European politics. Oxford: Oxford University Press.
- Lunde, A. (1979). *Sør-Varangers historie*. Kirkenes: Sør-Varanger kommune.
- Lynnebakke, B. (2018). Dealing with Borderland Complexity. The Multisided Views of Local Individuals in the Norwegian–Russian Borderland. *Journal of Borderlands Studies*, 1-18. 10.1080/08865655.2018.1436002
- Massey, D. (1994). *Space, place and gender*. Cambridge: Polity Press.
- Massey, D. (2005). *For space*. London: Sage.
- Meld.St.7. (2011-2012). *Nordområdene: Utenriksdepartementet*. Tilgjengelig fra: <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/meld-st-7-20112012/id663433/sec2#KAP7-3>
- Munkejord, M. C. (2011). *Hjemme i nord : Om bolyst og hverdagsliv blant innflyttere i Finnmark*. Stamsund: Orkana Akademisk.
- Norsk Russisk grenseboerklubb «Dialog». (2018). *Norsk Russisk grenseboerklubb «Dialog»*. Tilgjengelig fra: <https://www.facebook.com/grenseboerklubbdialog/> [Lest 08.04.18].
- Nyseth, T. og Granås, B. (2007). Flerfaglig stedsforståelse i analyse av lokale transformasjonsprosesser. I: Nyseth, T. m.fl. (red.) *I disipliners grenseland : Tverrfaglighet i teori og praksis* s. 156-169. Bergen: Fagbokforlaget.
- Olafsbye, G. (1998). *Grenser : Nærhet og distanse mellom nordmenn og russere i Sør-Varanger* Oslo: Universitetet i Oslo, Institutt og Museum for Antropologi.
- Paulgaard, G. (1997). Feltarbeid i egen kultur - innenfra, utenfra eller begge deler? I: Fossåskaret, E., Fuglestad, O. L. og Aase, T. H. (red.) *Metodisk feltarbeid : Produksjon og tolkning av kvalitative data* s. 70-93. Oslo: Universitetsforlaget.
- Paulsen, T.-E. (2005). Sovjetunionen blir Russland. Noen virkninger det fikk for oss i Sør-Varanger. I: Sør-Varanger historielag (red.) *Sør-Varanger 1960-2005 : fra malm til mangfold*. Kirkenes: Historielaget.
- Pechenga rayon. (2018). *История Заполярного*. Tilgjengelig fra: http://zapadmin.ru/zapolyarnyy/istoriya_zapolya/ [Lest 09.03.18].
- Paasi, A. (1996). *Territories, boundaries and consciousness : The Changing Geographies of the Finnish-Russian Border*. Belhaven studies in political geography. Chichester: John Wiley & Sons Ltd.
- Paasi, A. (2002). Place, Boundaries and the Construction of Finnish Territory. I: David H. Kaplan og Jouni Häkli (red.) *Boundaries and Place : European Borderlands in*

- Geographical Context* s. 178-199. Lanham, Maryland: Rowman & Littlefield Publishers, Inc.
- Paasi, A. (2005). Generations and the 'Development' of Border Studies. *Geopolitics*, 10 (4), 663-671. 10.1080/14650040500318563
- Qvigstad, J. (1926). Bosætningen i Sør-Varanger før 1870. *Tromsø museums årshefter (trykt utg.)*, 48(1925), 1-48.
- Randa, R. (2003). Norsk kolonisering av det nye landet. I: Sør-Varanger historielag (red.) b. [1] *Sør-Varanger 1826-1906 : Fra fellesdistrikt til lokalforvaltning* s. 55-61. Kirkenes: Historielaget.
- Repstad, P. (1993). *Mellom nærhet og distanse*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Ringdal, K. (2013). *Enhet og mangfold : Samfunnsvitenskapelig forskning og kvantitativ metode*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Rogova, A. (2009). «Chicken Is Not a Bird - Kirkenes Is Not Abroad»: Borders and Territories in the Perception of the Population in a Russian-Norwegian Borderland. *Journal of Northern Studies* (1), 31-42.
- Russisk visumsenter i Norge (IFS). (2014). *Alt vedrørende visum*. Tilgjengelig fra: <http://www.ifs-norway.com/page/286?domain=23&language=23> [Lest 30.04.18].
- Russisk visumsenter i Norge (IFS). (2017). *Om grenseboerbevis*. Tilgjengelig fra: <http://www.ifs-norway.com/page/297?domain=23&language=23> [Lest 19.09.17].
- Sagan, I. m.fl. (2018). The local border traffic zone experiment as an instrument of cross-border integration : The case of Polish-Russian borderland. *Geographia Polonica*, 91 (1), 95-112. <https://doi.org/10.7163/GPol.0102>
- Scott, J. W. (2013). Constructing Familiarity in Finnish–Russian Karelia: Shifting Uses of History and the Re-Interpretation of Regions. *European Planning Studies*, 21 (1), 75-92. 10.1080/09654313.2012.716240
- Scwenke Fors, B. og Viken, A. (2014). *Grenseliv*. Stamsund: Orkana Akademisk.
- Spierings, B. og van der Velde, M. (2008). Shopping, borders and Unfamiliarity: Consumer Mobility in Europe. *Tijdschrift voor economische en sociale geografie*, 99 (4), 497-505. 10.1111/j.1467-9663.2008.00484.x
- Spierings, B. og van der Velde, M. (2013). Cross-Border Differences and Unfamiliarity: Shopping Mobility in the Dutch-German Rhine-Waal Euroregion. *European Planning Studies*, 21 (1), 5-23. 10.1080/09654313.2012.716236
- Statistisk sentralbyrå. (2017). *Kommunefakta - Sør-Varanger kommune*. Tilgjengelig fra: <http://www.ssb.no/kommunefakta/sor-varanger> [Lest 22.11.17].
- Stokke, K. (1999). *Politisk geografi*. Oslo: Tano Aschehoug.
- Sør-Varanger Frivilligsentral. (2015). *Norsk Russisk Grenseboerklubb «Dialog»*. Tilgjengelig fra: <http://sor-varanger.frivilligsentral.no/aktiviteter/norsk-russisk-grenseboerklubb-dialog/> [Lest 08.04.18].
- Sør-Varanger historielag. (1997). *Sør-Varanger under 2. verdenskrig : Arena i stormaktskonflikt*. Sør-Varangers historie, b. 3. Kirkenes: Historielaget.
- Sør-Varanger historielag. (2001). *Sør-Varanger 1906-1939 : jernmalmen skaper et nytt samfunn*. Sør-Varangers historie, b. 2. Kirkenes: Historielaget.
- Sørensen, S. H. (1996). *"Til bedste for Finmarkens ungdom -" : fra Finmarkens amtsskole 1876 til Svanvik folkehøgskole 1996*. Svanvik: Svanvik folkehøgskole.
- Tolletaten. (2007). *Kjøtt- og meieriprodukter fra land utenfor EØS*. Tilgjengelig fra: https://www.toll.no/no/varer/mat/kjott_og_melkeprodukter_fra_land_utenfor_eos/ [Lest 30.01.18].
- Tolletaten. (2011). *Region Nord-Noreg*. Tilgjengelig fra: https://web.archive.org/web/20111018153302/http://www.toll.no/templates_TAD/Topic.aspx?id=219639&epslanguage=no [Lest 05.04.18].

- Tolletaten. (2017a). *Alkohol- og tobakkskvote*. Tilgjengelig fra: <https://www.toll.no/no/varer/alkohol-og-tobakk/kvotefra/> [Lest 12.02.18].
- Tolletaten. (2017b). *Kommende frihandelsavtaler*. Tilgjengelig fra: <https://www.toll.no/no/verktoy/regelverk/avtaler/frihandelsavtaler/kommende-frihandelsavtaler/> [Lest 12.02.18].
- Tvedt, E. og Sørensen, H. (2013). *Grensehandel : ved den norsk-russiske grensen : en studie av grensehandel mellom Sør-Varanger kommune og Pechenga Rayon høsten 2013*. [Masteroppgave] Bodø: Universitetet i Nordland. Tilgjengelig fra: <https://brage.bibsys.no/xmlui/handle/11250/194307>
- Utenriksdepartementet. (2010). *Faktaark - Norsk-russisk avtale om grenseboerbevis*. Tilgjengelig fra: <https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/ud/vedlegg/nordomradene/faktaark.pdf?id=2190083> [Lest 26.10.17].
- Utenriksdepartementet og Justis- og beredskapsdepartementet. (2014). *Schengen- og justissamarbeid*. Tilgjengelig fra: <https://www.regjeringen.no/no/tema/europapolitikk/tema-norge-eu/schengen-justis-samarbeid/id684929/> [Lest 05.02.18].
- Utenriksdepartementet. (2017a). *Hele Neiden inkluderes i grenseboeravtalen mellom Norge og Russland*. Tilgjengelig fra: <https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/grenseboer-avtale/id2526365/> [Lest 09.10.2017].
- Utenriksdepartementet. (2017b). *Russland - reiseinformasjon*. Tilgjengelig fra: https://www.regjeringen.no/no/tema/utenrikssaker/reiseinformasjon/velg-land/reiseinfo_russland/id2416298/ [Lest 18.04.18].
- Valestrand, H. og Gerrard, S. (2015). Mobile steder - forflytninger og forankringer: Kirkenes og Skarsvåg. I: Aure, M. m.fl. (red.) *Med sans for sted : Nyere teorier* s. 231-247. Bergen: Fagbokforlaget.
- van Houtum, H. og van Naerssen, T. (2002). Bordering, Ordering and Othering. *Tijdschrift voor economische en sociale geografie*, 93 (2), 125-136. 10.1111/1467-9663.00189
- van Houtum, H., Kramsch, O. og Zierhofer, W. (2005). Prologue : B/ordering Space. I: Van Houtum, H., Kramsch, O. og Zierhofer, W. (red.) *B/ordering Space* s. 1-16. Aldershot: Ashgate.
- Vaughan-Williams, N. (2009). *Border politics : the limits of sovereign power*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Walsh, D. m.fl. (2013). Gendered mobilities in the North: Advancing an international comparative perspective. *Norsk Geografisk Tidsskrift - Norwegian Journal of Geography*, 67 (5), 260-265. 10.1080/00291951.2013.847857
- Wessel, A. B. (1928). Befolkningen i Sør-Varanger efter 1870. *Festskrift til rektor J. Qvigstad. Tromsø Museums skrifter*, 304-313.
- Wikan, S. (1980). *Kolonisering og bureising i Pasvikdalen*. Oslo: Tiden Norsk Forlag.
- Wikan, S. (2009). *Kola : grenselandet i øst*. Oslo: Pax.
- Yeliseyeu, A. (2013). Latvian visa-free border zones with Russia and Belarus : What are they and why. *LIIA Working Paper*. Tilgjengelig fra: http://www.liia.lv/site/docs/Latvia_LBTs_combined_Yeliseyeu_layout_DP.pdf

Avisartikler

- Andersen, J. E. (2018, 04.03.). Anita Berg håper ikke Frodes sak ødelegger forholdet til Russland i nord, *Sør-Varanger Avis*. Hentet fra <http://sva.no/nyheter/anita-berg-haaper-ikke-frodes-sak-odelegger-forholdet-til-russland-i-nord> [Lest 05.04.18].

- Andreassen, R. F. (2014, 15.08.). Spår enormt trykk av russere på handletur, *Sør-Varanger Avis*. Hentet fra http://www.sva.no/index.php?page=vis_nyhet&NyhetID=2283 [Lest 16.01.18].
- Bjørnan, A. M. (2016, 05.07.). Færre over Storskog, *Sør-Varanger Avis*, s. 16.
- Det norske Barentssekretariatet. (2018c). *Flere bruker grenseboerbeviset*. Tilgjengelig fra: <https://barents.no/nb/nyheter/2018/flere-bruker-grenseboerbeviset> [Lest 05.04.18].
- Finnmarken. (2014, 05.02.). Sier opp for å grensehandle, *Finnmarken*, s. 7.
- Finnmarken. (2015, 29.01.). Gratis visum til Barentsskirenet, *Finnmarken*, s. 6.
- Fordal, L. G. (2017). *Visumfrihet med Russland er mulig*. Nordnorsk Debatt: Nordlys. Tilgjengelig fra: <http://nordnorskdebatt.no/article/visumfrihet-russland-mulig> [Lest 26.10.17].
- Grønvik, Y. (2015a, 09.06.). Dårlig år for grensepasseringer, *Sør-Varanger Avis*. Hentet fra http://www.sva.no/index.php?page=vis_nyhet&NyhetID=3924 [Lest 15.01.18].
- Grønvik, Y. (2015b, 31.10.). Positive handelstall, *Sør-Varanger Avis*, s. 5.
- Hansen, S. (2015, 11.04.). Russerne kommer, *Finnmarken*, s. 9.
- Hansen, S. (2016, 24.01.). Folk som bor her, får enkel adgang til veldig billig bensin, *Finnmarken*. Hentet fra <https://www.ifinnmark.no/sor-varanger/nyheter/folk-som-bor-her-far-enkel-adgang-til-veeldig-billig-bensin/s/5-81-190828> [Lest 09.01.18].
- Hansen, S. (2017a, 05.04.). - Bedre vei er årsaken, *Finnmarken*, s. 3.
- Hansen, S. (2017b, 14.01.). Luba tjener godt på landsmenn, *Finnmarken*, s. 11.
- Kleiven Kandal, T. (2012, 28.09.). Ingen brudd på grenseboerbeviset, *Finnmarken*, s. 6.
- Kvernmo, T. (2017, 04.05.). - Nå tenker jeg på å gi opp, *Finnmarken*, s. 4-5.
- Losvar, J. (2014, 05.12.). Færre russere på handletur, *iFinnmark*. Hentet fra <https://www.ifinnmark.no/nyheter/farre-russere-pa-handletur/s/1-49-7721067> [Lest 09.10.2017].
- Molnes, G. (2016). *Laveste antall asylsøkere til Norge siden 1997*: VG. Tilgjengelig fra: <https://www.vg.no/nyheter/udi/laveste-antall-asylsoekere-til-norge-siden-1997/a/23731626/> [Lest 12.02.18].
- Mækælæ, H. S. (2017, 14.01.). Slik fungerer grenseboersonen, *Sør-Varanger Avis*. Hentet fra <http://www.sva.no/nyheter/slik-fungerer-den-nye-grenseboersonen/19.6886> [Lest 12.12.17].
- Nygård, O. (2013, 14.12.). På grensen til tragisk, *Finnmarken*, s. 22.
- Pedersen, O.-T. (2013, 18.11.). Venter flere hundre tusen russere over grensa, *iFinnmark.no*. Hentet fra <https://www.ifinnmark.no/sorsia/venter-flere-hundre-tusen-russere-over-grensa/s/1-30002-6990472> [Lest 16.01.18].
- Pedersen, O.-T. (2017, 27.02.). Søt musikk på grensa - nå øker trafikken igjen, *Finnmarken*, s. 12-15.
- Strand, T. og Bergløff, C. B. (2018, 27.03.). Russisk etterretningsoffiser utvist fra Norge. Hentet fra <https://www.nrk.no/urix/russisk-etterretningsoffiser-utvist-fra-norge-1.13981979> [Lest 05.04.18].
- Staalesen, A. (2017). *Visa-free regime will strengthen special relationship with Russia, North Norwegian leader say*: The Independent Barents Observer. Tilgjengelig fra: <https://thebarentsobserver.com/en/borders/2017/05/visa-free-regime-will-strengthen-special-relationship-russia-north-norwegian-leaders> [Lest 26.10.17].
- Sæbbe, L. V. (2014, 28.06.). Hamstrer bleier, *Finnmarken*, s. 4-5.
- Sør-Varanger Avis. (2014, 09.08.). - Her blir det shoppinginvasjon, *Sør-Varanger Avis*, s. 7.
- Sør-Varanger Avis. (2016, 26.05.18.). Ikke lov med plast, *Sør-Varanger Avis*, s. 21.
- Sør-Varanger Avis. (2017, 30.05.). En ubetinget suksess, *Sør-Varanger Avis*, s. 2.

- The Barents Observer. (2015, 08.10.). Steep decline in border crossing, *The Barents Observer*. Hentet fra <http://barentsobserver.com/en/borders/2015/10/steep-decline-border-crossing-08-10> [Lest 09.10.17].
- Trellevik, A. (2013a, 04.12.). Aldri har flere krysset grensen, *Finnmarken*, s. 6.
- Trellevik, A. (2013b, 10.01.). - Grenseboerbevis en stor suksess, *Finnmarken*, s. 11.
- Trellevik, A. (2013c, 25.11.). Norge vil åpne konsulat i Nikel, *Finnmarken*, s. 7.
- Trellevik, A. (2014a, 07.05.). Nå synker trafikken over grensa, *iFinnmark.no*. Hentet fra <http://www.ifinnmark.no/sorsia/na-synker-trafikken-over-grensa/s/1-30002-7340457> [Lest 16.01.18].
- Trellevik, A. (2014b, 21.05.). «Storpolitikk berører ikke som alle tror», *Finnmarken*, s. 6.
- Wisur Olsen, B. (2014, 18.12.). - Vi overlever mer nedgang enn dette, *Sør-Varanger Avis*, s. 10.
- Wisur Olsen, B. (2015a, 03.10.). «Det er nesten tragisk for Kirkenessamfunnet som har gjort seg avhengig av de gode kundene som russerne er.», *Sør-Varanger Avis*. Hentet fra http://www.sva.no/index.php?page=vis_nyhet&NyhetID=4582 [Lest 15.01.18].
- Wisur Olsen, B. (2015b, 25.06.). Smugler vodka på bensinkanner og sigaretter i luftfiltrene, *Sør-Varanger Avis*, s. 4-5.
- Wisur Olsen, B. (2015c, 01.10.). «Storpolitikk er storpolitikk, mens folk er folk», *Sør-Varanger Avis*, s. 12-13.
- Wisur Olsen, B. (2016a, 29.10.). Blini, pilmeni og borsjt smaker grenseboerne, *Sør-Varanger Avis*, s. 8-9.
- Wisur Olsen, B. (2016b, 06.02.). Siste brikker skal på plass før Spektaklet, *Sør-Varanger Avis*, s. 7.
- Åsberg, A. (2017). *Barentssamarbeidet som skapte brytemestere*. Tilgjengelig fra: <https://barents.no/nb/nyheter/2017/barentssamarbeidet-som-skapte-brytemestere> [Lest 26.01.18].

Deltakelse på konferanser

- 04.04.-06.04.17: Comparing Schengen Borderlands: Experiences from Slovakia-Ukraine and Norway-Russia. Sted: UiT campus Kirkenes.
- 24.05.17: Future scenarios for the Norwegian-Russian border. Sted: Det norske Barentssekretariatet, Kirkenes.
- 24.05.17: Deltakelse på 5års markeringen for grenseboerbevisordningen. Sted: Samfunnshuset, Kirkenes.

9 Vedlegg

Vedlegg 1: Skalert kart over grenseboersonen

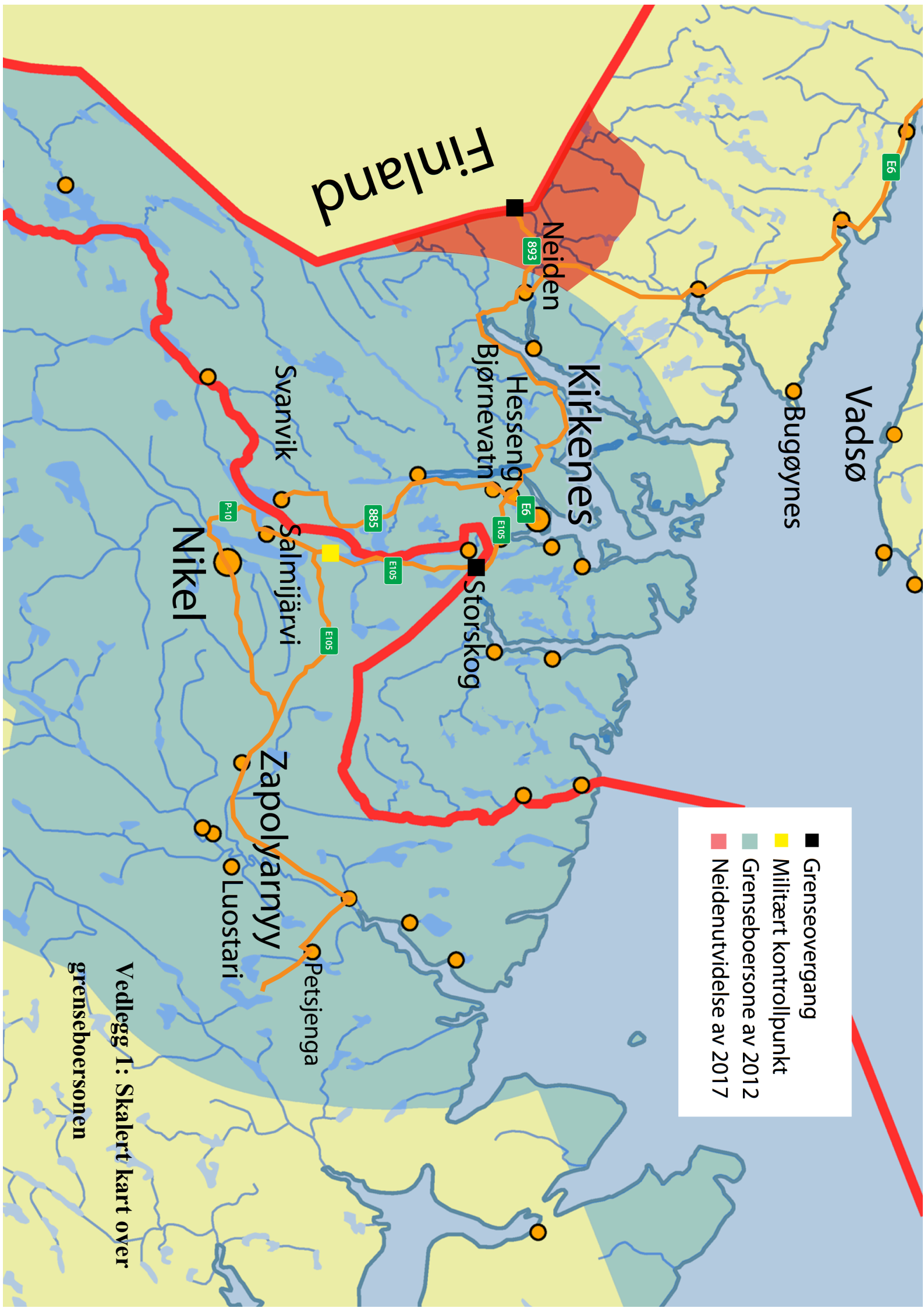
Vedlegg 2: Kart over grenseboersonen

Vedlegg 3: Statistikk over antall grensepasseringer fra Storskog toll- og grenseovergangssted

Vedlegg 4: Informasjonsskriv

Vedlegg 5: Intervjuguide

Merknader til kartene i vedlegg 1 og 2: Kartene er basert på kartskissen som ble presentert da visumfasiliteringsavtalen ble underskrevet i 2010. Dette kartet kan ses i begynnelsen av kapittel 1. De oransje prikkene var lagt inn av Utenriksdepartementet i det originale kartet. De angir steder/tettsteder og kan ses bort fra i denne sammenheng der hvor navn på sted/tettsted ikke er angitt. For at det skal bli enklere å lese kartene er riksveger, småveier og vegstrekninger utenom de som beskrives i oppgaven utelatt.

Finland

Neiden

Kirkenes

Bjørnevattn

Hesseng

Storskog

Svannvik

Salmijärvi

Nikel

Zapolyarnyy

Luostari

Petsjenga

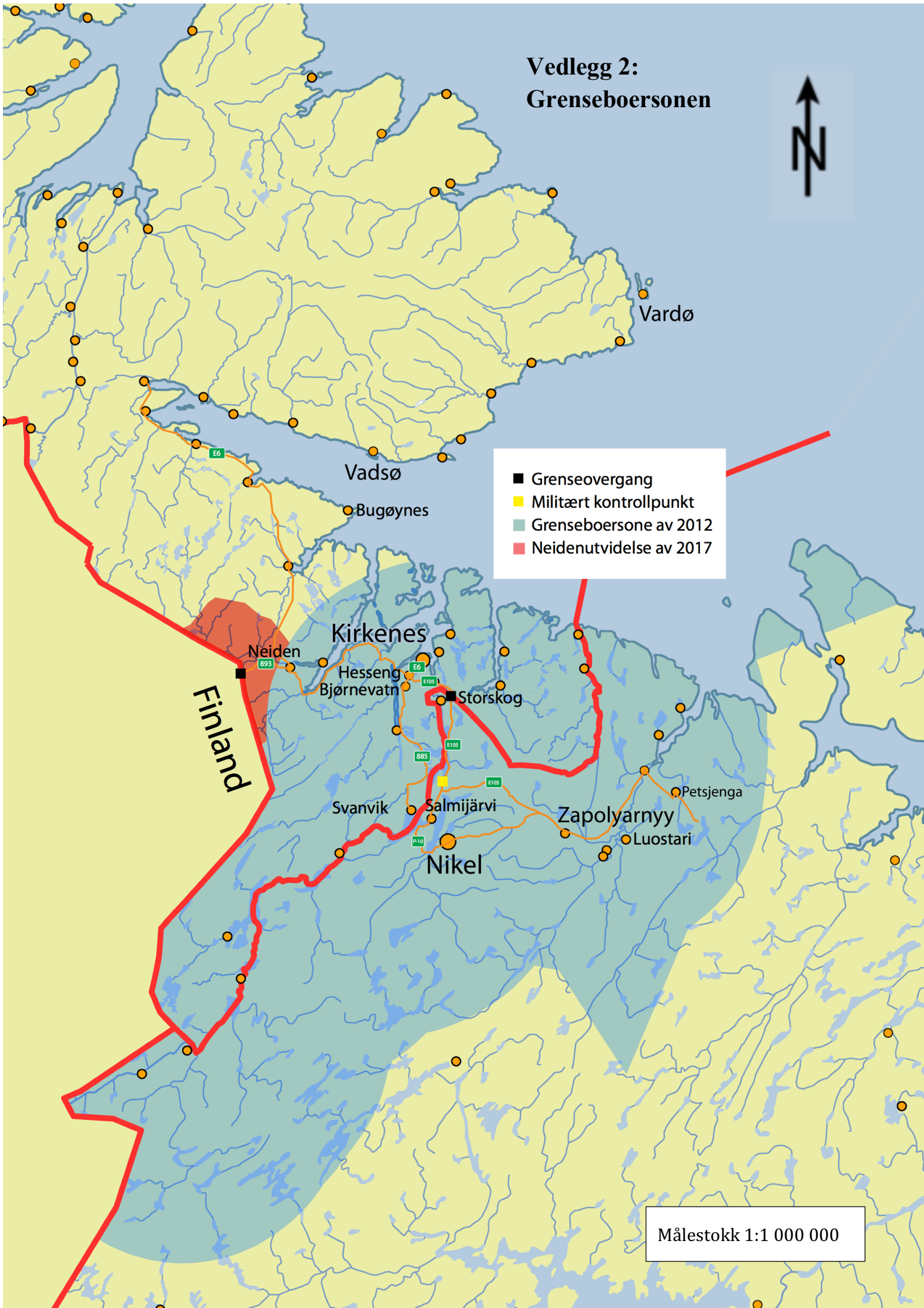
Bugøynes

Vadsø

- Grenseovergang
- Militært kontrollpunkt
- Grenseboersone av 2012
- Neidenutvidelse av 2017

Vedlegg 1: Skalert kart over grenseboersonen

Vedlegg 2: Grenseboersonen

- Grenseovergang
- Militært kontrollpunkt
- Grenseboersone av 2012
- Neidenutvidelse av 2017

Målestokk 1:1 000 000

Vedlegg 3: Statistikk over antall grensepasseringer

Månedlige og årlige grensepasseringer over Storskog toll- og grenseovergangssted:

	2018	2017	2016	2015	2014	2013
Januar	21880	20624	18390	19661	29811	23967
Februar	19156	20640	16544	17293	23851	22347
Mars	21712	22316	18271	20968	26661	23360
April	19911	22488	20777	20273	25866	26238
Mai		22410	18751	23141	28749	28029
Juni		21284	18635	21518	26789	24384
Juli		21003	20104	20580	26157	25130
August		23065	20214	20153	29006	28631
September		22044	19913	19392	26125	25959
Oktober		20943	21206	19317	25839	27258
November		22864	21483	20040	25743	31640
Desember		25496	21181	20896	23538	33099
Sum						
Hittil i år	82659	265177	235469	243232	318135	320042

Månedlige og årlige endringer i antall grensepasseringer:

	Endring 2013-2014		Endring 2014-2015		Endring 2015-2016		Endring 2016-2017		Endring 2017-2018	
Januar	5844	24,38 %	-10150	-34,05 %	-1271	-6,46 %	2234	9,32 %	1256	6 %
Feb.	1504	6,73 %	-6558	-27,50 %	-749	-4,33 %	4096	18,33 %	-1484	-7,20 %
Mars	3301	14,13 %	-5693	-21,35 %	-2697	-12,86 %	4045	17,32 %	-604	-2,70 %
April	-372	-1,42 %	-5593	-21,62 %	504	2,49 %	1711	6,52 %	-2577	-11,46%
Mai	720	2,57 %	-5608	-19,51 %	-4390	-18,97 %	3659	13,05 %		
Juni	2405	9,86 %	-5271	-19,68 %	-2883	-13,40 %	2649	10,86 %		
Juli	1027	4,09 %	-5577	-21,32 %	-476	-2,31 %	899	4,47 %		
Aug.	375	1,31 %	-8853	-30,52 %	61	0,30 %	2851	14,10 %		
Sept.	166	0,64 %	-6733	-25,77 %	521	2,69 %	2131	10,70 %		
Okt.	-1419	-5,21 %	-6522	-25,24 %	1889	9,78 %	-263	-1,24 %		
Nov.	-5897	-18,64 %	-5703	-22,15 %	1443	7,20 %	1381	6,40 %		
Des.	-9561	-28,89 %	-2642	-11,22 %	285	1,36 %	4315	20,30 %		
Hittil i år	-1907	-0,60 %	-74903	-23,54 %	-7763	-3,30 %	29708	12,62 %	-3409	-3,96 %

Vedlegg 4: Informasjonsskriv

Forespørsel om deltakelse i forskningsprosjektet *"Hvordan fungerer ordningen med grenseboerbevis?"*

Bakgrunn og formål

Denne studien er en del av et mastergradsprosjekt ved Universitetet i Tromsø. Studien har som formål å se på grenseboerordningen mellom Norge og Russland, og studere hvilke effekter ordningen har på ulike sider av samfunnet i Sør-Varanger og Pechenga.

Du er kontaktet ettersom du som beboer i Sør-Varanger er tenkt å kunne sitte på relevant informasjon om temaet grenseboerbevis.

Hva innebærer deltakelse i studien?

Det er i år fem år siden ordningen med visumfri sone og grenseboerbevis ble igangsatt. Jeg ønsker derfor å se på hva grenseboerbeviset har hatt å si lokalt i Sør-Varanger kommune. Dersom du skulle ønske å delta i studien vil det innebære å stille til en samtale med forskeren. Det er beregnet at denne samtalen vil ta omkring 60min.

Hva skjer med informasjonen om deg?

Alle personopplysninger vil bli behandlet konfidensielt. Det vil kun være forskeren og veileder som vil ha tilgang til dataene som samles inn og til dine kontaktopplysninger. Dataene lagres på en passordbeskyttet harddisk og det er ikke mulig å knytte intervjudataene opp mot ditt navn.

Prosjektet skal etter planen avsluttes 15.mai 2018. Ved innlevert oppgave vil datamateriale bli lagret, men det vil være anonymisert og ikke være mulig å knytte til deg som informant.

Frivillig deltakelse

Det er frivillig å delta i studien, og du kan når som helst trekke ditt samtykke uten å oppgi noen grunn. Dersom du trekker deg, vil alle opplysninger om deg bli anonymisert.

Dersom du har spørsmål til studien, ta kontakt med mastergradsstudent Anne Randa, tlf.95031048 eller mail ara064@post.uit.no. Veileder for prosjektet er professor Halldis Valestrand, tlf. 77644308 eller mail halldis.valestrand@uit.no.

Studien er meldt til Personvernombudet for forskning, NSD - Norsk senter for forskningsdata AS.

Vedlegg 5: Intervjuguide

Forskningstema	Intervjuspørsmål
Temaet for oppgaven	<ul style="list-style-type: none"> - Finner du det interessant? - Hvilke assosiasjoner gjør du deg når du hører tema?
Litt om deg	<ul style="list-style-type: none"> - Alder - Kjønn - Bosted
Grenseboerbevisordningen	<ul style="list-style-type: none"> - Tanker rundt - Hvorfor søkte du om GBB? - Har du annet visum til Russland?
Bruken av GBB	<ul style="list-style-type: none"> - Hvorfor bruker du GBB og ikke annet visum? - Hvor ofte benytter du deg av det? - Hva benytter du ditt grenseboerbevis til? <ul style="list-style-type: none"> o Handel? Sosiale tilbud? - Har du noen historier om GBB du vil dele med meg?
Opplevelser av ordningen i Sør-Varanger	<ul style="list-style-type: none"> - Mange som vet om GBB? - Hva tror du den gjør med stedet? - Tror du grenseboerordningen har åpner opp for noe mer?
Forholdet til Russland (Reflekterer folk over grenserelasjonene?)	<ul style="list-style-type: none"> - Kun økonomisk positivt eller kommer Sør-Varanger og Petchengas beboere nærmere hverandre? - Har din holdning til Russland og nærområdene Nikel og Zappo endret seg pga GBB?
Framtidsperspektiv for ordningen	<ul style="list-style-type: none"> - Tror du på en eventuell utvidelse av ordningen? - Betydning av ordningen
Takk for samtalen	<ul style="list-style-type: none"> - Noe mer du vil legge til? - Kjenner du noen som vil prate med meg/som det kunne vært interessant for meg å kontakte? - Kan jeg kontakte deg igjen om det skulle bli aktuelt? (Mail? Tlf.?)

